

BEDRIJFSECONOMISCHE MEDEDELINGEN

No. 10

**UITKOMSTEN VAN AKKERBOUWBEDRIJVEN OP KLEI EN
DALGROND EN VAN GEMENGDE BEDRIJVEN OP KLEI**

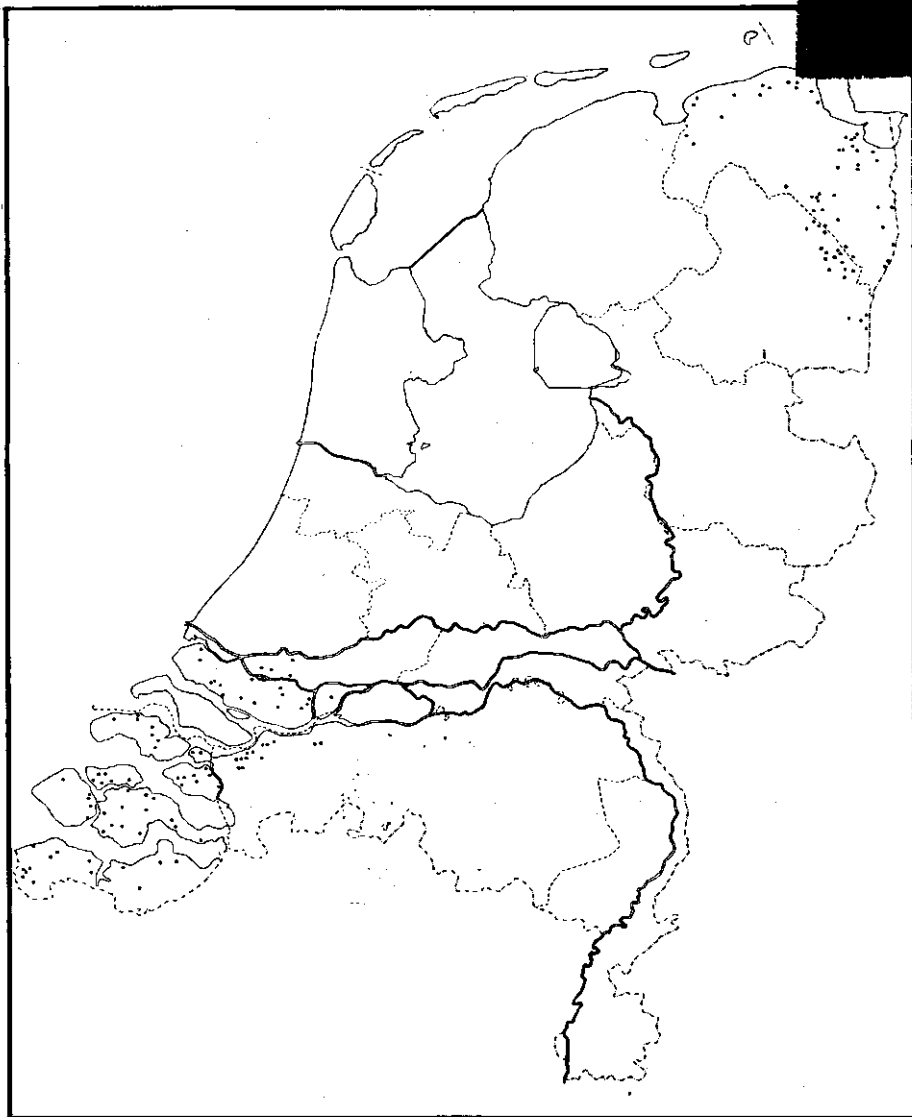
OVER 1951/1952

Foto: Directie van de Wieringermeer

BOUW-ECONOMISCH INSTITUUT

L2
10
A

Ligging der bedrijven, waarvan de boekhoudresultaten in dit verslag
verwerkt zijn

UITKOMSTEN VAN AKKERBOUWBEDRIJVEN
OP KLEI EN DALGROND
EN VAN GEMENGDE BEDRIJVEN OP KLEI

OVER 1951/52

DOOR

IR G. C. MEIJERMAN

MAART 1954

42
10
A

LANDBOUW-ECONOMISCH INSTITUUT
VAN STOLKWEG 29 DEN HAAG

20 52 350

COMMISSIE VAN ADVIES

Dit verslag werd in concept getoetst aan het oordeel van een Commissie van Advies, waarin de volgende heren zitting hadden:

Dr Ir C. W. C. van Beekom	Rijkslandbouwconsulent, Goes, Voorzitter.
Ir J. van Gaalen	Rijkslandbouwconsulent, Dordrecht.
A. R. van Nes, ec. drs . .	Adj.-Secretaris Stichting voor de Landbouw, 's Gravenhage.
Ir J. D. Neuteboom	Leraar Rijkslandbouwwinterschool, Veendam.
J. van der Ploeg	Hoofdassistent R.L.V.D., Groningen.
Chr. van der Riet	Landbouwer, Dinteloord.
P. Schippers	Secretaris Algemene Nederlandse Agrarische bedrijfsbond, Utrecht.
E. H. Waalkens	Landbouwer, Nieuwolda.

Van de opmerkingen en suggesties, die in de vergadering van deze Commissie naar voren werden gebracht, hebben wij een dankbaar gebruik gemaakt. De verantwoordelijkheid voor de inhoud van dit verslag berust bij het Landbouw-Economisch Instituut.

INHOUDSOPGAVE

	Blz.
Commissie van Advies	3
Inhoud der tabellen	5
Woord vooraf	8
HOOFDSTUK I. DE GEGEVENS	10
§ 1. De beschikbare gegevens en de betekenis daarvan	10
§ 2. De groepering van de bedrijven en het aantal in elke groep	13
A. Inleiding	13
B. De gebieden	14
§ 3. De basis voor de berekening van de indexcijfers	17
HOOFDSTUK II. OVERZICHT VAN DE BELANGRIJKSTE UITKOMSTEN VAN HET GEHELE BEDRIJF	18
§ 1. Hoofdgroepen	18
§ 2. Ondergroepen	24
HOOFDSTUK III. ANALYSE VAN DE BEDRIJFSUITKOMSTEN	29
§ 1. Inleiding	29
§ 2. De omstandigheden, waaronder in 1951 is geprodu- ceerd:	30
a. het weer	30
b. de economische omstandigheden	31
§ 3. Het bouwplan	32
§ 4. De opbrengsten	33
A. De akkerbouwsector	33
I. De opbrengsten in natura:	35
a. de gewassen gezamenlijk,	35
b. de gewassen afzonderlijk	37
II. De verkregen prijzen:	39
a. de gewassen gezamenlijk,	39
b. de gewassen afzonderlijk	39
B. De veeteeltsector	42
§ 5. De kosten	45
A. De totale kosten	47
B. De kostenbestanddelen	49
I. De bewerkingskosten:	49
a. arbeid,	49
b. werk door derden,	51
c. trekkracht:	53
1. paarden,	57
2. trekkers	59
d. werktuigen	61
II. Andere kostenbestanddelen:	64
e. meststoffen,	64
f. zaaizaad en pootgoed,	65
g. aangekocht veevoer,	67
h. pacht,	68
i. overige kosten	69
Samenvatting	70

INHOUD DER TABELLEN

No.	Titel der tabellen	Blz.
1.	Totaal aantal geadmireerde akkerbouwbedrijven	10
2.	Aantal bedrijven in de hoofdgroepen	14
3.	Aantal bedrijven in de ondergroepen	15
4.	Bruto-opbrengst per ha cultuurgrond in guldens (afgerond) en in verhoudingsgetallen (hoofdgroepen)	18
5.	Totale kosten per ha cultuurgrond in guldens (afgerond) en in verhoudingsgetallen (hoofdgroepen)	18
6.	Netto-overschot per ha cultuurgrond in guldens (afgerond) en in verhoudingsgetallen (hoofdgroepen)	19
7.	Aantal bedrijven, gemiddelde bedrijfsgrootte en opbrengst per f 100,— kosten (hoofdgroepen)	20
8.	Ondergroepen in de Noordelijke Bouwstreek	24
9.	Ondergroepen in de Veenkoloniën	25
10.	Ondergroepen (grondsoort) in het Zuidwestelijk kleigebied	25
11.	Ondergroepen (bedrijfsgrootte) in het Zuidwestelijk kleigebied	27
12.	Ondergroepen (bedrijfstype) in het Zuidwestelijk kleigebied	27
13.	Marktbare gewassen (geldopbrengst per ha cultuurgrond en areaal in % van de oppervlakte cultuurgrond)	34
14.	Indexcijfers voor de voortgebrachte hoeveelheden gezamenlijk	35
15.	Indexcijfers voor de verkregen prijzen gezamenlijk	39
16.	Veehouderij en voedergewassen (geldopbrengst per ha cultuurgrond en areaal in % van de oppervlakte cultuurgrond)	43
17.	Veehouderij en voedergewassen; opbrengstverhouding van de voor- naamste bestanddelen (%)	44
18.	Gemiddelde veebezetting per bedrijf	44
19.	Melkopbrengsten	44
20.	Oppervlakte voedergewassen in % van de oppervlakte cultuurgrond	45
21.	Prijspeil van de totale kosten (in verhoudingsgetallen) en verloop van de verbruikte hoeveelheden productiemiddelen	47
22.	Arbeidskosten in % van de bewerkingskosten	50
23.	Prijspeil van de arbeidskosten en omvang van het arbeidsverbruik (in verhoudingsgetallen)	50
24.	Werk door derden in % van de bewerkingskosten	52

No.	Titel der tabellen	Blz.
25.	Prijspeil en omvang van het werk door derden	52
26.	Werk door derden; onderdelen in % van het totaal	53
27.	Trekkcrachtkosten, in % van bewerkingskosten en totale kosten	55
28.	Verloop van de trekkcrachtkosten (in verhoudingsgetallen)	55
29.	Trekkcrachtkosten; onderdelen in % van het totaal	56
30.	Aantallen trekkers en werkpaarden per 100 ha cultuurgrond	57
31.	Aantal bedrijven zonder en met trekkers in % van het totaal aantal bedrijven per gebied	57
32.	Verloop van de paardekosten per ha cultuurgrond in verhoudings- getallen	58
33.	Aantal paarde-uren per ha cultuurgrond	58
34.	Aantal uren per paard	58
35.	Prijspeil van de trekkerkosten	59
36.	Gemiddelde vervangingswaarde van de trekkers (per 1-3-1952) in guldens per ha cultuurgrond (afgerond)	60
37.	Aantal trekkeruren per ha cultuurgrond en per trekker	61
38.	Werktuigkosten in % van de bewerkingskosten	61
39.	Prijspeil van de werktuigkosten	62
40.	Indexcijfers voor de vervangingswaarde van een werktuiginventaris	62
41.	Indexcijfers voor de omvang van de inventaris	63
42.	Vervangingswaarde van de werktuigen (1951/'52) in guldens per ha cultuurgrond (afgerond)	63
43.	Bewerkingskosten in % van de totale kosten	63
44.	Bewerkingskosten per ha cultuurgrond (afgerond)	64
45.	Prijspeil van de bemestingskosten en omvang van het verbruik	65
46.	Hoeveelheden meststoffen per ha cultuurgrond	65
47.	Prijspeil zaaizaad en pootgoed en omvang van het verbruik	67
48.	Prijzen van veevoer (in verhoudingsgetallen)	68
49.	Aantal pacht- en eigenaarsbedrijven (in % van het totaal)	68
50.	Verloop van de pacht	69

GRAFIEKEN

No.	Blz.
1 en 2. Opbrengsten per f 100,— kosten	21
3 t/m 8. Netto-overschot, bruto-opbrengst en totale kosten per ha cultuurgrond	21
9 t/m 14. Opbrengsten in natura per ha gewas	36
15 t/m 18. Opbrengstprijzen per gewas	40
19 t/m 22. Arbeidskosten per ha cultuurgrond	48
23 en 24. Werk door derden per ha cultuurgrond	54
25. Trekkerkosten per ha cultuurgrond	54
26. Werktuigkosten per ha cultuurgrond	54
27. Bewerkingskosten (in onderdelen) per ha cultuurgrond . .	66
28. Aangekochte meststoffen per ha cultuurgrond	66
29. Zaaizaad en pootgoed per ha cultuurgrond	66
30. Pacht per ha cultuurgrond	66

BIJLAGEN

Bijlage	I. Het bouwplan (oppervlakte van de gewassen in % van de oppervlakte cultuurgrond)	73
Bijlage	II. De opbrengsten in natura van de afzonderlijke gewassen (gem. 1948/49 t/m 1951/52 = 100)	74
Bijlage	III. De verkregen prijzen voor de afzonderlijke gewassen (gem. 1948/49 t/m 1951/52 = 100)	76
Bijlage	IV. Geldopbrengsten per ha gewas	77
Bijlage	V. Kosten, opbrengsten en netto-overschot per ha cultuurgrond	78
Bijlage	VI. Tabel 1. Verdeling in kostensoorten (in % van de totale kosten)	79
	Tabel 2. Het verloop van de kostenbestanddelen in verhoudingsgetallen (1950/51 = 100)	79
Bijlage	VII. Arbeidskern in 1951/52	80

WOORD VOORAF

De hier volgende publicatie moet worden gezien als een voortzetting van Bedrijfseconomische Mededelingen No. 7. Daarin werd een overzicht gegeven van de uitkomsten van akkerbouwbedrijven waarvan bedrijfseconomische boekhoudingen door het L.E.I. werden bijgehouden over de boekjaren 1946/47 t/m 1950/51, alsmede een analyse daarvan. Dit verslag behandelt het boekjaar 1951/52.

Het doel van deze verslagen is — zoals in Bedrijfseconomische Mededelingen No. 7 reeds werd aangegeven — aan de schat van gegevens, die door het L.E.I. in de loop der jaren is verzameld, in breder kring bekendheid te geven. Voordien werden deze cijfers uitsluitend gebruikt voor bedrijfsvergelijking en individuele voorlichting; verder dienden zij als grondslag voor de documentatie van de kostprijsberekeningen. In de tweede plaats kunnen de in deze verslagen opgenomen gegevens een — zij het nog beperkt — beeld geven van de ontwikkeling der bedrijfsresultaten en van de factoren, die daarop van invloed zijn.

Ten aanzien van de keuze der bedrijven, die de gegevens hebben geleverd voor het boekjaar 1951/52 geldt hetzelfde als voor de voorafgaande boekjaren. Weliswaar is het aantal in de meeste gebieden iets toegenomen, doordat slechts enkele bedrijven afvielen en in plaats daarvan een groter aantal andere opgenomen werd, doch de aangelegde criteria zijn gelijk gebleven. Dit betekent dus, dat bij de keuze gelet is op het representatief karakter van de bedrijven voor het betreffende gebied ten aanzien van productieplan en natuurlijke omstandigheden en op een „vakkundige” bedrijfsleiding. Ook voor het boekjaar 1951/52 betekende dit in de praktijk meestal een selectie in negatieve zin; uitersten zowel aan de slechte als aan de goede kant werden uitgeschakeld.

In dit verslag zijn dezelfde gebieden opgenomen als in de vorige publicatie, t.w. op de zeelei groepen bedrijven in de Groninger Noordelijke Bouwstreek, het Oldambt en het Zuidwestelijk kleigebied en op dalgrond een groep in de Groninger/Drentse Veenkoloniën.

Het ligt in de bedoeling, in de komende jaren de keuze van de bedrijven geleidelijk te herzien en indien de beschikbare middelen dit toelaten het aantal te vergroten. Hierdoor zal het wellicht mogelijk zijn, meer gebieden in het onderzoek te betrekken en meer homogene groepen te verkrijgen dan thans het geval is.

Evenals dit voor B.E.M. No. 7 gold, mag aan de in dit verslag behandelde bedrijfsuitkomsten niet de betekenis worden gehecht, dat ze het gemiddelde van de verschillende gebieden weergeven. Het aantal per gebied opgenomen bedrijven is daarvoor te klein, terwijl met het oog op zo homogeen mogelijke groepen ten aanzien van productie-omstandigheden, in dit verslag beper-

kingen zijn opgelegd wat betreft de er in opgenomen bedrijven. Daarenboven zijn te weinig gebieden vertegenwoordigd.

Een verslag, zoals hier voor de akkerbouwbedrijven werd samengesteld, is reeds verschenen voor weidebedrijven, gemengde bedrijven op zandgrond en voor pluimveebedrijven. Evenals dat voor de voorgaande boekjaren het geval is geweest, verschijnt een samenvatting van de vier verslagen als aparte publicatie.

Het doel van dit verslag is hoofdzakelijk het geven van een inzicht in de ontwikkeling van de bedrijfsuitkomsten. Voorts kunnen er aanwijzingen uit naar voren komen over de richting, waarin zich het onderzoek zal moeten ontwikkelen. Het ligt in de bedoeling de bedrijfseconomische vraagstukken, die verband houden met de invloed van de belangrijkste factoren in de bedrijfsvoering op de uitkomsten van het bedrijf in de toekomst in afzonderlijke publicaties te behandelen.

Een bijzonder woord van dank is hier op zijn plaats aan de Rijkslandbouw-consulenten en hun personeel in de consulentenschappen Groningen, Veendam, Emmen, Dordrecht, Zevenbergen, Goes en Axel voor hun zo gewaardeerde medewerking bij de werkzaamheden, welke de verzameling en verwerking van de gegevens meebrengen. Ik moge tenslotte de hoop uitspreken, dat dit verslag een waardevolle bron van studie zal blijken te zijn en nuttig voorlichtingsmateriaal.

Dit verslag werd samengesteld op de afdeling Bedrijfseconomisch Onderzoek in de Landbouw door Ir G. C. Meijerman onder leiding van het toenmalige hoofd dier afdeling, de heer P. M. van Nieuwenhuyzen, ec. drs. De heer G. Kuperus had een belangrijk aandeel in de werkzaamheden.

's Gravenhage, Februari 1954

De Directeur,
Dr J. HORRING.

HOOFDSTUK I

DE GEGEVENS

§ 1. DE BESCHIKBARE GEGEVENS EN DE BETEKENIS DAARVAN

In het „Woord vooraf” is het doel van dit verslag en de opzet in het algemeen aangegeven. In dit hoofdstuk zal de opzet meer in concreto worden besproken.

Zoals in *Bedrijfseconomische Mededelingen No. 7* is opgemerkt worden door het L.E.I. bedrijfseconomische boekhoudingen van een aantal — in verschillende landbouwgebieden gelegen — akkerbouwbedrijven bijgehouden. Tot en met het boekjaar 1947/'48 werden per bedrijf kostprijzen berekend voor de afzonderlijke producten. Door het ontwikkelen van een andere methode van kostprijsberekening kon worden overgegaan op een boekhouding, waarbij de nadruk valt op het weergeven van de resultaten van het gehele bedrijf. Hierdoor kon — bij gelijkblijvende middelen — het aantal bedrijven sterk toenemen.

Tabel 1 *Totaal aantal geadministreerde akkerbouwbedrijven*

	1946/47	1947/48	1948/49	1949/50	1950/51	1951/52
Akkerbouwbedrijven op klei en dalgrond ¹⁾	114	150	131	144	246	251
Gemengde bedrijven op klei en gardeniersbedrijven in Friesland	28 ²⁾	46 ²⁾	17	18	20	30
Totaal	142	196	148	162	266	281

Het totaal aantal is na 1950/'51 weinig meer veranderd. De wisseling in de bedrijven is echter groter dan men bij oppervlakkige beschouwing van deze cijfers zou vermoeden, doordat een aantal bedrijven is afgevallen en door een groter aantal nieuwe vervangen. Deze doorstroming is enerzijds nuttig, omdat het niet ondenkbaar is, dat het intensieve contact tussen de geadministreerde bedrijven en de Rijkslandbouwvoorlichtingsdienst in de loop der jaren tot een verbetering van de bedrijfsvoering en diensengevolge van de financiële resultaten heeft geleid. Anderzijds kan deze gang van zaken het vergelijken van de achtereenvolgende jaren bemoeilijken.

Niet al deze bedrijven zijn in dit verslag opgenomen, omdat getracht is groepen te verkrijgen, die ten aanzien van grootte, grondsoort, bedrijfstype en overige productie-omstandigheden geen al te grote spreiding vertonen. Een dergelijke homogene groepering is een eerste vereiste om een betrouw-

1) Hierin is begrepen de in dit verslag afzonderlijk behandelde groep gemengde bedrijven in het Zuidwestelijk kleigebied.

2) Inclusief een aantal gemengde bedrijven uit andere gebieden.

baar gemiddelde te verkrijgen, waardoor de beschrijving en de analyse van de bedrijfsresultaten aan betekenis winnen. Met de Rijkslandbouwvoorlichtingsdienst is overleg gepleegd, welke bedrijven niet in het verslag konden worden opgenomen en welke groepen uit de resterende waarnemingen konden worden gevormd.

De gerichte keuze impliceert, dat niet zonder meer kan worden gezegd, dat de uitkomsten van deze groepen een volkomen afspiegeling zijn van het gemiddelde van de landbouwgebieden, waarop dit verslag betrekking heeft. Voor zover wij kunnen beoordelen, is er echter geen reden te veronderstellen, dat het gemiddelde van de opgenomen bedrijven in enigszins belangrijke mate afwijkt van het gemiddelde van onder dezelfde productieomstandigheden verkerende vakkundig geleide bedrijven.

Het is mogelijk na te gaan, in hoeverre de L.E.I.-bedrijven en alle bedrijven in het gebied ten aanzien van de gemiddelde bedrijfsomstandigheden overeenstemmen. In de vorige publicatie is hiertoe een poging gedaan aan de hand van inventarisatiegegevens van het Centraal Bureau voor de Statistiek. Een vergelijking werd getrokken ten aanzien van gemiddelde bedrijfsgrootte, bouwplan, grondsoort, trekkrachtvoorziening en betekenis van de veehouderij. Deze vergelijking kon echter niet meer dan een globaal karakter dragen.

Bij de keuze van bedrijven is er steeds naar gestreefd de opgenomen bedrijven zo veel mogelijk te laten aansluiten bij de — in de betreffende gebieden — overheersende natuurlijke omstandigheden, bedrijfsgrootte en type. Daar de in dit verslag opgenomen gebieden echter geenszins homogeen zijn en bovendien in het beschikbare materiaal moest worden geselecteerd met het oog op de uniformiteit van de bedrijven in een groep, behoeft het geen verwondering te baren, dat in de vorige publicatie t.a.v. bovengenoemde productieomstandigheden, verschillen zijn geconstateerd tussen de L.E.I.-bedrijven en het gebied. Deze verschillen betroffen hoofdzakelijk grondsoort en trekkrachtvoorziening. De L.E.I.-bedrijven bleken sterker gemotoriseerd te zijn, in het bijzonder in de Veenkoloniën. Dit moet toegeschreven worden aan het doelbewust kiezen van trekkerbedrijven in dat gebied. Voor de grondsoort kwam duidelijk naar voren dat — met name in de Noordelijke Bouwstreek — slechts de bedrijven op de gemiddelde en betere gronden vertegenwoordigd waren. Dit werd uitsluitend veroorzaakt door de voor het verslag toegepaste selectie. Op de slechtere gronden waren dus wel bedrijven in administratie bij het L.E.I., doch deze konden in verband met het streven naar homogene groepen niet in het verslag worden opgenomen. In de Veenkoloniën was het tegenovergestelde het geval. Het merendeel der L.E.I.-bedrijven lag op de slechter verkavelde oude dalgronden, die ook wat kwaliteit van de grond betreft bij de latere ontginningen ten achter blijven.

De overige productieomstandigheden bleken redelijk overeen te stemmen. Vooral voor het bouwplan en in maar weinig mindere mate voor de gemiddelde bedrijfsgrootte was dit het geval.

De wisseling in de geadministreerde bedrijven sinds 1950/'51 is niet zodanig, dat het zin heeft nogmaals een even uitvoerige vergelijking te geven tussen

de L.E.I.-bedrijven en het gebied als in de vorige publicatie. Te meer is dit het geval, omdat een dergelijke vergelijking van productieomstandigheden toch geen antwoord geeft op de vraag, in hoeverre de financiële resultaten van de groepen L.E.I.-bedrijven in overeenstemming zijn met die van het gebied. Het is niet waarschijnlijk, dat de betrekkelijk geringe afwijkingen, die in de vorige publicatie t.a.v. de productieomstandigheden zijn geconstateerd, tot grote verschillen in de uitkomsten aanleiding zullen geven. In ieder geval kan veilig worden aangenomen, dat de uitkomsten een redelijk betrouwbaar inzicht geven in de ontwikkeling der bedrijfsresultaten in deze gebieden. Evenals in het vorige verslag dient hierop dus de nadruk te vallen en niet op de absolute hoogte van de uitkomsten.

De momenteel door het L.E.I. gevoerde bedrijfseconomische boekhouding is gericht op het geven van een inzicht in het gehele bedrijf. Jaarlijks komen de resultaten beschikbaar in een zgn. standaardoverzicht. Dit overzicht, dat slechts aan de deelnemers en de Rijkslandbouwvoorlichtingsdienst wordt verstrekt, geeft per bedrijf de totale kosten en opbrengsten weer. Hiervan zijn de laatste gesplitst per product; de kosten echter niet. Dit was wel het geval in de jaren voor 1948. Toen werd echter geen overzicht gegeven van het gehele bedrijf. Op grond van theoretische en praktische overwegingen is het berekenen van kostprijzen voor de afzonderlijke bedrijven sindsdien achterwege gebleven. In de huidige boekhouding wordt wel een splitsing gemaakt in kostenbestanddelen, zoals loon, werktuigen, zaaizaad en pootgoed en dergelijke.

Als eindcijfer wordt de bedrijfseconomische winst berekend. Ten aanzien van de kosten brengt dit met zich mee, dat handenarbeid in het bedrijf verricht door boer en gezinsleden wordt gewaardeerd tegen het loon van landarbeiders, zoals dat in de Collectieve Arbeidsovereenkomsten is vastgesteld. Rente wordt berekend over al het geïnvesteerde kapitaal, dus ook over datgene, wat de boer zelf in zijn bedrijf steekt. Voorts worden de resultaten op pachtbasis berekend, zodat ook een pachtbedrag wordt opgenomen in die gevallen, dat grond en gebouwen geheel of gedeeltelijk eigendom zijn van de grondgebruiker. Maatstaf hiervoor is de voor soortgelijke bedrijven in het gebied geldende pacht.

Duurzame productiemiddelen worden afgeschreven op basis van de vervangingswaarde. Bij de waardering van de veestapel aan het begin en het eind van het boekjaar wordt er mede rekening gehouden, dat prijsstijging of -daling van het vee niet van invloed mag zijn op de winst.

Voor de functie van de boer als ondernemer (het geven van dagelijkse leiding en het dragen van niet-verzekerbare risico's) is geen beloning onder de kosten opgenomen.

Het verschil tussen totale opbrengst en totale kosten geeft het netto-overschot. Dit kan worden gezien als ondernemersloon plus eventuele winst. Het inkomen van de boer uit zijn bedrijf bestaat uit dit netto-overschot vermeerderd met het voor zijn handenarbeid gewaardeerde loon. Daarnaast kan hij inkomen genieten in de vorm van rente van het in het bedrijf vastgelegde kapitaal (o.m. pacht). Dit kan echter niet meer als inkomen uit het bedrijf gezien worden.

§ 2. DE GROEPERING VAN DE BEDRIJVEN EN HET AANTAL IN ELKE GROEP

A. Inleiding

In dit verslag is in eerste instantie dezelfde groepsindeling aangehouden als in de vorige publicatie. Dit is noodzakelijk om aansluiting te verkrijgen met de voorgaande jaren.

De groepsindeling in Bedrijfseconomische Mededelingen No. 7 toonde echter noodgedwongen tekortkomingen. Door het beperkte aantal waarnemingen — in het bijzonder in de jaren voor 1950/'51 — konden de bedrijven niet zodanig worden gegroepeerd als met het oog op de homogeniteit van de groepen wel wenselijk moest worden geacht. De indeling schoot hoofdzakelijk tekort ten aanzien van bedrijfsgrootte en grondsoort. Weliswaar was dit niet in alle gebieden in even sterke mate het geval, maar in de regel was de spreiding te groot.

Daar het aantal geadministreerde bedrijven met ingang van het boekjaar 1950/'51 sterk is toegenomen bestaat deze beperkende factor thans in mindere mate. In dit verslag is de groepsindeling enigszins verbeterd door de hoofdgroepen in één of enkele ondergroepen te verdelen. Ideaal is deze indeling echter nog lang niet.

Genoemde ondergroepering komt er op neer, dat in bepaalde landbouwgebieden onderscheid wordt gemaakt naar bedrijfsgrootte, bedrijfstype of grondsoort.

Reeds nu willen wij er met de meeste nadruk op wijzen, dat men zeer voorzichtig moet zijn met de interpretatie van eventuele verschillen in uitkomsten tussen twee groepen in hetzelfde gebied. Zonder meer mag nooit de conclusie worden getrokken, dat men uitsluitend aan de productieomstandigheid, die tot de indeling heeft geleid, een verschil in uitkomsten mag wijten. M.a.w. indien in een zelfde gebied bedrijven in de grootteklasse van 20—30 ha per ha een betere uitkomst zouden geven dan die van bijv. 30—40 ha, dan impliceert dit nog niet, dat bedrijven in de eerstgenoemde grootteklasse noodzakelijkerwijs betere uitkomsten geven dan de andere.

Men dient er immers rekening mede te houden, dat ook nog andere productieomstandigheden invloed uitoefenen op het resultaat. Het is zeer goed mogelijk, dat deze het beeld vertroebelen. Dit kunnen zijn: kwaliteit van de grond, zowel t.a.v. fysische en chemische gesteldheid als aard van het profiel, af- en ontwatering, ligging en verkaveling. Voorts de ligging van het bedrijf met het oog op de afzet en aankoop.

Bovendien zijn niet slechts de productieomstandigheden, waaronder de bedrijven verkeren, bepalend voor het resultaat. Vele andere factoren doen hun invloed op de uitkomst gelden. Het is niet uitgesloten, dat de invloed hiervan even groot of zelfs nog groter is dan van de productieomstandigheden. De spreiding in uitkomsten tussen de individuele bedrijven, zelfs in een t.a.v. de productieomstandigheden zeer homogene groep, geeft aanleiding tot deze veronderstelling.

Hier dient men in de eerste plaats te denken aan de factor bedrijfsleiding. Het is immers algemeen bekend, dat een goede boer op slechte grond veelal

tot betere resultaten komt dan zijn collega, die weliswaar onder betere omstandigheden verkeert, doch die de leiding van het bedrijf niet aan kan, hetzij doordat hij te veel functies buiten het eigenlijke bedrijf vervult of wel doordat hij de nodige kwaliteiten mist. Dit blijkt van invloed zowel op de bedrijfstechnische als op de commerciële zijde van de bedrijfsvoering.

Daarnaast kunnen nog worden genoemd de intensiteit van de productie en de mate van mechanisatie en motorisatie. Beide hangen gedeeltelijk samen met de kwaliteit van de boer als bedrijfsleider, doch ook diens financiële positie en het aanbod van arbeidskrachten zijn hierbij van betekenis.

Zolang de invloed op het bedrijfsresultaat van alle andere factoren van landbouwtechnische, economische en sociale aard niet voldoende is geanalyseerd, dient men de verschillen in uitkomsten tussen slechts op grond van één of enkele productieomstandigheden ingedeelde groepen met de nodige reserve te beschouwen. Een dergelijke nadere analyse valt buiten het kader van dit verslag en zal moeten worden uitgevoerd in afzonderlijke publicaties, als bedoeld in het „Woord vooraf”.

B. De gebieden

Tabel 2 geeft een overzicht van de aantallen bedrijven, die opgenomen zijn in de hoofdgroepen, terwijl tabel 3 aangeeft, hoeveel bedrijven in de ondergroepen konden worden opgenomen.

Tabel 2 *Aantal bedrijven in de hoofdgroepen*

Gebieden	46/47	47/48	48/49	49/50	50/51	51/52
Noordelijke zeeklei	15					
Noordelijke Bouwstreek	7	17	16	15	16	20
Oldambt		8	8	7	12	13
Zuidwestelijke klei						
Overwegend akkerbouwbedrijven	25	37	32	32	64	64
Gemengde bedrijven	—	15	14	17	25	24
Veenkoloniën	15	24	21	24	42	50
Totaal van de opgenomen groepen .	62	101	91	96	159	171
Niet opgenomen afwijkende bedrijven	39	29	16	30	52	60
Aantal bedrijven van niet opgenomen groepen .	41	66	41	37	55	50
Totaal aantal bedrijven .	142	196	148	162	266	281

Tabel 3

Aantal bedrijven in de ondergroepen

Gebieden	50/51	51/52
Noordelijke Bouwstreek		
Polderbedrijven (ingedijkt na 1500)	—	8
Binnenbedrijven op zavelgrond	—	9
Bedrijven op zware oude klei ¹⁾	—	7
Zuidwestelijke klei (overw. akkerb. bedrijven)		
Grondsoortgroep A ²⁾ (20—60 ha)	36	47
Grondsoortgroep A ²⁾ (30—40 ha)	14	17
Grondsoortgroep A ²⁾ (40—50 ha)	14	18
Overige grondsoortgroepen ³⁾ (20—60 ha)	14	13
Zuidwestelijke klei (gemengde bedrijven)		
Grondsoortgroep A ²⁾ (30—40 ha)	9	9
Veenkoloniën (17—26 ha)		
Oude dalgrond	10	18
Nieuwe dalgrond	16	19

a. De Noordelijke zeeklei

Als hoofdgroepen zijn in het consulentenschap Groningen gekozen de Noordelijke Bouwstreek en het Oldambt, daar deze gebieden markante verschillen vertonen. Ook thans laat het aantal beschikbare waarnemingen nog geen indeling naar bedrijfsgrootte toe, hetgeen met name voor de Noordelijke Bouwstreek bezwaarlijk is. De bedrijfsgrootte varieert hier immers van 30—70 ha. Wel is in dit gebied een verdeling naar grondsoort gemaakt, hetgeen een verschil in verkaveling inhoudt. Van de ondergroepen Polderbedrijven en Binnenbedrijven op zavelgrond wordt de eerste immers getypeerd door de jongere grond en de verkaveling in opstrekken heerden, terwijl de binnenbedrijven op oudere grond liggen, doch de wat gunstiger „Blockflur” verkaveling bezitten, d.w.z. de percelen liggen rond de bedrijfsgebouwen. Het aantal binnenbedrijven is zeer klein. Hetzelfde geldt voor de bedrijven op de zware oude klei. Bij de beoordeling van de resultaten moet worden bedacht, dat het aantal eigenlijk te klein is om een betrouwbaar gemiddelde te berekenen. Dit staat los van het in de inleiding van deze paragraaf gemaakte algemene voorbehoud.

In het Oldambt is het evenmin als in de Noordelijke Bouwstreek mogelijk een indeling naar bedrijfsgrootte te maken. Voor dit gebied is dat echter niet nodig, daar de grootte van de geadministreerde bedrijven slechts schommelt tussen 40 en 60 ha, hetgeen een gevolg is van de vrij uniforme bedrijfsgrootte in dit gebied. Daarentegen zou ook hier een indeling naar grondsoort zeer wenselijk zijn. Tussen de gronden, die reeds spoedig na de over-

1) Deze bedrijven zijn niet opgenomen in de hoofdgroep.

2) Onder grondsoortgroep A vallen de bedrijven met het bouwland bijna uitsluitend op schor- en gorsgronden en lage plaatgronden.

3) De overige groepen zijn:

B. Bedrijven met middelland gronden en/of hoge kleiplaatgronden, eventueel gemengd met gronden van groep A.

C. Bedrijven met oudelandgronden, eventueel gemengd met middellandgronden.

stroming door de Dollart droogvielen en de laatste inpolderingen bestaat immers een buitengewoon groot kwaliteitsverschil. Bovendien komen nogal wat bedrijven met knikklei voor. Het aantal beschikbare waarnemingen in het Oldambt is voor een dergelijke gedetailleerde indeling echter te enenmale ontoereikend, terwijl bovendien de meeste geadmistreerde bedrijven op de middeloude Dollartklei liggen, in het gebied met een overwegend ongunstige verkaveling.

b. *De Veenkoloniën*

In de hoofdgroep zijn de bedrijven van 15—40 ha uit de consulentschappen Veendam en Emmen samengevoegd. Zowel in de jaren 1950/'51 als 1951/'52 laat het aantal bedrijven in dit Groninger/Drentse gebied een indeling in *oude en nieuwe Veenkoloniën* toe. Deze twee gebieden onderscheiden zich naar bodemkwaliteit en verkaveling. In de oude Veenkoloniën is de bolsterlaag verdwenen, zodat deze gronden enigszins het karakter van een humeuze zandgrond hebben verkregen. De meeste bedrijven beschikken er niet over bevaarbare wijken, doordat hetzij de waterstand te laag is, dan wel de wijken dichtgegooid of afgedamd zijn. In de nieuwe Veenkoloniën is daarentegen de bolster in vele gevallen nog aanwezig. Hier zijn minder fouten bij de ontginning gemaakt, zodat de noodzaak van herontginning slechts bij wijze van uitzondering bestaat. De verkaveling is er gunstiger; in vrijwel alle gevallen zijn de wijken bevaarbaar en de afstand er tussen is — althans in de jongste gebieden — wat groter.

Doordat de ontginning geleidelijk in Zuid-Oostelijke richting is voortgeschreden, bestaat geen duidelijke grens tussen de oude en nieuwe gronden. Tot de Oude Veenkoloniën is hier het gehele Groningse gebied gerekend en van Drente het deel ten Noorden van de Drouwenermond. In laatstgenoemd gebied komt ook nogal wat grasland op natuurground voor, wat in de nieuwe Veenkoloniën niet het geval is.

Bij de hier gemaakte indeling is tevens rekening gehouden met de bedrijfs-grootte. Er is gezocht naar een zo eng mogelijk begrensde grootteklasse, waarbij in beide gebieden nog een behoorlijk aantal bedrijven beschikbaar was. Dit is de reden van de weinig gebruikelijke indeling van 17—26 ha.

c. *De Zuidwestelijke klei*

Voor dit gebied — omvattende de consulentschappen Dordrecht, Zevenbergen, Goes en Axel — vond in de vorige publicatie een indeling in twee groepen plaats. Deze onderscheiding had betrekking op het bedrijfstype, t.w. overwegend akkerbouwbedrijven en gemengde bedrijven. Beide typen gaan geleidelijk in elkaar over, zodat de indeling een arbitrair karakter draagt. Bij de indeling zijn zowel het areaal grasland en voedergewassen als de veebezetting en de verhouding van de opbrengst van de veehouderij tot die van de akkerbouwproducten in beschouwing genomen.

De simpele indeling in akkerbouw- en gemengde bedrijven voldoet echter geenszins. In beide groepen lopen de bedrijven namelijk in grootte uiteen van 20 tot 60 ha, terwijl bovendien de frequentieverdeling binnen deze grenzen voor beide typen ongelijk is. Daarnaast bestaan grote verschillen in bodemkwaliteit.

Ten aanzien van het laatste zijn gegevens beschikbaar van de Consulente voor bodem- en bemestingsaangelegenheden. Op grond hiervan is een indeling van het bouwland mogelijk in drie groepen, A, B en C. Daar slechts een deel van deze gegevens berust op detailkarteringen en de overige op verkenningen, kan er geen absolute betekenis aan worden gehecht. Een globale indruk is echter wel te verkrijgen.

Het aantal waarnemingen legt ook hier beperkingen in de weg aan een ideale indeling. Onder het bekende voorbehoud kunnen echter de volgende productieomstandigheden worden vergeleken:

1. De grondsoort door de akkerbouwbedrijven van 20—60 ha op de grondsoort A te stellen tegenover die op de overige grondsoortgroepen.
2. De bedrijfsgrootte door op grondsoort A de akkerbouwbedrijven van 30—40 ha en die van 40—50 ha tegenover elkaar te stellen.
3. Het bedrijfstype door op grondsoort A akkerbouwbedrijven en gemengde bedrijven van 30—40 ha met elkaar te vergelijken.

§ 3. DE BASIS VOOR DE BEREKENING VAN DE INDEXCIJFERS

In de vorige publicatie is het boekjaar 1950/'51 als basisjaar gekozen, ondanks de hieraan klevende bezwaren. Enerzijds vond dit zijn oorzaak in de omstandigheid, dat geen ander jaar aan te wijzen was, dat beter voor het beoogde doel geschikt was, anderzijds werd zodoende uniformiteit verkregen tussen het akkerbouwverslag en die van de andere bedrijfstypen (B.E.M. No. 5 en 6).

Ook thans is het nog moeilijk een beter basisjaar aan te wijzen. Zoals zal blijken, wordt 1951/'52 getypeerd door zeer hoge prijzen. Bovendien is in de laatste verslagen van weide- en gemengde bedrijven (B.E.M. No. 11 en 12) niet van basis veranderd, zodat er alle reden bestaat ook voor dit verslag 1950/'51 als basisjaar te handhaven.

Op akkerbouwbedrijven ligt de situatie echter enigszins anders dan op de andere bedrijfstypen en wel om de volgende redenen.

1. Ten aanzien van de opbrengsten in natura van de akkerbouwproducten is 1950/'51 voor het Zuidwesten relatief gunstiger geweest dan voor de Noordelijke gebieden.
2. De melkprijs is in de na-oorlogse jaren stabiel geweest dan de prijzen van de meeste akkerbouwproducten, die zich vrijer konden ontwikkelen. Op weide- en gemengde bedrijven vormt de melkopbrengst het belangrijkste deel van de bruto-geldopbrengst. Voor deze bedrijfstypen is de keuze van het basisjaar dus van veel minder betekenis dan voor akkerbouwbedrijven, waarop de bedrijfsresultaten in sterke mate worden beïnvloed door de prijzen van de akkerbouwproducten.

In verband met het bovenstaande worden in enkele tabellen indexcijfers weergegeven, die als basis hebben het gemiddelde van de boekjaren 1948/'49 t/m 1951/'52. De in de vorige publicatie gegeven waarschuwing, dat de indexcijfers niet mogen worden gebruikt om per jaar de gebieden onderling te vergelijken blijft echter van kracht. Ook deze basis wijkt voor de verschillende gebieden in ongelijke mate van het normale af, hoewel minder sterk dan in geval men slechts één jaar als basis kiest. De bredere basis verschaft de mogelijkheid een indruk van elk afzonderlijk jaar te verkrijgen.

HOOFDSTUK II

OVERZICHT VAN DE BELANGRIJKSTE UITKOMSTEN VAN HET GEHELE BEDRIJF

§ 1. HOOFDGROEPEN, OPBRENGSTEN, KOSTEN EN NETTO-OVERSCHOT

In onderstaande tabellen worden kosten, opbrengsten en netto-overschot in absolute bedragen weergegeven voor de boekjaren 1950/'51 en 1951/'52. Om een indruk te krijgen van de verhouding t.o.v. de voorafgaande jaren worden ze bovendien sedert 1946/'47 in verhoudingsgetallen (1950/'51 = 100) uitgedrukt.

Tabel 4 *Bruto-opbrengst per ha cultuurgrond in guldens (afgerond)
en in verhoudingsgetallen*

Gebieden	In guldens		In verhoudingsgetallen					
	50/51	51/52	46/47	47/48	48/49	49/50	50/51	51/52
Noordelijke zeeklei								
Noordelijke Bouwstreek . .	1270	1730	72	81	97	106	100	136
Oldambt	1145	1420	62	66	85	100	100	124
Zuidwestelijke klei								
Overw. akkerbouwbedr. . .	1480	1620	69	68	67	95	100	109
Gemengde bedrijven . . .	1410	1485	—	68	72	98	100	105
Veenkoloniën	1515	1760	72	91	86	92	100	116

Tabel 5 *Totale kosten per ha cultuurgrond in guldens (afgerond)
en in verhoudingsgetallen*

Gebieden	In guldens		In verhoudingsgetallen					
	50/51	51/52	46/47	47/48	48/49	49/50	50/51	51/52
Noordelijke zeeklei								
Noordelijke Bouwstreek . .	1010	1155	77	79	89	95	100	114
Oldambt	880	980	75	80	88	94	100	111
Zuidwestelijke klei								
Overw. akkerbouwbedr. . .	980	1115	82	83	88	94	100	114
Gemengde bedrijven . . .	1025	1150	—	81	85	95	100	112
Veenkoloniën	1125	1190	84	93	91	95	100	106

Tabel 6 *Netto-overschot per ha cultuurgrond in guldens (afgerond)
en in verhoudingsgetallen*

Gebieden	In guldens		In verhoudingsgetallen					
	50/51	51/52	46/47	47/48	48/49	49/50	50/51	51/52
Noordelijke zeeklei								
Noordelijke Bouwstreek	260	575	56	90	131	150	100	221
Oldambt	265	440	19	19	74	119	100	166
Zuidwestelijke klei								
Overw. akkerbouwbedr.	500	505	42	38	25	97	100	101
Gemengde bedrijven	385	385	—	35	38	105	100	87
Veenkoloniën	390	570	38	83	72	83	100	146

Bij de beschouwing van het netto-overschot komt duidelijk naar voren, dat het oogstjaar 1951 bijzonder gunstig was. Zelfs het topjaar 1949 wordt door vrijwel alle groepen overtroffen. In dat jaar werd het gunstige resultaat hoofdzakelijk bereikt door de hoge opbrengsten in natura, hoewel ook de prijzen niet slecht waren. Zoals wij zullen zien, hebben in 1951 de prijzen de doorslag gegeven; vooral die van de voergranen lagen op een hoog niveau.

Ten opzichte van het voorafgaande jaar toont 1951 dan ook grote verschillen en wel in het bijzonder in de Noordelijke Bouwstreek, waar 1950 op een voor dit gebied laag niveau lag. Op de akkerbouwbedrijven in het Zuidwesten is het verschil te verwaarlozen, terwijl de gemengde bedrijven merkwaardigerwijze als enige uitzondering het tegenovergestelde laten zien. Mogelijk is de wisseling in de bedrijven hiervoor verantwoordelijk. Het aantal hiervan is ook niet al te groot en de bedrijven liggen over het Zuidwestelijk kleigebied verspreid, zodat ze geenszins een homogene groep vormen.

Ook in het Oldambt en in wat mindere mate in de Veenkoloniën is het verschil t.o.v. 1950 enorm.

Strikt genomen is het niet geheel juist de uitkomsten van de verschillende jaren zonder meer te vergelijken. Men dient er immers rekening mede te houden, dat de waarde van de gulden aan schommelingen onderhevig is. Nu is het zeer moeilijk het netto-overschot van de verschillende jaren om te rekenen op een gelijke waarde van de gulden, omdat deze waarde voor verschillende bevolkingsgroepen en individuen uiteenloopt, dus min of meer subjectief is. Er zijn dan ook verschillende methoden om de wijziging van de waarde van de gulden uit te drukken. Eén daarvan is gebaseerd op de groothandelsprijzen en een ander op de kosten van gezinsverbruik.

De laatste wordt hier vermeld. Hiertoe is uit de maandelijkse gegevens van het C.B.S. een gemiddelde berekend voor de na te noemen boekjaren. Deze cijfers zijn als volgt:

46/47	47/48	48/49	49/50	50/51	51/52
78	81	85	91	100	107

Gerekend naar deze cijfers is de waarde van de gulden in 1951/'52 lager dan in 1950/'51. Dit staat echter in geen vergelijking tot het verschil in netto-overschot tussen beide jaren, zoals de meeste gebieden dat laten zien.

Zoals reeds eerder is opgemerkt, geven verhoudingscijfers — in tegenstelling tot de absolute getallen — geen goede indruk van de mate, waarin een bepaald jaar al dan niet gunstig is geweest, omdat het gekozen basisjaar geen vast steunpunt is. Een duidelijker beeld kan worden verkregen door de opbrengst in de kosten uit te drukken, zoals in tabel 7 is gedaan. Daarin wordt eveneens een opgave verstrekt van het aantal bedrijven en van de gemiddelde bedrijfsgrootte in de laatste twee jaren.

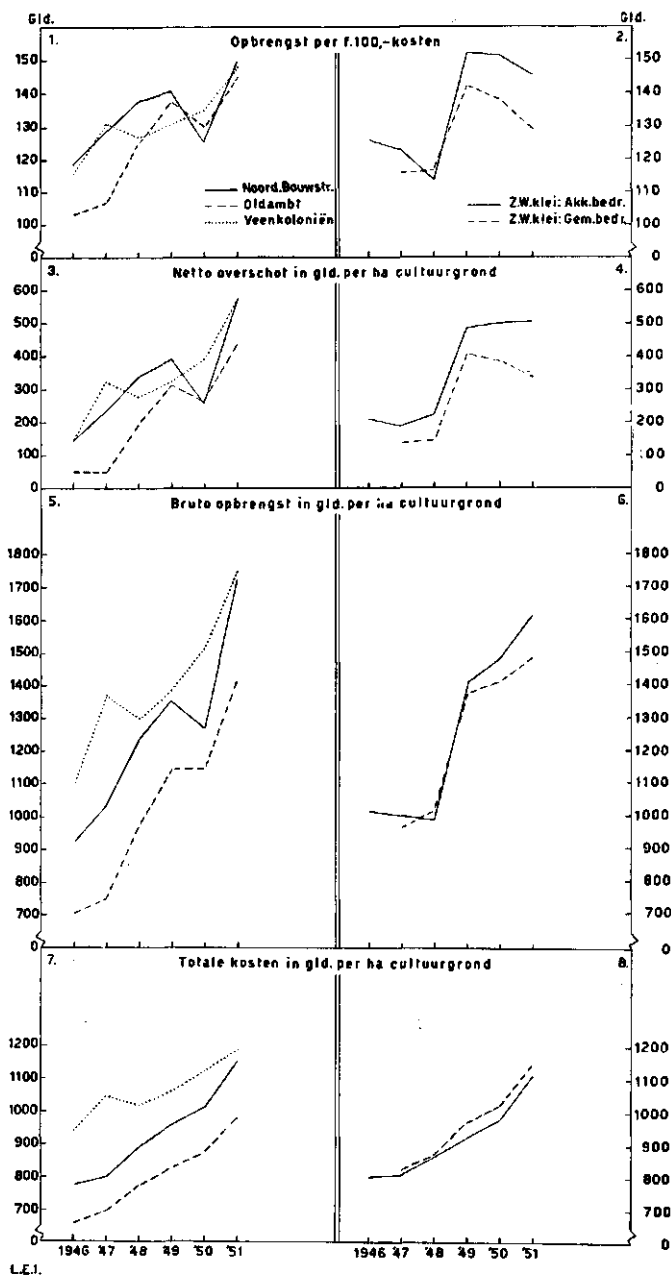
Tabel 7 *Aantal bedrijven, gemiddelde bedrijfsgrootte en opbrengst per f 100,— kosten*

Gebieden	Aantal bedrijven		Gemiddelde bedrijfsgrootte (ha)		Opbrengst per f 100,— kosten					
	50/51	51/52	50/51	51/52	46/47	47/48	48/49	49/50	50/51	51/52
Noordelijke zeeklei										
Noordelijke Bouwstreek .	16	20	45,1	47,8	119	129	138	141	126	150
Oldambt	12	18	49,9	51,0	103	107	125	138	130	145
Zuidwestelijke klei										
Overw. akkerbouwbedr. .	64	64	39,8	39,7	126	123	114	152	151	145
Gemengde bedrijven . . .	25	24	34,8	36,3	—	116	117	142	138	129
Veenkoloniën	42	50	23,9	23,3	116	131	127	131	135	148

Ondanks de vrij regelmatige en aanzienlijke toeneming van de kosten (grafieken 7 en 8) vertonen zowel de opbrengsten per f 100,— kosten als het netto-overschot over het geheel gezien een stijgende lijn (grafieken 1, 2, 3 en 4). De opbrengsten laten dan ook een zeer sterke stijging zien, in het bijzonder in het laatste jaar (grafieken 5 en 6). Evenals bij het netto-overschot is het verloop er in voor de afzonderlijke gebieden niet gelijk en verre van regelmatig.

Noordelijke Bouwstreek.

Zowel bij het netto-overschot als bij de opbrengsten per f 100,— kosten valt een laagtepunt in 1950/'51 op. Alleen de eerste na-oorlogse jaren waren slechter. Dit relatief matige resultaat is toe te schrijven aan een betrekkelijk geringe bruto-geldopbrengst. Door dit dieptepunt valt het exceptioneel gunstige resultaat in 1951/'52 des te meer op. Dit is beter dan in een der andere gebieden, al is het verschil met de Veenkoloniën te verwaarlozen. In hoofdzaak is dit gunstige resultaat aan de opbrengsten te danken. Deze bleven maar weinig bij die in de Veenkoloniën achter. De stijging van de opbrengsten t.o.v. 1950/'51 was dusdanig, dat de kostenstijging, die groter was dan in één van de voorafgaande jaren en ook sterker dan in één van de andere gebieden, hierdoor verre werd overtroffen.

Oldambt.

Ondanks de ongunstige ligging en de moeilijke bewerkbaarheid van de zware gronden van de meeste Oldambster bedrijven wordt dit gebied getypeerd door de laagste totale kosten. Indirect is dit zelfs een gevolg van de minder goede verkaveling en grond, daar deze factoren tot een extensief bouwplan met overwegend graanteelt hebben geleid. De totale kosten, die hier een zeer regelmatig verloop hebben, liggen ruim honderd gulden beneden die van de bedrijven in de Noordelijke Bouwstreek en het Zuidwesten. Ook de bruto-geldopbrengst van het Oldambt ligt op een lager niveau. Het verschil met de andere gebieden vertoont echter een lichte neiging in de loop der jaren iets geringer te worden, zodat zowel netto-overschot als opbrengst per f 100,— kosten in de laatste jaren dichter bij die van de andere groepen komen te liggen. In 1951/'52 was het resultaat in het Oldambt dan ook zeer bevredigend. T.o.v. 1950/'51 viel hier eveneens een aanmerkelijke stijging in netto-overschot en opbrengst per f 100,— kosten te constateren. Weliswaar was deze niet zo sterk als in de Noordelijke Bouwstreek (waar het matige resultaat van 1950/'51 haast nog meer verantwoordelijk was voor het sterk stijgende verloop dan de hoge uitkomst van 1951/'52) doch de andere gebieden met uitzondering van de Veenkoloniën werden sterk overtroffen, vooral ten aanzien van de opbrengsten per f 100,— kosten.

Bij het beoordelen van de gegevens uit dit gebied, dient men te bedenken, dat de bruto-geldopbrengst is berekend bij een stroprijs, zoals die verkregen zou zijn bij afzet op de vrije markt. Voor het Oldambt was deze prijs in 1951 f 60,— per ton stro. In werkelijkheid zijn echter — als gevolg van de coöperatieve verwerking en afzet van het graanstro — in alle verslagjaren prijzen gemaakt, die daar boven lagen en in vele gevallen zelfs aanzienlijk. Hierdoor is het inkomen van de boer dus verhoogd.

Dit hogere inkomen kan echter slechts ten dele als winst uit het landbouwbedrijf worden beschouwd. Gezien het besloten karakter van deze coöperaties, waardoor de leden zich een monopoliepositie hebben verworven, betreft het grotendeels een aandeelhouderswinst, al wordt deze dan in de vorm van een hogere stroprijs uitbetaald. Bovendien deed zich in vroegere jaren wel het geval voor, dat de aan de leden uitbetaalde prijs beneden de vrije marktprijs lag. Daar er een leveringsverplichting bestaat, was men in die jaren dus wel gedwongen het stro met verlies af te leveren.

Het aandeelhouderskarakter spreekt des te meer als men bedenkt, dat ook de winst, die door de fabriek gemaakt wordt op van derden aangekocht stro, tot de hogere prijs bijdraagt. Tenslotte is de gevoerde afschrijvingspolitiek van de fabrieken veelal zodanig, dat men onvoldoende reserveert, zodat bedrijfskapitaal wordt uitgekeerd. Bij de vaststelling van de uitbetalingsprijs gaat men dus niet uitsluitend van bedrijfseconomische maatstaven uit.

Gezien deze omstandigheden is er van afgezien, de werkelijke opbrengstprijs in de berekeningen te verdisconteren. Anderzijds is het incalculeren van de vrije prijs evenmin geheel zonder bedenkingen. De hogere prijs, die de fabrieken uitkeren, oefent nl. een grote invloed op het bouwplan uit. Berekent men dus de rentabiliteit bij een lagere stroprijs, dan in werkelijkheid is gerealiseerd, dan verkrijgt men een scheef beeld. Immers als deze lagere prijs van kracht was geweest, zou het bouwplan er anders hebben uitgezien.

Bovenstaand bezwaar tegen gebruikmaking van de vrije stroprijs in de berekeningen wordt enigszins opgeheven door de omstandigheid, dat de behoefte van de fabrieken aan stro van derden de „vrije” markt beïnvloedt. De prijs ligt in het Noorden dan ook hoger dan in het Zuidwestelijk kleigebied. Doordat, met name in het Oldambt, verrewege het meeste stro aan de coöperatieve fabrieken wordt geleverd, is bedoelde vrije prijs echter op zeer weinig waarnemingen gebaseerd.

Behalve in het Oldambt wordt ook in de Noordelijke Bouwstreek en de Veenkoloniën nogal wat graanstro coöperatief verwerkt en afgezet, zij het in minder sterke mate. Voor deze gebieden is een prijs van resp. f 60,— en f 55,— per ton stro in 1951 aangehouden.

Zuidwestelijke klei.

Overwegend akkerbouwbedrijven. Het netto-overschot van deze groep bedrijven is na het dieptepunt in het beruchte aardappeljaar 1948/'49 gestegen tot een vrij stabiel niveau van ongeveer f 500,— per ha. De verschillen tussen de laatste drie jaren zijn buitengewoon gering. Slechts een lichte neiging tot stijging valt te constateren. Als gevolg hiervan blijft het netto-overschot, dat in 1949/'50 en 1950/'51 ver boven dat van de andere gebieden uitstak, in het laatste jaar bij de Noordelijke Bouwstreek en de Veenkoloniën ten achter. De opbrengsten per f 100,— kosten dalen zelfs sedert 1949/'50.

Ook van deze groep bedrijven zijn de kosten sterk gestegen en evenals in de Noordelijke Bouwstreek en het Oldambt het laatste jaar nog aanmerkelijk meer dan in de voorafgaande. Daar het netto-overschot ongeveer gelijk blijft kunnen de opbrengsten niet meer gestegen zijn dan de kosten. Deze opbrengststijging is groter dan in het voorafgaande jaar, doch minder sterk dan in de andere gebieden.

Gemengde bedrijven. Van dit bedrijfstype dalen niet alleen de opbrengsten per f 100,— kosten over de laatste drie jaar, doch ook het netto-overschot. Het laatste jaar is deze daling nog sterker dan van 1948/'49 op 1949/'50. In deze groep blijkt de bruto-geldopbrengst wel regelmatig gestegen te zijn. Deze stijging was echter nog geringer dan op de akkerbouwbedrijven en werd door de kostenstijging verre overtroffen. De ontwikkeling van de kosten is vrijwel gelijk aan die op de akkerbouwbedrijven. Zij ligt echter op een iets hoger niveau, nl. op dat van de Noordelijke Bouwstreek.

Veenkoloniën.

Dit gebied wordt getypeerd door een hoog opbrengsten- en kosten-niveau. Met uitzondering van het jaar 1949/'50 lag de bruto-geldopbrengst hoger dan in één der andere groepen en in dat jaar waren het alleen de akkerbouwbedrijven in het Zuidwesten, die een hogere bruto-geldopbrengst lieten zien. Over de laatste drie jaar is de stijging van de bruto-geldopbrengst het grootst. Slechts de Noordelijke Bouwstreek liet een iets sterkere stijging zien.

De kostenstijging liep van 1948/'49 t/m 1950/'51 vrijwel parallel met die in de andere groepen. Weliswaar was ze van 1950/'51 op 1951/'52 vrij groot, doch toen bleef ze bij de andere groepen ten achter. Dit moet worden toe-

geschreven aan de extensivering van het bouwplan (aardappelmoetheid).

Als gevolg van de sterk toenemende opbrengsten, terwijl de kosten betrekkelijk weinig toenamen, stegen zowel netto-overschot als opbrengsten per f 100,— kosten aanzienlijk, vooral het laatste jaar. Het netto-overschot lag toen vrijwel gelijk met dat van de Noordelijke Bouwstreek. De opbrengst per f 100,— kosten liet iets meer verschil zien. Voor de Veenkoloniën was het jaar 1951/'52 dus wel zeer gunstig.

§ 2. ONDERGROEPEN; OPBRENGSTEN, KOSTEN EN NETTO-OVERSCHOT

Zoals in hoofdstuk I, § 2 is meegedeeld, zijn de bedrijven in enkele gebieden nader naar productieomstandigheden ingedeeld. De resultaten van deze ondergroepen worden in het onderstaande per gebied behandeld.

1. Noordelijke Bouwstreek

Tabel 8 *Ondergroepen in de Noordelijke Bouwstreek (1951/'52)*

	Aantal bedrijven	Gemiddelde bedrijfs- grootte (ha)	Bruto- geld- opbrengst	Totale kosten	Netto overschot
1. Polderbedrijven	8	53,2	1865	1205	660
2. Binnenbedrijven	9	45,4	1690	1135	555
3. Bedr. op zware oude klei .	7	37,0	1585	1160	425

Op grond van de gegevens van één jaar mogen nog geen positieve conclusies worden getrokken, te meer, daar de gemiddelden op te weinig waarnemingen zijn gebaseerd. Ook de gemiddelde bedrijfsgrootte toont verschillen. Dit is echter typerend voor deze groepen.

Ten aanzien van de *Bruto-geldopbrengst* valt op te merken, dat de verschillen in de lijn der verwachtingen liggen. De op de productieve gronden gelegen polderbedrijven vertonen een duidelijk hogere opbrengst dan de binnenbedrijven op zavelgrond, terwijl deze laatste op hun beurt de bedrijven op zware oude klei overtreffen. Bij beoordeling van deze cijfers dient men te bedenken, dat de weersomstandigheden een belangrijke rol kunnen spelen. Van de zware kleigronden is de productiviteit in veel sterkere mate van het weer afhankelijk dan van zavelgronden. Hetzelfde geldt voor de bewerkbaarheid, hetgeen zijn invloed op de kosten uitoefent.

De *kosten* blijken het hoogst te zijn op de polderbedrijven. Dit wordt o.m. veroorzaakt door het intensievere bouwplan in deze groep. Andere factoren kunnen echter eveneens van invloed zijn geweest. De binnenbedrijven op zavelgrond en de bedrijven op de zware klei lopen weinig uiteen.

Het *netto-overschot* laat vrij duidelijke verschillen zien. De polderbedrijven en de binnenbedrijven op zavelgrond komen aanmerkelijk gunstiger uit dan de bedrijven op de oude klei, terwijl van de eerste twee groepen de polderbedrijven nog met ongeveer f 100,— per ha boven de binnenbedrijven uitsteken.

II. Veenkoloniën

Tabel 9

Ondergroepen in de Veenkoloniën

	Aantal bedrijven		Gem. bedr. grootte (ha)		Bruto- geld- opbrengst		Totale kosten		Netto overschot	
	In guldens per ha cultuurgrond									
	50/51	51/52	50/51	51/52	50/51	51/52	50/51	51/52	50/51	51/52
1. Oude Veenkoloniën . . .	10	18	21,4	21,3	1485	1635	1120	1140	365	495
2. Nieuwe Veenkoloniën . .	16	19	21,5	21,7	1585	1890	1155	1240	430	650

De twee in de Groninger-Drentse veenkoloniën onderscheiden groepen zijn veel groter dan die in de Noordelijke Bouwstreek. De mutatie in de oude Veenkoloniën is echter nog aanzienlijk.

De *bruto-geldopbrengst* is in beide jaren in de nieuwe Veenkoloniën duidelijk hoger dan in de oude. Met name in 1951/52 is dit het geval. Het verschil bedroeg toen ruim f 150,— per ha cultuurgrond. In hoofdzaak moet dit worden toegeschreven aan de hogere opbrengsten in natura van de fabrieksaardappelen. Bovendien was de opbrengst van de veehouderij in de nieuwe Veenkoloniën beter, terwijl er weinig verschil bestond in het areaal voedergrassen tussen beide ondergroepen.

Ook de *kosten* liggen in de nieuwe Veenkoloniën op een hoger niveau. Het verschil met de oude Veenkoloniën is echter minder sterk dan voor de bruto-geldopbrengst. Als gevolg hiervan is het uiteindelijke resultaat van de nieuwe Veenkoloniën gunstiger. Vooral in 1951/52 was het verschil in *netto-overschot* met de oude Veenkoloniën aanzienlijk. De hogere totale kosten worden veroorzaakt door een groter verbruik aan meststoffen en aangekocht veevoeder, terwijl ook de arbeidskosten en de kosten van het zaaizaad en pootgoed verschillen vertonen, zij het dat deze laatste betrekkelijk gering zijn.

III. Zuidwestelijk kleigebied

1. Indeling naar grondsoort van akkerbouwbedrijven (20—60 ha).

Tabel 10 Ondergroepen (grondsoort) in het Zuidwestelijk kleigebied

	Aantal bedrijven		Gem. bedr. grootte (ha)		Bruto- geld- opbrengst		Totale kosten		Netto overschot	
	In guldens per ha cultuurgrond									
	50/51	51/52	50/51	51/52	50/51	51/52	50/51	51/52	50/51	51/52
1. Grondsoortgroep A . . .	36	47	40,2	40,1	1505	1625	1000	1125	505	500
2. Overige grondsoortgroepen	14	13	36,3	35,6	1380	1540	925	1035	455	505

Bij de indeling van de bedrijven in ondergroepen op grond van één bepaalde productieomstandigheid, is voor alle gebieden getracht de overige productieomstandigheden zo veel mogelijk te houden.

Bij de naar grondsoort onderscheiden groepen in het Zuidwestelijk kleigebied is dit het minst geslaagd. Dit blijkt ook wel uit de gemiddelde bedrijfsgrootte. Weliswaar is het aantal bedrijven in dit gebied het grootst, doch hier staat tegenover, dat ook het gebied zelf groter is dan één der andere, terwijl de bedrijven nogal verspreid liggen.

In beide groepen zijn uitsluitend bedrijven opgenomen, die als „overwegend akkerbouwbedrijven” kunnen worden gekenmerkt. Dit zijn bedrijven met minder dan 25% voedergewassen; met een veebezetting kleiner dan 1/3 stuks rundvee per ha cultuurgrond en met een opbrengst uit de veehouderij, die minder dan 20% van de totale opbrengst bedraagt. Dit houdt in, dat ten aanzien van de betekenis van de veehouderij op deze „overwegend akkerbouwbedrijven” nog een aanzienlijke spreiding mogelijk is. Neemt men bovendien in aanmerking, dat de bedrijven tussen 20 en 60 ha uiteenlopen, dan is wel duidelijk, dat hier zeer in het bijzonder geldt, dat verschillen in uitkomst tussen de ondergroepen niet uitsluitend aan de grondsoort mogen worden toegeschreven. De betekenis, die men aan de indeling mag hechten, is dus uitsluitend, dat op deze manier de vraag kan worden beantwoord; hoe zijn de uitkomsten in de boekjaren 1950/51 en 1951/52 geweest van de bedrijven op de goede en op de slechtere akkerbouwgronden? In hoeverre andere verschillen als b.v. veebezetting, percentage grasland e.d. samenhangen met de grondsoort, wordt in het midden gelaten, al is het waarschijnlijk, dat er één of ander verband bestaat. Dit uit te zoeken behoort echter niet tot de taak van dit verslag; het zal in het kader van een afzonderlijke studie moeten geschieden.

Zoals te verwachten viel, is de *bruto-geldopbrengst* op de goede gronden hoger dan op de slechtere. Dit wordt mede veroorzaakt door het intensievere bouwplan op de betere gronden. In beide jaren is het verschil niet onaanzienlijk, doch in 1950/51 is het het grootst, nl. ongeveer f 130,— per ha.

Als gevolg van het intensievere bouwplan overtreffen ook de *kosten* van de bedrijven op grondsoort A, die van de andere ondergroep. Het laatste jaar in iets sterkere mate dan in het eerste. Het betreft hier vooral de arbeidskosten, doch ook de kosten van de werktuigen, het werk door derden, het zaaizaad en pootgoed en de bemesting tonen verschillen.

Als gevolg hiervan loopt het *netto-overschot* tussen beide groepen weinig of niet uiteen in het boekjaar 1951/52. In 1950/51 komen de bedrijven op de betere gronden daarentegen duidelijk gunstiger uit.

2. Indeling naar bedrijfsgrootte van akkerbouwbedrijven op grondsoort A.

Tabel 11 Aantal bedrijven; Bruto-geldopbrengst, totale kosten en netto-overschot in guldens (afgerond) per ha cultuurgrond

	Aantal bedrijven		Bruto- geld- opbrengst		Totale kosten		Netto overschot	
			In guldens per ha cultuurgrond					
	50/51	51/52	50/51	51/52	50/51	51/52	50/51	51/52
1. 30—40 ha	14	17	1420	1610	1015	1165	405	445
2. 40—50 ha	14	18	1575	1635	1005	1110	570	525

Ook bij deze vergelijking dient in aanmerking te worden genomen, dat de overeenkomst van de groepen ten aanzien van die productie-omstandigheden, die niet tot de indeling hebben geleid, nog onbevredigend is. Weliswaar liggen alle bedrijven op grondsoort A, doch binnen deze groep loopt de kwaliteit van de grond nog uiteen. Bovendien geldt hier hetzelfde wat onder 1 is opgemerkt aangaande het akkerbouw karakter van de „overwegend akkerbouwbedrijven”.

De grotere bedrijven (40—50 ha) laten in beide jaren de hoogste bruto-geldopbrengst zien, hoewel het verschil in 1951/52 gering is ($\pm$ f 25,— per ha). Het jaar daarvoor bedroeg het echter ongeveer f 155,— per ha.

De kosten vertonen het tegenovergestelde beeld. De grotere bedrijven blijken de laagste kosten te hebben. Het verschil is niet groot, met name in 1950/51.

Door de hogere opbrengsten en lagere kosten zijn de verschillen in netto-overschot aanzienlijk en wel in het bijzonder in 1950/51. Opvallend is hierbij, dat het netto-overschot van de grotere bedrijven daalt en van de kleinere stijgt.

3. Indeling naar bedrijfstype van bedrijven op grondsoort A, 30—40 ha.

Tabel 12 Ondergroepen (bedrijfstype) in het Zuidwestelijk kleigebied

	Aantal bedrijven		Gem. bedrijfs- grootte (ha)		Bruto- geld- opbrengst		Totale kosten		Netto- overschot	
					In guldens per ha cultuurgrond					
	50/51	51/52	50/51	51/52	50/51	51/52	50/51	51/52	50/51	51/52
1. Akkerbouwbedrijven . . .	14	17	34,8	34,8	1420	1610	1015	1165	405	445
2. Gemengde bedrijven . . .	9	9	33,7	32,9	1570	1590	1105	1250	465	340

Een zeer merkwaardig beeld geeft de vergelijking tussen de twee bedrijfstypen te zien. Opvallend is hierbij het sterk overeenkomstige verloop van de

kosten, zij het dat de gemengde bedrijven op een iets hoger niveau liggen. In de *bruto-geldopbrengst* is geen lijn te ontdekken. In 1950/'51 lag die op de gemengde bedrijven aanzienlijk hoger dan in de akkerbouwgroep. Het volgende jaar waren de rollen omgekeerd, het verschil was toen echter niet meer zo groot.

Ook hier komt voor de gemengde bedrijven een daling in *netto-overschot* naar voren van 1950/'51 op 1951/'52. De akkerbouwbedrijven vertonen het tegenovergestelde, zodat het netto-overschot, dat in 1950/'51 beneden dat van de gemengde bedrijven lag, in 1951/'52 daarboven uitstak. Het lag echter op een lager niveau dan het netto-overschot van de gemengde bedrijven in het voorafgaande jaar.

Bij de beoordeling van de resultaten van de gemengde bedrijven dient men te bedenken, dat het hier nog een vrij heterogene groep betreft. Dit houdt verband met het feit dat — teneinde een enigszins redelijk aantal bedrijven per groep te kunnen krijgen — de gemengde bedrijven van vier verschillende consulentenschappen in één groep zijn samengevoegd. Het gemengde bedrijfstype op de Zuid-Hollandse eilanden draagt echter een ander karakter dan in Zeeland. Het eerste is in hoofdzaak op het houden van melkvee gebaseerd, terwijl in Zeeland de mesterij en de opfok van jongvee van overwegende betekenis is.

Aan het bovenstaande mag geen andere betekenis worden gehecht dan dat hier weergegeven is, welke verschillen in de praktijk tussen grondsoortgroepen, bedrijfstypen en grootteklassen in de boekjaren 1950/'51 en 1951/'52 zijn geconstateerd. Het geheel draagt dus een historisch karakter, hetwelk trouwens in overeenstemming is met de opzet van dit verslag. Tevens komt er uit naar voren, dat een groot aantal problemen nog om een nader onderzoek vraagt. De oplossing hiervan vergt een uitgebreide studie.

HOOFDSTUK III

ANALYSE VAN DE BEDRIJFSUITKOMSTEN

§ 1. INLEIDING

In dit hoofdstuk zullen hoofdzakelijk de verschillen in uitkomsten tussen het jaar 1951/'52 en het voorafgaande nader worden geanalyseerd. Deze analyse houdt in, dat zowel van de totale bruto-geldopbrengst als van de totale kosten wordt nagegaan, welke onderdelen verantwoordelijk zijn voor de wijziging en in welke mate dit het geval is. De bruto-geldopbrengst kan immers worden ontleed in de opbrengsten in kilogrammen van de afzonderlijke producten en de hiervoor ontvangen prijs. De kosten bestaan uit een aantal bestanddelen, die elk voor zich in een andere mate gewijzigd kunnen zijn dan het totaal.

Een verdere stap bij de analyse is het aangeven van oorzaken, die tot de per onderdeel geconstateerde verschillen hebben geleid. In grote lijnen zijn deze oorzaken tot twee categorieën terug te brengen. Enerzijds zijn ze te vinden in omstandigheden, die van buitenaf op de bedrijven hebben ingewerkt en die de bedrijfsleider niet in de hand heeft, zoals weers- en andere productieomstandigheden. Anderzijds betreft het die bedrijfsvoeringsfactoren, die afhankelijk zijn van de kwaliteiten van de bedrijfsleider. Deze zijn te onderscheiden in landbouwtechnische en commerciële. Als voorbeeld van het eerste kan worden genoemd, dat de boer in een bepaald jaar het werk uit de hand gelopen is ten gevolge van een minder geslaagde organisatie daarvan of door een onevenwichtig bouwplan. Daardoor kan het gebeuren, dat een gewas niet op de juiste tijd gezaaid, verpleegd of geoogst is, of de grondbewerking onder te natte of te droge omstandigheden werd uitgevoerd. Een voorbeeld van de commerciële is, dat het oordeel van de boer over het marktverloop meer of minder juist is geweest, waardoor de producten het ene jaar gunstiger worden afgezet dan het andere.

De bedrijfsvoeringsfactoren zijn in het bijzonder van belang bij de beoordeling van de resultaten van het individuele bedrijf. In dit verslag, waar het om groepen van bedrijven gaat, zijn deze toevalligheden van veel minder betekenis. De nadruk dient hier te vallen op de omstandigheden, die van buitenaf op de bedrijven hebben ingewerkt. De omstandigheden zijn immers van systematische invloed op alle bedrijven.

Het weer speelt daarvan wel de belangrijkste rol. Kosten zowel als opbrengsten worden er door beïnvloed en wel hoofdzakelijk via de hoeveelheden. Voor de opbrengsten is het weer ook via de prijzen van betekenis, in verband met het beïnvloeden van de kwaliteit der producten. Voor de kosten geldt iets dergelijks. Niet alleen kunnen ongunstige weersomstandigheden er de oorzaak van zijn, dat meer werk moet worden verricht, maar ook de aard van dit werk kan zodanig worden, dat hogere accoordlonen moeten worden betaald.

Naast het weer is het door de overheid gevoerde prijsbeleid van betekenis voor de geldopbrengst. Op prijs en afzetregelingen zal derhalve nader worden

ingegaan. Met het opstellen van het bouwplan wordt hiermee ook rekening gehouden.

Het bouwplan neemt tussen beide genoemde groepen (wel en niet door de boer te beïnvloeden) een aparte plaats in. Op de akkerbouwbedrijven zal de boer, die in het algemeen commercieel aangelegd is, zich in sterke mate laten leiden door de prijsverwachtingen voor de komende oogst. In zijn keuze van het bouwplan is hij echter slechts tot op zekere hoogte vrij. De landbouwtechnische eisen (grondsoort, vruchtwisseling en klimaat) moeten in acht worden genomen, terwijl de weersomstandigheden het uitzaaien van bepaalde gewassen kunnen belemmeren of de teelt er van doen mislukken. Tenslotte zijn andere productieomstandigheden, zoals verkaveling, de arbeidsvoorziening, de graad van mechanisatie e.d. van betekenis. Voor een groot gedeelte is het bouwplan onderhevig aan niet te beïnvloeden factoren. Daar het bouwplan van grote invloed is op kosten en opbrengsten moet het bij onze analyse zeker in aanmerking worden genomen.

§ 2. DE OMSTANDIGHEDEN, WAARONDER IN 1951 IS GEPRODUCEERD

a. Het weer¹⁾

In het najaar van 1950 en de daarop volgende winter heeft het weer zich gekenmerkt door weinig zon en veel regen. De temperatuur was gemiddeld drie graden lager dan normaal. Als gevolg van het natte najaar en een vorstperiode in de tweede helft van December werd de grondbewerking en de uitzaai van wintergranen ernstig belemmerd.

Het voorjaar was eveneens nat en gedurende een lange periode in Maart en April bovendien guur. Hierdoor bleef de bodemtemperatuur abnormaal laag en werd de structuur van de kleigronden benadeeld. Zomergranen en aardappelen kwamen laat in de grond. Veel vroeg gezaaide percelen moesten worden door- of overgezaaid. Haver en tarwe werden veelal vervangen door gerst.

Als gevolg van de ongunstige omstandigheden liet de voorjaarsgroei te wensen over. In Mei verbeterde het weer enigszins. Te natte perioden wisselden toen echter af met te droge, zodat de bieten veelal niet op tijd opengezet werden, terwijl aan de onkruidbestrijding in dit gewas onvoldoende zorg kon worden besteed. In deze maand begon de dierlijke aantasting. Op de erwten werden vrij veel bladrandkevers aangetroffen.

De zomer was droger dan normaal en over het algemeen vrij gunstig. Van veel gewassen boekte de stand een goede vooruitgang. De vroeg te oogsten gewassen konden er echter niet meer voldoende van profiteren. Luisaantasting had plaats in het suikerbietenzaad, spinaziezaad en de veldbonen.

In Juni trad de vergelingsziekte op, die zich later uitbreidde. Vooral in het Zuidwesten was de aantasting van betekenis. In dit gebied werd vrij veel schade aangericht door stortregens in de tweede helft van Juni. Ook de andere gebieden hadden hiervan te lijden, echter in mindere mate. Juli en Augustus brachten soms broeierig weer. Gevolg was een welige loofontwikkeling van de aardappels en het optreden van phytophthora.

1) Ontleend aan het „Verslag over de landbouw in Nederland over 1951” en de „Maandelijkse overzichten van de Directie van de Landbouw”. „De stand der Landbouwgewassen”.

Voor de oogstwerkzaamheden was Augustus te nat. Het werk stagneerde en hier en daar werd de oogst onvoldoende droog binnengehaald, met als gevolg schot in de tarwe, althans in het Westen. De grasgroei en de groei van de later te oogsten gewassen werd bevorderd.

September was droger dan normaal, vooral in het Noorden. Daar werd de schade door phytophthora aan de knol dan ook tot een minimum beperkt. In het Zuiden stierven de aardappelen vroeg af. De houdbaarheid van de knollen was over het algemeen slecht. October bracht in alle gebieden ideaal weer. Het was buitengewoon zonnig en droog, doch niet warm. De oogst verliep zeer vlot. De afrijping van de bieten en maïs werd gunstig beïnvloed. In het algemeen bleven de bieten echter klein en vertakt.

Ook de overige maanden van 1951 waren gunstig; er was volop gelegenheid een intensieve grondbewerking toe te passen.

b. De economische omstandigheden ¹⁾

In de vorige publicatie (B.E.M. No. 7) is een vrij uitvoerig overzicht gegeven van de prijs- en garantierelaties, die in de jaren 1946/47 t/m 1950/51 van kracht waren. Voor oogst 1951 zijn weinig verschillen te constateren met de jaren 1949 en 1950.

In het kort was de situatie als volgt:

Richtprijzen waren van kracht voor *tarwe*, *koolzaad* en *olievlas*, terwijl een basisprijs gold voor *suiker* (gegarandeerde vaste prijs). Deze laatste is de basis voor de prijsvorming van suikerbieten.

Voor de *voedergranen* kwamen de richtprijzen met ingang van 1949 te vervallen, de leveringsplicht werd opgeheven, de rantsoeneringsvoorschriften ingetrokken. Voor het importvoeder bleef wel een rantsoeneringssysteem van kracht. Onder invloed van de grote vraag naar voedergranen liepen de vrije prijzen van de binnenlandse voedergranen sterk op. Aangezien de teelt van tarwe in gevaar dreigde te komen, werd een koppelingsregeling voor de granen ingesteld, d.w.z. dat er een beperkte inleveringsplicht voor gerst en haver tegen een vastgestelde prijs bestond. Deze regeling was voor oogst 1951 nog van kracht.

De prijsvorming en de handel in consumptie-aardappelen was geheel vrij. Na de sterke prijsval in 1948 heeft men echter naar middelen gezocht om herhaling te voorkomen. Thans is het de telers mogelijk gemaakt onder bepaalde omstandigheden (zwakke markt) contracten af te sluiten met de Stichting voor In- en Verkoop van Aardappelen (S.I.V.A.). De door deze Stichting uitbetaalde prijzen leggen een bodem in de markt. De S.I.V.A. kan over middelen beschikken uit het Egalisatiefonds Consumptieaardappelen (areaalheffing en exporthoofden). Bovendien heeft de overheid zich bereid verklaard een deel van het verlies te dragen.

Tot de andere producten, waarvoor met ingang van 1949 geen prijsregelingen meer werden ontworpen, behoren o.a. *vezelvlas*, *karwijzaad*, *blauw-maanzaad*, *erwten* en *bonen*. Voor deze producten komen de marktrisico's geheel voor rekening van de boer.

¹⁾ Ontleend aan G. Greidanus, ec. drs. „De markt- en prijspolitiek in de Nederlandse Landbouw”. Rapport No. 130 van het L.E.I.

Voor verschillende akkerbouwbedrijven is tenslotte nog het product *melk* van betekenis. In de jaren, waarover dit verslag handelt, bestond een richtprijs voor consumptiemelk, terwijl een minimum garantieprijs voor alle melk van kracht was. Voor een uitvoeriger overzicht van de regelingen t.a.v. dit product wordt verwezen naar Rapport No. 130.

§ 3. HET BOUWPLAN

In bijlage I wordt een overzicht gegeven van het bouwplan sedert 1948.

Met uitzondering van de Veenkoloniën zijn de verschillen tussen 1951/'52 en het voorafgaande jaar hoofdzakelijk van toevallige aard. Het gewas koolzaad wijkt af; hiervan verminderde het areaal overal sterk, als gevolg van de slechte opbrengsten in de voorgaande jaren en de prijs, die door de praktijk als ongunstig wordt beschouwd. Deze inkrimping wordt op verschillende wijze gecompenseerd, afhankelijk van het gebied. Een ander systematisch verschil laten de wintergranen zien. Door de ongunstige weersomstandigheden in het najaar van 1950 kon hiervan immers betrekkelijk weinig worden uitgezaaid. Bij tarwe is uiteraard de prijsverhouding t.o.v. de andere granen van betekenis. In vrijwel alle gevallen vond de compensatie plaats binnen de groep granen, zodat het totaal areaal hiervan zich weinig of niet wijzigde.

In de *Noordelijke Bouwstreek* werd de inkrimping van het koolzaad-areaal opgevangen door een vrij sterke uitbreiding van het vlas. Deze uitbreiding is mede toe te schrijven aan de opkomst van nieuwe rassen, die zeer geschikt zijn voor het winnen van zaaizaad. Verder werd iets meer karwij en kanarie geteeld, zodat het totaal areaal handelsgewassen slechts zeer weinig afnam.

Het percentage granen bleef gelijk, evenals dat van de voedergewassen (inclusief grasland). Bij de granen blijkt de vermindering van de oppervlakte wintertarwe groter te zijn dan in de andere groepen. Haver en vooral zomertarwe waren hier de vervangers.

In het *Oldambt* werd in 1951/'52 op de L.E.I.-bedrijven in het geheel geen koolzaad meer verbouwd. Ook hier breidde de vlasteelt zich uit, in dit gebied betrof het echter olievlas. Grote expansie vertoonde ook de teelt van karwij. De prijs daarvan lag het voorafgaande jaar namelijk op een zeer hoog peil. Zoals verderop zal blijken, is dit een duidelijk voorbeeld van het „achter de markt aan bouwen”. Kanariezaad, waarvan het areaal gering is, liet een naar verhouding nog sterkere toeneming zien. Het totaal areaal handelsgewassen nam zeer toe, zodat het bouwplan van het oogstjaar 1951 in veel sterkere mate een speculatief karakter droeg dan het jaar daarvoor. Evenals in de *Noordelijke Bouwstreek* namen de peulvruchten — die hier van meer betekenis zijn — in 1951 een kleiner areaal in.

De granen — die in dit gebied nog altijd de belangrijkste groep van gewassen vormen — lieten in totaal vrijwel geen verschil zien. Ook hier waren echter belangrijke verschuivingen. Minder wintertarwe, evenals in de *Noordelijke Bouwstreek* en veel meer haver. Ook het areaal rogge en wintergerst nam af.

De wijzigingen in het bouwplan lopen voor de beide groepen in het *Zuid-westen* niet geheel parallel, doch de verschillen zijn van ondergeschikte betekenis. Ten opzichte van 1950 is het gemiddelde bouwplan vrijwel niet ver-

anderd. Weliswaar nam ook hier de oppervlakte koolzaad af, waardoor tevens het totaal van de handelgewassen wat verminderde, maar reeds in 1950 was het koolzaad in dit gebied van betrekkelijk weinig betekenis meer. In tegenstelling tot de groepen op de Noordelijke klei valt geen uitbreiding van de vlasteelt te constateren.

De granen vertonen hetzelfde beeld als in de andere gebieden, zij het minder geprononceerd. Men heeft hier nog veel wintertarwe in de grond kunnen krijgen, zodat praktisch geen zomertarwe is geteeld. Ook de oppervlakte zomergerst breidde zich niet uit. Haver werd daarentegen bijna tweemaal zoveel geteeld. Dit gewas heeft in het Zuidwesten echter weinig te betekenen.

In de Veenkoloniën gaat de inkrimping van het aardappelareaal in versterkte mate door. In de eerste jaren na het tot stand komen van de wet op de aardappelmoeheid bestond voor de Veenkoloniën een dispensatieregeling, zodat het percentage in 1949 en 1950 ver boven de 33% kon blijven. Thans wordt de daling van het percentage echter bespoedigd, doordat het aantal percelen, dat besmet wordt verklaard, nog steeds toeneemt. Het blijkt, dat de inkrimping van het aardappelareaal ook in 1951 hoofdzakelijk is opgevangen door meer graan. Vooral de oppervlakte haver is sterk toegenomen. De goede opbrengst en prijs, die in 1950 met dit gewas werd verkregen heeft hierop ongetwijfeld invloed uitgeoefend. Bovendien werd het uitzaaien van rogge in de herfst van 1950 bemoeilijkt door de ongunstige weersomstandigheden. De teelt van wintergerst heeft in 1951 iets aan betekenis gewonnen. De opkomst van het productievare ras Urania is hierop van invloed geweest.

Blijkbaar heeft men niet alles op één kaart willen zetten. De uitbreiding van de suikerbietenteelt neemt nl. toe, zij het in langzaam tempo. Belangrijker is de toeneming van grasland. Voornamelijk betreft het aanleg van kunstweiden. De vergroting van de veebezetting heeft echter nog weinig te betekenen. Het aantal stuks melkvee bedroeg in het boekjaar 1951/'52 op deze bedrijven gemiddeld 2,7 tegen 2,4 in 1950/'51, terwijl het aantal stuks jongvee toenam van 2,7 tot 3,2. Vooral het laatste wijst er op, dat men het meer in de richting van de veehouderij gaat zoeken. Dit is met name in de Drentse Veenkoloniën het geval. In het Groninger gebied valt nog vrijwel geen ontwikkeling in deze richting te constateren.

§ 4. DE OPBRENGSTEN

De totale bruto-opbrengst is samengesteld uit de opbrengsten van de afzonderlijke gewassen en die van de veehouderij. In beide zit een hoeveelheids- en een prijselement. Voor alle in dit verslag opgenomen groepen is de akkerbouwsector verreweg de belangrijkste, al is op de gemengde bedrijven in het Zuidwesten de veehouderij natuurlijk niet zonder betekenis.

In deze paragraaf zal de opbrengst uit elk van deze twee sectoren afzonderlijk worden behandeld.

A. De akkerbouwsector

De geldopbrengst verkregen uit de verkoop van marktbaar gewassen vermeerderd met het gewaardeerde — uit eigen bedrijf afkomstige — zaaizaad

en pootgoed voor de volgende oogst en de voor emolumenten en privé verbruikte hoeveelheden, is weergegeven in tabel 13. Hierin is tevens opgenomen het areaal van de gewassen, uitgedrukt in procenten van de oppervlakte cultuurgrond.

Bij beoordeling van de cijfers dient er rekening mede te worden gehouden, dat het z.g. interne verkeer voor wat betreft de veehouderij buiten beschouwing is gelaten. Op de groepen in het Zuidwesten, waar meer melkvee wordt gehouden en waarnaast de mesterij een belangrijker rol speelt dan in het Noorden, gaat uiteraard een groter deel van de opbrengst van de akkerbouwproducten naar de veehouderijsector. Deze hoeveelheden zijn niet als opbrengst van de akkerbouwsector opgenomen. Een volkomen juiste indruk van de opbrengst van de akkerbouw geeft onderstaande tabel derhalve niet.

Tabel 13

Marktbare gewassen

	Geldopbrengst per ha cultuurgrond				Areaal in % v. d. oppervlakte cultuurgrond	
	in guldens		in % van de totale geldopbrengst		1950/51	1951/52
	1950/51	1951/52	1950/51	1951/52		
Noordelijke zeeklei						
Noordelijke Bouwstreek . . .	1091	1518	86	88	84	84
Oldambt	1042	1329	91	94	89	91
Zuidwestelijke klei						
Overwegend akkerbouwbedr. .	1313	1378	89	85	84	83
Gemengde bedrijven	1020	1023	72	69	67	64
Veenkoloniën	1367	1591	90	90	92	89

De uit dit deel van het bedrijf verkregen geldopbrengst wordt bepaald door drie groepen factoren, te weten:

1. De opbrengst in natura (kilogrammen) van de afzonderlijke gewassen.
2. De voor elk dier gewassen gemaakte prijs.
3. De betekenis van deze gewassen in de akkerbouwsector, dus het bouwplan.

Voor de meeste in dit verslag opgenomen groepen is het aantal gewassen groot. Deze veelheid maakt het niet eenvoudig een duidelijk overzicht te krijgen. Daarom zijn indexcijfers berekend, die in één getal alle producten omvatten. Zowel voor de opbrengsten in natura (kilogrammen) als voor de verkregen prijzen zijn deze berekeningen uitgevoerd. *Voor de opbrengsten in natura geven de indexcijfers aan, in welke mate de totale bruto-geldopbrengst zou zijn gewijzigd als alleen de opbrengsten in natura waren veranderd en niet de prijzen of het bouwplan.* In de tweede reeks cijfers wordt de invloed van de prijzen aangegeven. In dit geval worden dus de veranderingen in kg-opbrengsten en bouwplan buiten beschouwing gelaten.

Voor een uiteenzetting over de wijze van berekening van dergelijke indexcijfers wordt verwezen naar Bijlage VIII van de vorige publicatie. De in dit

verslag weergegeven cijfers zijn op dezelfde wijze berekend; er is echter van een andere basis uitgegaan. Hierdoor wijken de cijfers af van die in B.E.M. No. 7, maar het verloop er in blijft gelijk. In B.E.M. No. 7 was het laatste boekjaar (1950/'51) als basisjaar gekozen, zodat de berekeningen op het bouwplan, de verkregen opbrengsten in kilogrammen en de prijzen in dat jaar werden gebaseerd. Voor dit verslag is niet van een bepaald *basisjaar*, maar van een bepaald *basisniveau* uitgegaan. Hiervoor is gekozen het „normale” niveau. Dat wil zeggen, dat als basisopbrengst de in de kostprijs-rapporten Nos 163 t/m 166 berekende normale opbrengst¹⁾ is aangehouden. Voor het bouwplan is als basis het bouwplan van de in deze rapporten beschreven typebedrijven genomen. Het normaliseren van de prijzen is een minder eenvoudige zaak. Daarom is het gemiddelde van de prijzen, welke in de jaren 1948/'49 t/m 1951/'52 op de in dit verslag opgenomen bedrijven werden verkregen, als basis voor de berekening van de indexcijfers gebruikt.

Het baseren van de indexcijfers op het „normale” niveau heeft het voordeel, dat niet slechts de wijziging van het ene jaar op het andere tot uiting komt, maar dat de index tevens een beoordeling van elk jaar op zichzelf mogelijk maakt.

I. De opbrengsten in natura

a. De gewassen gezamenlijk

Tabel 14 *Indexcijfers voor de voortgebrachte hoeveelheden gezamenlijk (weging met genormaliseerd areaal en geldopbrengst per ha)*

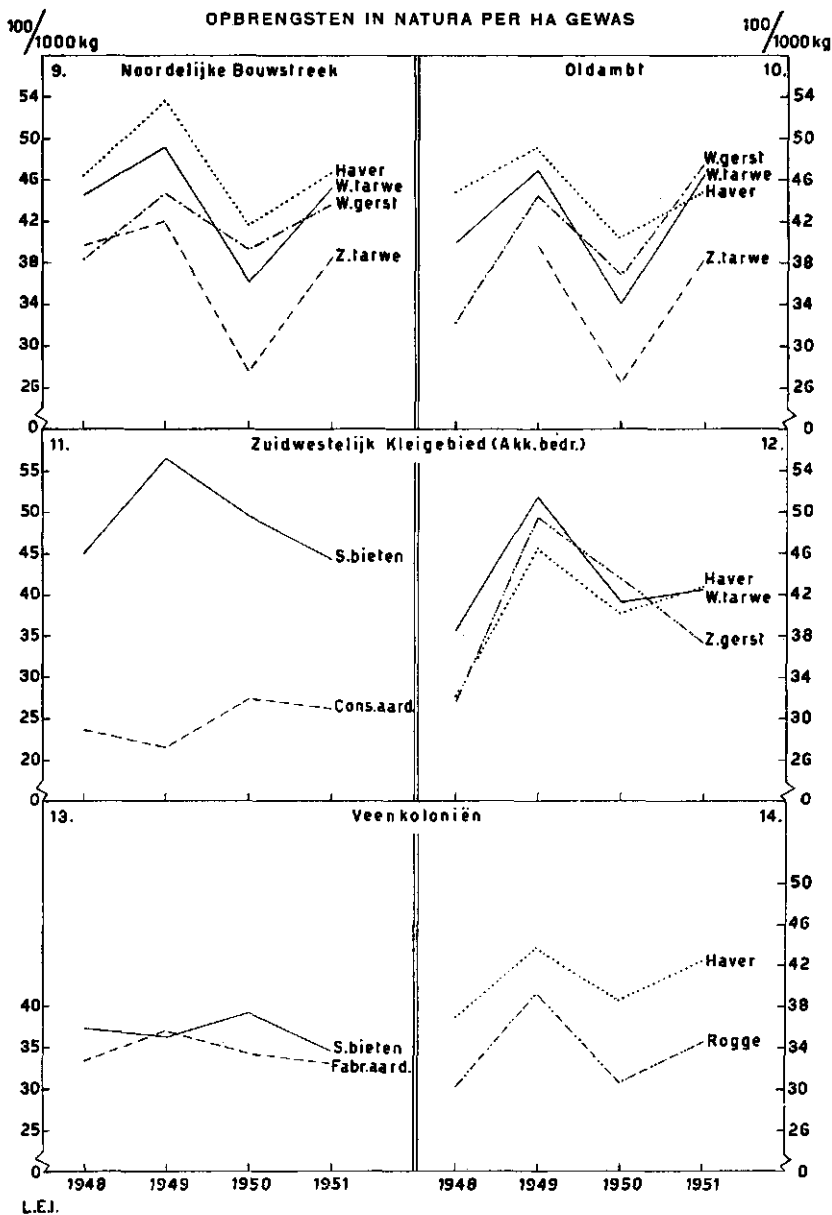
	1948/49	1949/50	1950/51	1951/52
Noordelijke zeeklei				
Noordelijke Bouwstreek	106	113	92	103
Oldambt	100	121	95	116
Zuidwestelijke klei				
Overwegend akkerbouwbedrijven	89	112	105	96
Veenkoloniën	101	115	104	105

Uit de cijfers voor de Noordelijke zeeklei blijkt, dat de verbetering in bruto-geldopbrengst van 1951/'52 t.o.v. het voorafgaande jaar voor een groot deel is toe te schrijven aan de hogere opbrengsten in natura. Deze liggen in de Noordelijke Bouwstreek dooreengenomen iets boven normaal. Het lage niveau van 1950/'51 maakt echter, dat de stijging aanzienlijk is.

Voor het Oldambt blijkt het niveau het laatste jaar ver boven normaal te liggen. De invloed, die de opbrengsten in natura dat jaar op de bruto-geldopbrengst hebben gehad, benadert die van het uitermate gunstige jaar 1949/'50.

Een tegenovergestelde tendens tonen de akkerbouwbedrijven in het Zuid-

1) Onder „normale opbrengst” wordt verstaan de hoeveelheid product, die in een bepaald jaar, onder normale omstandigheden, bij de dan bestaande teelttechniek en het in het desbetreffende jaar gebruikte rassensortiment van een gewas mag worden verwacht.

westen. Hier was 1950/'51 qua opbrengstniveau gunstig, terwijl het laatste jaar beneden normaal bleef.

In de Veenkoloniën valt practisch geen verschil tussen beide laatste jaren te constateren. De opbrengsten lagen op een zeer redelijk niveau.

b. De gewassen afzonderlijk

Voor de absolute cijfers wordt verwezen naar Bijlage II.

Noordelijke Bouwstreek

Voor de hier gelegen groep bedrijven zijn het in het bijzonder de granen, die in 1951/'52 een aanmerkelijk hogere opbrengst hebben gegeven dan het jaar daarvoor; ze bleven echter achter bij die van het graanjaar 1949 (grafiek 9). Daar de granen in de Noordelijke Bouwstreek verreweg de belangrijkste groep van gewassen zijn (in 1951/'52 44%), moet deze opbrengstverhoging wel een zeer duidelijke invloed op de bruto-geldopbrengst hebben uitgeoefend. Vooral de tarwe — zowel de winter- als de zomertarwe — stak in opbrengst ver boven 1950/'51 uit. Haver en gerst lieten geringere verschillen zien. Voor het graanstro was het verloop tegengesteld. Sinds 1949/'50 daalt de opbrengst regelmatig. De verschuivingen in bouwplan — minder wintertarwe en rogge en meer haver en zomertarwe — geven hiervan de verklaring. Ook de verschuivingen in rassensortiment zijn van invloed geweest.

Een grote verbetering laat het koolzaad zien, waarvan de opbrengst het voorgaande jaar op een bedroevend laag niveau lag. Veel invloed op de bruto-geldopbrengst kan er echter niet van zijn uitgegaan, daar er in 1951/'52 slechts 4% van de oppervlakte cultuurgrond mee gemoeid was.

De suikerbieten, die hier nog bijna 10% van de oppervlakte cultuurgrond innemen, lieten, in tonnen uitgedrukt, geen opbrengstverschillen zien. De suikeropbrengst nam echter toe, daar het gehalte steeg van 15,7% tot 16,8%, ondanks het feit, dat het percentage E-bieten 63% bedroeg tegen 52% in 1950. Voor de teelt van suikerbieten waren de weersomstandigheden in 1951 dan ook gunstiger dan in 1950. Laatstgenoemd jaar werd gekenmerkt door een natte zomer.

Van de overige gewassen vertoonde de opbrengst van suikerbietenzaad en vlas een stijging.

Oldambt

De opbrengstverschillen tussen de beide laatste jaren lopen voor de Oldambtster groep in grote lijnen parallel met die van de Noordelijke Bouwstreek. Ze zijn echter groter, met name voor de granen (grafiek 10). De tarwe bereikte vrijwel het niveau van 1949 en de wintergerst overtrof dit zelfs. Voor haver kon het niveau van 1949 niet worden bereikt; de opbrengstverhoging t.o.v. 1950 is evenwel aanzienlijk. In het Oldambt hebben de granen nog meer te betekenen dan in Noordelijk Groningen — nl. 47% van de oppervlakte cultuurgrond in 1951/'52 —, zodat deze opbrengstverhoging voor het Oldambt wel bijzonder gunstig is geweest.

Een opvallend verschil tussen de oogstjaren 1950/'51 laat nog het karwijzaad zien. Hiervan lag de opbrengst in 1951 zeer hoog.

Zuidwesten; akkerbouwbedrijven

Zoals reeds uit de indexcijfers voor de voortgebrachte hoeveelheden gezamenlijk is gebleken, is in dit gebied gemiddeld van opbrengstverhoging geen sprake. Het tegendeel is het geval, waarbij echter wel dient te worden aangetekend, dat de opbrengsten in 1950 op een voor dat jaar betrekkelijk hoog niveau lagen.

De hakvruchten, die in 1951 op de akkerbouwbedrijven 28% van de oppervlakte cultuurgrond innamen en dus wel als één van de voornaamste groepen van gewassen kunnen worden aangemerkt, gaven in 1951 lagere opbrengsten (grafiek 11). Het verschil was voor de aardappelen (pootgoed en consumptie) niet zo erg groot; de suikerbietenopbrengst bleef echter aanmerkelijk ten achter bij die van de vorige oogst. Deze was de laagste sinds 1948. Het veelvuldig en in hevige mate voorkomen van vergelingsziekte is hier één van de oorzaken van, doch ook de slagregens hebben schade aangericht.

De opbrengsten van de peulvruchten (7% van de oppervlakte cultuurgrond) vertoonden eveneens een aanmerkelijke daling, zonder dat nog van een slechte opbrengst kan worden gesproken.

Tarwe en haver gaven een iets betere opbrengst. Het peil van 1949 werd echter op geen stukken na bereikt, terwijl ook de in het Noorden genoteerde opbrengsten niet konden worden gehaald. De zomergerst — het belangrijkste graangewas met 14% van de oppervlakte cultuurgrond — vertoonde een aanzienlijke teruggang (grafiek 12). Als één van de oorzaken daarvan kunnen de eind Juni opgetreden slagregens worden genoemd. Deze hebben in het Zuidwesten veel meer schade aangericht dan op de Noordelijke klei.

Ook bij de handelsgewassen valt meestal een daling te constateren. Weliswaar is de koolzaadopbrengst behoorlijk beter dan in 1950, doch dit gewas is praktisch van geen betekenis. De belangrijker handelsgewassen vlas (6%) en blauwmaanzaad (2%) gaven een duidelijk lagere opbrengst. Van het laatste gewas was de opbrengst maar zeer matig.

Veenkoloniën

Uit de indexcijfers voor de voortgebrachte hoeveelheden gezamenlijk is wel gebleken, dat de invloed op de bruto-geldopbrengst van de opbrengsten in natura in 1951/'52 maar weinig groter is geweest dan het jaar daarvoor. De opbrengsten van de beide voornaamste groepen van gewassen (granen en hakvruchten), die zich in tegengestelde richting ontwikkelden, hebben elkaar gecompenseerd.

Lagere opbrengsten werden verkregen van de hakvruchten (grafiek 13). Vooral de suikerbietenopbrengst was laag. Dit werd veroorzaakt door de vergelingsziekte en het plaatselijk optreden van hartrot op de lichtere gronden, alsmede door de ongunstige structuur en de slagregens.

Daar de suikerbieten in 1951 ongeveer 5% van de oppervlakte cultuurgrond innamen, kan het effect van de opbrengstverlaging echter niet zo groot zijn geweest. Anders ligt het geval voor de aardappelen, waardoor 33%

van de oppervlakte cultuurgrond werd ingenomen. Zowel fabrieksaard-appelen als pootgoed gaven een ca 5% lagere opbrengst. Mogelijk heeft de aantasting door *Phytophthora* hierop enige invloed gehad.

De granen lieten een gunstiger ontwikkeling zien (grafiek 14). Vooral de rogge-opbrengst liet weinig te wensen over. Deze lag aanmerkelijk boven normaal. Over de haveropbrengst viel evenmin te klagen.

II. De verkregen prijzen

a. De gewassen gezamenlijk

Tabel 15 *Indexcijfers voor de verkregen prijzen gezamenlijk
(weging met genormaliseerd areaal en geldopbrengst per ha)*

	1948/49	1949/50	1950/51	1951/52
Noordelijke zeeklei				
Noordelijke Bouwstreek	87	93	103	117
Oldambt	86	93	109	110
Zuidwestelijke klei				
Overwegend akkerbouwbedrijven	81	91	107	120
Veenkoloniën	85	88	108	131

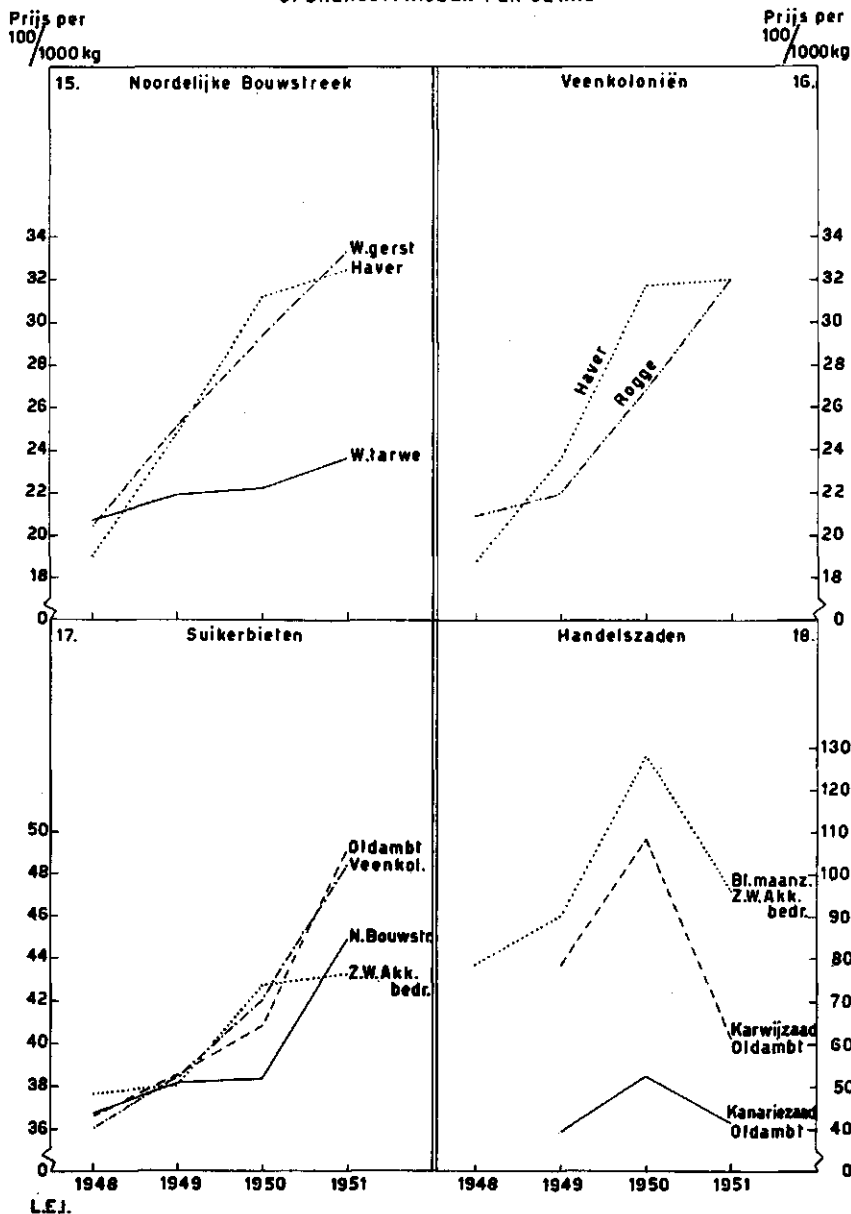
Uit bovenstaande tabel komt naar voren, dat de gemiddelde prijsstijging in 1951/52 voor de meeste gebieden zeer groot is geweest, zodat de invloed er van op de bruto-geldopbrengst die van de opbrengst in natura nog overtreft. Het Oldambt vormt hierop een minder gunstige uitzondering. De ontwikkeling wijkt daar sterk af van die in de Noordelijke Bouwstreek. Dit is niet toe te schrijven aan verschil in prijsontwikkeling van de afzonderlijke gewassen in beide gebieden, maar wordt veroorzaakt door het bouwplan. De handelsgewassen spelen in het Oldambt een belangrijker rol dan in de Noordelijke Bouwstreek en juist die gewassen, met name karwij- en kanariezaad vertonen een aanmerkelijke prijsdaling, zoals bij behandeling van de prijzen afzonderlijk zal blijken.

De werkelijkheid zal voor het Oldambt waarschijnlijk nog ongunstiger zijn dan uit tabel 15 valt af te leiden. De conclusies, die kunnen worden getrokken uit de daar weergegeven indexcijfers zijn immers alleen volledig geldig als bouwplan en opbrengsten in natura in de betrokken jaren geen wijzigingen hadden ondergaan. Daar in 1951/52 juist de teelt van de handelsgewassen is uitgebreid, zal de invloed van de prijsontwikkeling ongunstiger zijn dan tabel 15 doet vermoeden.

b. De gewassen afzonderlijk

Bijlage III geeft per gebied en per gewas een overzicht van de in de jaren 1948/49 t/m 1951/52 verkregen prijzen. Voor geen der groepen mag aan het gemiddelde de betekenis worden gehecht, dat het een volkomen afspiegeling is van de in de betreffende gebieden ontvangen prijs.

OPBRENGSTPRIJZEN PER GEWAS

Tijdstip en wijze van afzet alsmede kwaliteit van het product (o.m. vochtgehalte, zaaizaad en pootgoed of consumptiegoed) kunnen van bedrijf tot bedrijf verschillen en het aantal waarnemingen blijft nog te klein om de invloed hiervan uit te kennen. Desondanks wordt er van afgezien het prijsverloop volgens de prijzenstatistiek weer te geven. Het gaat er in dit hoofdstuk immers om, een analyse van de opgenomen groepen te geven. Ook voor de beschrijving van de opbrengsten in natura is daarom van de groepen uitgegaan en niet van gebiedsgegevens. Om dezelfde reden worden in tegenstelling tot het vorig verslag de beide op de Noordelijke zeeklei gelegen groepen niet samengevoegd. Het is niet onmogelijk, dat de in deze groepen ontvangen prijzen verschillen vertonen. Tenslotte laat het toenemende aantal waarnemingen in het Oldambt het berekenen van een afzonderlijk gemiddelde voor de laatste jaren beter toe.

De cijfers van Bijlage III laten duidelijk zien, dat de gunstige prijsontwikkeling van de *voedergranen* zich ook in 1951/'52 heeft voortgezet (grafiek 15). Voor gerst in sterkere mate dan voor haver. Eerstgenoemd product bracht in 1950/'51 in de meeste groepen een lagere prijs op dan de haver, terwijl in 1951/'52 het omgekeerde het geval was. Op de akkerbouwbedrijven in het Zuidwesten daalde de haverprijs zelfs. Dit gewas wordt hier echter slechts in geringe mate verbouwd, hoofdzakelijk voor verbruik in eigen bedrijf. Eventuele restanten worden in het voorjaar opgeruimd. In de Veenkoloniën nam de haverprijs maar weinig toe. Opvallend is, dat in het Oldambt regelmatig een lagere haverprijs wordt verkregen dan in de Noordelijke Bouwstreek. De oorzaken hiervan zijn tweërlei. In de eerste plaats bestaat er een verschil in kwaliteit. Deze is in de Noordelijke Bouwstreek in de regel beter. Bovendien wordt in dit gebied meer voor zaaizaad geteeld. Daarnaast is de wijze van afzet er de oorzaak van, dat de in deze gebieden verkregen prijzen niet geheel vergelijkbaar meer zijn. In het Oldambt levert men rechtstreeks aan de handelaar, die de vrachtkosten in mindering op de prijs brengt. In de Noordelijke Bouwstreek gaat vrijwel alles via de commissionair, zodat de vrachtkosten voor rekening van de boer zijn. In de boekhouding worden deze kosten niet op de opbrengstprijs in mindering gebracht, maar onder werk door derden geboekt.

De *roggeprijs* liet in de Veenkoloniën een bijzonder sterke stijging zien, zodat in 1951/'52 het prijsniveau van haver werd bereikt (grafiek 16). Hier speelt wel zeer in het bijzonder het tijdstip van afzet een rol. Over het gehele jaar gezien lag de prijs van de haver in het gebied nl. hoger.

Bij de andere gewassen trekt eveneens een aantal prijsstijgingen bijzonder de aandacht. Zo is de prijs van de *groene erwten* op de Noordelijke zeeklei maar liefst met ruim 30% gestegen. Voor gerepeld vlas is dat zelfs bijna 40%, doch het zaad bracht wat minder op. Het ongerepelde vlas in het Zuidwesten liet een geringere prijsstijging zien.

De ontwikkeling van de prijs van *suikerbieten* steekt in het Zuidwesten ongunstig bij de andere gebieden af (grafiek 17). Terwijl de per ton verkregen prijs in 1950/'51 hoger lag dan in één der andere groepen, bleef deze in 1951/'52 bij alle andere ten achter.

Het suikergehalte is in het Zuidwesten dan ook het minst gestegen nl. van

16,2% in 1950/'51 tot 16,4% in 1951/'52. Voor het Oldambt was dit resp. 16,4% en 17,9%. De hogere gehalten zijn in overeenstemming met het lagere percentage E-bieten in dit gebied. In de Noordelijke Bouwstreek steeg het gehalte van 15,7% tot 16,8% en in de Veenkoloniën van 16,8% tot 17,2%. De percentages E-bieten waren in 1951/'52: Noordelijke Bouwstreek 63%, Oldambt 27%, akkerbouwbedrijven in het Zuidwesten 72%, Veenkoloniën 14%.

De aardappelen brachten in 1951/'52 een aanmerkelijk hogere prijs op dan het voorafgaande jaar. Dit gold zowel voor consumptieaardappelen als voor fabrieksaardappelen en pootgoed. De prijs van het pootgoed lag in 1951/'52 op de Noordelijke klei op een hoger niveau dan in het Zuidwesten. Het jaar daarvoor was dat niet het geval, doch 1949/'50 vertoonde hetzelfde verschijnsel.

Een prijsdaling vertonen in het algemeen de *zaderijen*, (grafiek 18). In het Oldambt zijn dit het kanariezaad en het karwijzaad. Van het laatste gewas loopt de prijs bijna tot de helft terug. Ook het blauwmaanzaad in het Zuidwesten toont een duidelijke prijsval. Een uitzondering vormt het suikerbietenzaad, hoewel de prijsstijging maar gering is. Bij dit gewas heeft men met contractteelt te maken. Dit verklaart het afwijkende prijsverloop.

B. De veeteeltsector

Het aandeel van de bruto-geldopbrengst, uitgedrukt per ha cultuurgrond, afkomstig uit de sector veehouderij en voedergewassen is vermeld in tabel 16. Het totaal van de in deze tabel en in tabel 13 opgenomen bedragen van de akkerbouwsector is iets lager dan de bruto-geldopbrengst van het gehele bedrijf. Het verschil moet worden toegeschreven aan de diverse opbrengsten. Deze maken slechts een gering bedrag uit en omvatten de ontvangsten uit voor derden verrichte werkzaamheden, uit verhuur van werktuigen, vlasland e.d.

De bedragen van tabel 16 geven ten naaste bij aan, hoe groot de directe en indirecte opbrengst, verkregen uit de met voedergewassen beteelde oppervlakte van het bedrijf is. Direct in de vorm van verkoop van voedergewassen (voederbieten, hooi etc.) en indirect in de vorm van melkopbrengst, omzet en aanwas, zowel op vee als op paarden en door verkoop van stalmest.

Bij de toelichting op tabel 13 is opgemerkt, dat deze tabel geen volkomen juiste indruk kan geven van de uit de akkerbouwsector verkregen geldopbrengst, zulks in verband met het interne verkeer, waardoor akkerbouwproducten in de veehouderijsector terechtkomen.

Dit interne verkeer is er eveneens de oorzaak van, dat ook tabel 16 geen volkomen juiste indruk geeft van de uit de sector veehouderij en voedergewassen verkregen opbrengst. Een deel van de melkopbrengst zal gebruikt zijn voor de opfok van kalveren. Verder mag niet worden vergeten, dat de paarden gedeeltelijk met de voedergewassen worden gevoerd. Een deel van de opbrengst van de voedergewassen moet dus worden teruggevonden in de aan de gewassen verrichte paardenarbeid. Het is onmogelijk dit te waarderen, te meer daar de paarden ook ten behoeve van de voedergewassen

zelf werken. Verder komt de door het vee geproduceerde stalmest en gier aan de gewassen ten goede, voor zover de stalmest niet wordt verkocht.

Aan de andere kant bestaat de stalmest gedeeltelijk uit stro, hetwelk weer uit de akkerbouwsector afkomstig is.

Tenslotte vormen de nagewassen een probleem. In tabel 16 is verder vermeld de oppervlakte voedergewassen, uitgedrukt in procenten van de oppervlakte cultuurgrond. Het betreft hier uitsluitend hoofdgewassen, zoals klaver en voederbieten. De nagewassen, b.v. stoppelknollen, hebben echter net zo goed bijgedragen tot de opbrengst van het vee. Uit dien hoofde is het evenmin juist er van te spreken, dat de opbrengst van f 208,— in 1951/'52 in de Noordelijke Bouwstreek is voortgekomen uit 16% van het bedrijf.

Tabel 16

Veehouderij en voedergewassen

Gebieden	Geldopbrengst per ha cultuurgrond				Areaal voeder- gewassen in 0/0 van de oppervlakte cultuurgrond	
	in guldens		in % van de totale geldopbrengst			
	1950/51	1951/52	1950/51	1951/52	1950/51	1951/52
Noordelijke zeeklei						
Noordelijke Bouwstreek	176	208	14	12	16	16
Oldambt	100	91	9	6	11	9
Zuidwestelijke klei						
Overwegend akkerbouwbedr. . .	167	234	11	15	16	17
Gemengde bedrijven	378	450	28	31	33	36
Veenkoloniën	147	167	10	10	8	11

Uit bovenstaande tabel blijkt wel, dat de betekenis van de veehouderij in het Zuidwesten groter is dan op de — in dit verslag opgenomen — bedrijven uit het Noorden. Zelfs op de akkerbouwbedrijven nam deze sector het laatste jaar nog 15% van de totale geldopbrengst voor zijn rekening. In de Veenkoloniën en met name in het Oldambt heeft de veehouderij maar weinig te betekenen.

In absolute zin is de uit de veehouderij verkregen geldopbrengst het laatste jaar toegenomen, met uitzondering van het Oldambt. Relatief is van een toeneming van de opbrengst veehouderij en voedergewassen alleen sprake in het Zuidwesten. In beide groepen laat 1951/'52 een wat groter procentueel aandeel hiervan in de totale geldopbrengst zien dan het voorafgaande jaar.

De beschikbare gegevens laten een analyse van de uit de veehouderijsector verkregen opbrengst minder goed toe dan voor de marktbaar gewassen. Wel kan worden aangegeven, in welke mate de opbrengst van de verschillende onderdelen tot het totaal heeft bijgedragen. De opbrengst van de veehouderijsector wordt verkregen uit de verkoop van melk, voedergewassen, wol en varkens. Voorts door omzet en aanwas van rundvee, paarden en schapen. Hiervan zijn de melkopbrengsten en de omzet en aanwas van rundvee de belangrijkste. Samen maken deze in alle groepen ca 80% uit van de totale opbrengst uit de veehouderij. Tabel 17 geeft aan, in welke verhouding deze beide onderdelen tot elkaar staan. De verdeling van de samen-

stellende delen over het totaal wordt voor een groot gedeelte bepaald door veebezetting, melkopbrengst, oppervlakte en soort van de voedergewassen. Hierover geven de tabellen 18, 19 en 20 uitsluitsel. Over de evenzeer belangrijke opbrengsten in natura van de voedergewassen zijn geen gegevens beschikbaar.

Tabel 17 *Veehouderij en voedergewassen*
Opbrengstverhouding van de voornaamste bestanddelen (%)

	Noordelijke zeeklei				Zuidwestelijke klei				Veenkoloniën	
	N. Bouwstr.		Oldambt		Akkerb. bedr.		Gem. bedr.			
	50/51	51/52	50/51	51/52	50/51	51/52	50/51	51/52		
Melkopbrengst	67	66	62	52	38	45	53	54	64	64
Omzet en aanwas rundvee en schapen	33	34	38	48	62	55	47	46	36	36

Tabel 18 *Gemiddelde veebezetting per bedrijf*

	Noordelijke zeeklei				Zuidwestelijke klei				Veenkoloniën	
	Noordelijke Bouwstreek		Oldambt		Akkerbouw-bedrijven		Gemengde bedrijven			
	50/51	51/52	50/51	51/52	50/51	51/52	50/51	51/52		
Melkvee	5,6	5,9	3,0	2,5	2,6	3,9	7,4	8,6	2,4	2,7
Jongvee	5,2	5,8	3,2	3,9	9,1	9,3	16,7	18,4	2,9	3,2
Mestvee en stieren	0,6	0,6	1,8	0,3	2,1	2,5	2,3	2,3	0,0	0,2
Werkpaarden	4,6	4,4	4,3	4,2	3,1	2,7	3,3	2,9	1,8	1,8
Jonge paarden	0,6	0,9	0,6	0,7	1,3	0,8	1,7	1,6	0,1	0,2
Schapen	5,8	5,7	—	—	0,3	0,5	1,3	1,9	—	—
Varkens	0,5	0,7	0,7	0,3	2,9	2,4	3,2	3,2	2,3	1,1

Tabel 19 *Melkopbrengsten*

	Noordelijke zeeklei				Zuidwestelijke klei				Veenkoloniën	
	Noordelijke Bouwstreek		Oldambt		Akkerbouw-bedrijven		Gemengde bedrijven			
	50/51	51/52	50/51	51/52	50/51	51/52	50/51	51/52		
Opbrengst in kg per melkkoe	4110	4120	3710	3730	3760	4050	3960	4080	3770	3960
Gemiddeld vetgehalte in % .	3,85	3,90	3,80	3,85	3,70	3,75	3,75	3,80	3,90	3,85
Opbrengstprijs per 100 kg in guldens	20,65	20,80	19,55	19,90	19,60	20,10	19,90	21,20	20,—	19,70

Tabel 20

*Oppervlakte voedergewassen in % van de
oppervlakte cultuurgrond*

	Noordelijke zeeklei				Zuidwestelijke klei				Veenkoloniën	
	Noordelijke Bouwstreek		Oldambt		Akkerbouw- bedrijven		Gemengde bedrijven			
	50/51	51/52	50/51	51/52	50/51	51/52	50/51	51/52	50/51	51/52
Grasland en kunstweide . .	7,4	6,8	7,2	3,5	11,3	12,2	26,2	29,3	7,7	8,9
Klaver en lucerne	7,2	6,9	3,4	4,2	3,2	3,1	3,5	3,5	0,1	0,6
Voederbieten	1,7	1,8	0,8	1,—	1,8	1,6	2,9	3,0	0,5	0,6
Totaal . .	16,3	15,5	11,4	8,7	16,3	16,9	32,6	35,8	8,3	9,7

Uit bovenstaande tabellen komen een aantal interessante verschillen tussen de gebieden naar voren. In de eerste plaats blijkt, dat de omzet en aanwas op rundvee in het Zuidwesten zeer belangrijk is. Deze post heeft daar veel meer betekenis dan de melkopbrengst. Dit is op de gemengde bedrijven niet het geval, hoewel de post omzet en aanwas op rundvee naar verhouding nog zeer belangrijk is. Voor de andere groepen geldt dit niet. Met name in de Noordelijke Bouwstreek overtreft de melkopbrengst de andere opbrengsten.

De gegevens omtrent de veebezetting (tabel 18) zijn geheel in overeenstemming met de geconstateerde gebiedsverschillen. Het gemiddelde aantal melkkoeien per bedrijf is op de akkerbouwbedrijven in het Zuidwesten dan ook geringer dan in de Noordelijke Bouwstreek. Zelfs op de in dit verslag opgenomen gemengde bedrijven is de melkveebezetting maar betrekkelijk weinig groter. In het Zuidwesten legt men zich meer op de opfok van jongvee (verkoop van drachtige vaarzen) en de mesterij toe. Dit blijkt uit het aantal stuks mestvee en jongvee.

De andere inslag, die de veehouderij in de Noordelijke Bouwstreek heeft vergeleken met het Zuidwesten komt ook in tabel 20 tot uiting. Het Noordelijke bedrijfstype heeft ook in dit opzicht veel meer een akkerbouw karakter, doordat het vee meer met bouwlandproducten wordt gevoerd. Het areaal klaver en lucerne is veel groter, hetwelk uiteraard mede een gevolg is van de uitgebreide graanteelt. Het Zuidwesten daarentegen heeft meer grasland en kunstweide. De kunstweide wordt hoofdzakelijk in West Noord-Brabant gevonden. Opvallend is, dat in de Veenkoloniën de teelt van klaver als hoofdgewas zo weinig betekent. Lucerne komt ook vrijwel niet voor, daar de ondergrond te zuur is voor de teelt hiervan. In dit gebied wordt een deel van de graanstoppel gebruikt voor de aanleg van kunstweide. Weliswaar wordt in de overige granen veelal klaver gezaaid, doch deze wordt het volgend voorjaar weer ondergeploegd en dient hoofdzakelijk om de grond gedurende de winter begroeid te houden, teneinde verstuiven tegen te gaan. Dit nagewas levert bovendien in het najaar een waardevolle aanvulling aan veevoer.

§ 5. DE KOSTEN

De totale kosten, waarvan in Hoofdstuk II (pag. 18, tabel 5) een overzicht

is gegeven, zijn opgebouwd uit de kosten van de arbeid, het werk door derden, de werktuigen, de trekkers, de aangekochte meststoffen, het zaaizaad en pootgoed, het aangekochte veevoer, de pacht en tenslotte de overige kosten.

Alle kostenbestanddelen, dus ook de totale kosten, zijn opgebouwd uit een hoeveelheids- en een prijselement. Om een voorbeeld te noemen: de kosten van het aangekocht veevoer worden enerzijds bepaald door de hoeveelheid, die verbruikt is, anderzijds door de prijs, die hiervoor per eenheid moet worden betaald. Een analyse van de kosten zal dus steeds moeten bestaan uit het afzonderlijk nagaan van de invloed van hoeveelheid en prijs.

Van de meeste kostenbestanddelen zijn de verbruikte hoeveelheden bekend, zodat het aanbrengen van deze splitsing in principe mogelijk is. Het is echter niet eenvoudig de hoeveelheidsfactor in één cijfer uit te drukken. De verbruikte hoeveelheden meststoffen hebben immers betrekking op een aantal verschillende soorten. Dit geldt ook voor het aangekochte veevoer en in nog sterker mate voor het zaaizaad en pootgoed.

Eenvoudiger is het, als men van de prijsfactor uitgaat. Hiertoe heeft men indexcijfers nodig, die de prijsontwikkeling van de kostenbestanddelen aangeven. Door deze indexcijfers te delen op de indexcijfers van de werkelijke kosten kan men een indruk krijgen van de wijziging in de verbruikte hoeveelheden. Dit kan zowel voor de totale kosten als voor elk der kostenbestanddelen worden gedaan.

Zoals opgemerkt, is het hoeveelheidselement van de meeste kostenbestanddelen uit een aantal ongelijksoortige onderdelen opgebouwd. Voor de aangekochte meststoffen kunnen deze bijvoorbeeld zijn: kalkammonsalpeter, kalksalpeter, superphosfaat, kalizout 40% en patentkali. De verhouding van de hoeveelheden, waarin deze meststoffen worden verstrooid, zal van jaar tot jaar uiteenlopen, mede onder invloed van het bouwplan. Als men het prijspeil van een kostenbestanddeel wil weergeven, dient men echter van een vaste verhouding (een z.g. pakket) uit te gaan. Evenzo zal men bij het bepalen van het prijspeil van de totale kosten van een constante verhouding tussen de hoeveelheden van de afzonderlijke kostenbestanddelen moeten uitgaan.

Bovenbedoelde vaste verhoudingen kunnen alleen bestaan onder gelijkblijvende productieomstandigheden, gelijkblijvende wijze van produceren en bij een ongewijzigd bouwplan. Om de ontwikkeling van het prijspeil van de kosten vast te kunnen leggen, moet hiervan dus worden uitgegaan.

De mogelijkheid hiertoe is te vinden in de — voor elk der in dit verslag opgenomen groepen — opgezette typebedrijven. Bij de — in het kader hiervan — uitgevoerde berekeningen is een uitvoerige specificatie der kostenbestanddelen in hoeveelheden en prijzen gegeven. Door voor een aantal jaren de prijzen, die toen van kracht waren in te vullen, kan men op eenvoudige wijze berekenen hoe groot in die jaren de kosten (zowel in onderdelen als in totaal) van deze vaste hoeveelheid productiemiddelen zouden zijn geweest.

Afwijkingen tussen de reeks indexcijfers, die de werkelijke kosten tot uitdrukking brengen en die voor het prijspeil daarvan (genormaliseerde kosten)

wijzen er op, dat het verbruik van productiemiddelen is toe- of afgenomen. De oorzaken daarvan vloeien voort uit het feit, dat zowel productieomstandigheden — waarbij het weer en de toestand van de grond wel het belangrijkste zijn — als het bouwplan niet gelijk zijn gebleven. Ook de wijze van produceren kan van jaar tot jaar onder invloed van het weer verschillend zijn geweest. In een zeer nat najaar kunnen nu eenmaal minder bieten machinaal worden gerooid dan onder gunstige weersomstandigheden. Gezien de korte periode, waarop dit verslag betrekking heeft, is het niet waarschijnlijk te achten, dat de ontwikkeling der landbouwtechniek wijzigingen van betekenis in de wijze van produceren teweeg heeft gebracht.

Zonder meer kan niet worden aangegeven, in welke mate een afwijking aan een bepaalde factor is toe te schrijven. Hierbij moet men volstaan met globale aanduidingen.

A. De totale kosten

In Hoofdstuk II (pag. 18, tabel 5) zijn de totale kosten voor de laatste twee jaren in absolute bedragen en sedert 1946/47 in indexcijfers weergegeven. Tabel 21 geeft de prijsontwikkeling van de totale kosten (op basis van de betreffende typeberekeningen), alsmede de hieruit en uit de gegevens inzake de totale kosten afgeleide indexcijfers voor het verbruik aan productiemiddelen.

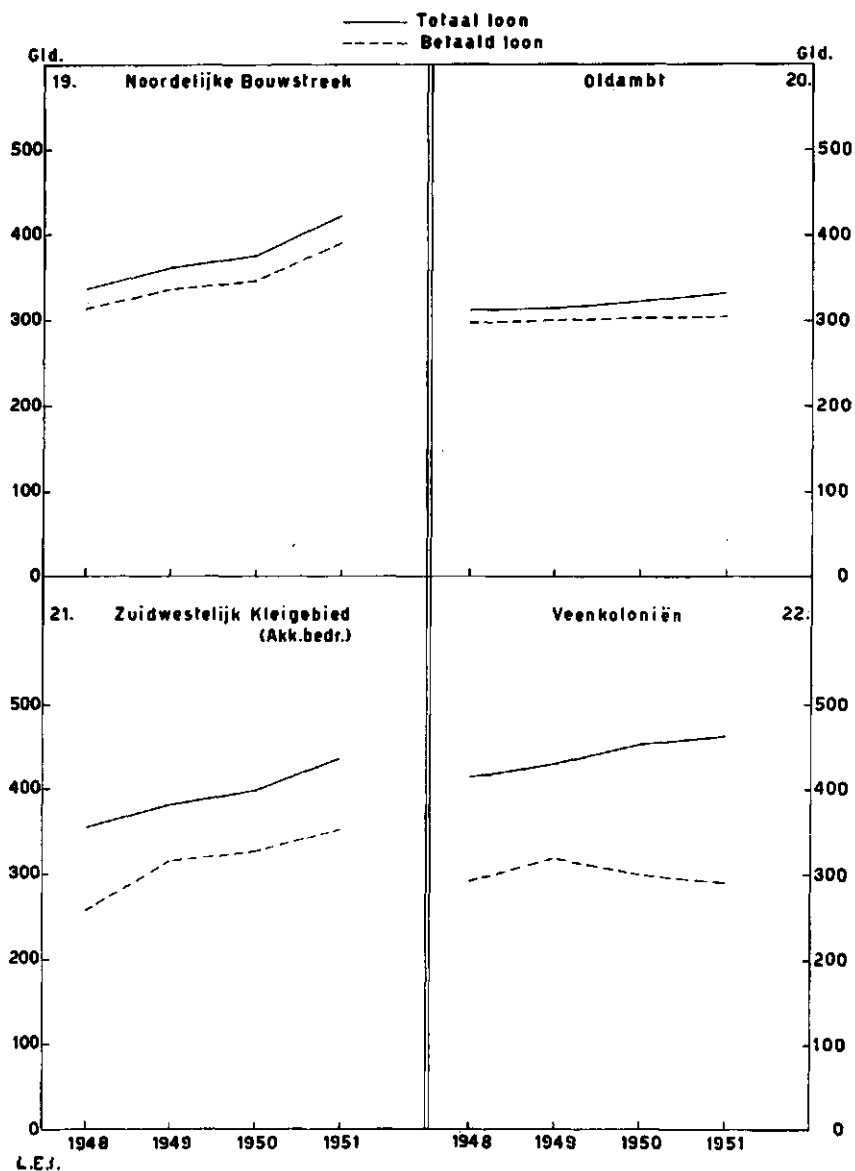
Tabel 21 *Prijspeil van de totale kosten (in verhoudingsgetallen) en verloop van de verbruikte hoeveelheden productiemiddelen*

Gebieden	Prijspeil van de totale kosten				Verbruikte hoeveelheden productiemiddelen			
	48/49	49/50	50/51	51/52	48/49	49/50	50/51	51/52
Noordelijke zeeklei								
Noordelijke Bouwstreek .	89	94	100	112	99	101	100	102
Oldambt	89	93	100	110	99	102	100	101
Zuidwestelijke klei								
Overw. akkerbouwbedr. .	89	95	100	113	99	99	100	100
Veenkoloniën	90	93	100	111	100	101	100	95

De cijfers voor het prijspeil vertonen afwijkingen met die uit de vorige publicatie. Dit wordt veroorzaakt, doordat thans is uitgegaan van de in 1952 opgezette typeberekeningen. De gegevens daarvan waren bij het schrijven van B.E.M. No. 7 nog niet geheel beschikbaar, zodat wij toen moesten volstaan met vroegere standaardberekeningen, nl. die van 1949. De recente typebedrijven zijn beter gedocumenteerd en laten een reëler opzet zien. Desondanks zijn de verschillen, die het overgaan op een nieuwe basis heeft meegebracht, vrijwel te verwaarlozen.

Evenals de werkelijke kosten (zie grafieken 7 en 8) vertoont het prijspeil er van in alle gebieden een vrij sterke geleidelijke toeneming, zodat de van jaar op jaar opgetreden verschillen in verbruikte hoeveelheden productiemiddelen in totaal van weinig of geen betekenis zijn. Ondanks grote ver-

ARBEIDSKOSTEN PER HA CULTUURGROND

schillen in het absolute kostenniveau in de verschillende gebieden ligt de ontwikkeling van het prijspeil relatief in dezelfde orde van grootte. De Veenkoloniën vormen hierop voor de laatste drie jaren vrijwel geen uitzondering. Desniettenstaande zijn de verbruikte hoeveelheden productiemiddelen in 1951/'52 duidelijk lager. De extensivering van het bouwplan door de inkrumping van de aardappelteelt vormt hiervoor de verklaring.

B. De kostenbestanddelen

In het eerste deel van deze paragraaf is reeds aangegeven, welke kostenbestanddelen in onze boekhouding worden onderscheiden. Een nadere precisering van wat onder elk daarvan moet worden verstaan, wordt gegeven bij de afzonderlijke analyses.

De paardekosten, die later apart worden behandeld, bestaan uit onderdelen, die uit de reeds genoemde kostenbestanddelen moeten worden afgesplitst. Er is dus sprake van een samengesteld kostenbestanddeel. Deze paardekosten zijn opgenomen in de bewerkingskosten. Als men bij de bewerkingskosten de andere kostenbestanddelen (aangekochte meststoffen, zaaizaad en pootgoed, aangekocht veevoer, pacht en overige kosten) optelt, krijgt men de paardekosten twee maal. De bewerkingskosten bestaan uit arbeid, werk door derden, werktuigen en trekkracht (dus trekkers én paarden).

In Bijlage V worden onder meer de absolute bedragen van de kostenbestanddelen weergegeven. Bijlage VI drukt de belangrijkheid van elk der kostenbestanddelen uit, doordat daar het procentuele aandeel er van in het totaal is opgegeven. Het verloop van de kostenbestanddelen is eveneens in deze bijlage genoemd.

I. De bewerkingskosten

a. Arbeid

Tot de arbeidskosten wordt gerekend de aan eigen personeel (vaste en losse arbeiders) en aan arbeiders in groepsverband uitbetaalde lonen, inclusief sociale lasten. Voorts de kosten van door boer en/of gezinsleden verrichte handenarbeid, gewaardeerd tegen in de Collectieve Arbeidsovereenkomsten vastgestelde bedragen. Voor de ondernemerswerkzaamheid van de boer (leiding en toezicht) is geen bedrag ingecalculeerd.

Uit Bijlage VI blijkt, dat de arbeidskosten, waarvan de betekenis in de totale kosten in de voorafgaande jaren voor de meeste groepen reeds was verminderd, in 1951/'52 opnieuw ten opzichte van de andere kostenbestanddelen achteruitgegaan zijn. Voor alle groepen is dat het geval geweest. Daar de absolute bedragen voor de arbeidskosten zijn toegenomen en in enkele gevallen aanzienlijk (grafieken 19, 20, 21 en 22), ligt de gevolgtrekking voor de hand, dat andere kostenbestanddelen in verhouding sterker gestegen zijn. Ook in de bewerkingskosten vermindert het aandeel van de arbeidskosten, zoals uit onderstaande tabel 22 blijkt. Het moeten dus hoofdzakelijk de in de bewerkingskosten opgenomen bestanddelen zijn, die de relatief sterkere toeneming vertonen. Zoals later zal blijken, zijn dit vooral de trekkrachtkosten en in wat mindere mate de kosten van het werk door derden.

Tabel 22 *Arbeidskosten in % van de bewerkingskosten*

Gebieden	48/49	49/50	50/51	51/52
Noordelijke zeeklei				
Noordelijke Bouwstreek	62	60	60	59
Oldambt	61	58	59	54
Zuidwestelijke klei				
Overwegend akkerbouwbedrijven	66	65	64	63
Gemengde bedrijven	66	70	68	67
Veenkoloniën	72	71	70	68

De daling van het aandeel in de bewerkingskosten is voor de meeste groepen gering. Van de bewerkingskosten blijft de arbeid dan ook nog verreweg het grootste deel uitmaken.

Het prijspeil van de arbeidskosten wordt door tabel 23 weergegeven.

Deze indexcijfers geven aan, hoe de arbeidskosten zich op de typebedrijven zouden hebben ontwikkeld. Deze loonontwikkeling heeft betrekking op een vast aantal uren, waarbij in uurloon gewerkt is en op een zeker aantal in accoord verrichte werkzaamheden. Dit is in tegenstelling tot de in de vorige publicatie opgenomen loonindexcijfers, die op het jaarloon van een vaste arbeider-veeverzorger waren gebaseerd en dus niets met accoordwerk hadden uit te staan. Bovendien hadden deze cijfers slechts betrekking op één gebied. Dit laatste was van weinig betekenis, daar bij de uurlonen de verschillen tussen de gebieden zeer gering zijn.

Uit de cijfers blijkt wel, dat de toeneming van de arbeidskosten overwegend uit de stijging van het loon moet worden verklaard. De indexcijfers voor de omvang van het arbeidsverbruik laten van jaar tot jaar maar betrekkelijk kleine verschillen zien. Deze verschillen behoeven niet uitsluitend veroorzaakt te zijn door een verandering in de verbruikte hoeveelheid arbeid. Het is ook mogelijk, dat in bepaalde jaren een verschuiving van accoordwerk naar werk in uurloon of omgekeerd heeft plaatsgevonden of dat hogere lonen zijn uitbetaald dan in de C.A.O.'s is toegestaan. Een grote omvang zal dit waarschijnlijk wel niet hebben aangenomen.

Tabel 23 *Prijspeil van de arbeidskosten en omvang van het arbeidsverbruik (in verhoudingsgetallen)*

Gebieden	Prijspeil van de arbeidskosten				Arbeidsverbruik			
	48/49	49/50	50/51	51/52	48/49	49/50	50/51	51/52
Noordelijke zeeklei								
Noordelijke Bouwstreek	87	93	100	109	102	104	100	104
Oldambt	86	94	100	109	113	104	100	96
Zuidwestelijke klei								
Overw. akkerbouwbedr.	88	94	100	109	101	101	100	100
Veenkoloniën	87	93	100	107	105	101	100	95

Zoals te verwachten was komt de voor de Veenkoloniën in het laatste jaar geconstateerde daling van de totale hoeveelheid verbruikte productiemiddelen hier reeds bij de arbeid tot uiting. Ook bij de Oldambtster groep is de hoeveelheid arbeid teruggelopen, hetgeen grotendeels moet worden toegeschreven aan de voortschrijdende mechanisatie. In de Noordelijke Bouwstreek is het omgekeerde het geval. De intensivering van het bouwplan geeft daarvan de verklaring. (Zie Bijlage I). Uiteraard staan de cijfers uit tabel 23 onder invloed van de wisseling in de deelnemende bedrijven. Voor een aantal bedrijven, dat in alle verslagjaren aan de L.E.I.-administratie heeft deelgenomen toonde het arbeidsverbruik het laatste jaar een — zij het geringe — daling. Dit was voor alle gebieden het geval, doch in het bijzonder voor de Veenkoloniën.

b. Werk door derden

Onder het werk door derden zijn alle kosten van door derden verrichte werkzaamheden opgenomen. Hieronder vallen echter niet de arbeidskosten van arbeiders in groepsverband. In de boekhouding worden drie rubrieken onderscheiden. In de eerste plaats is dit het dorsen-drogen en schonen, welke groep verreweg het belangrijkste onderdeel van het werk door derden uitmaakt. De meeste bedrijven zijn aangewezen op de diensten van loondorser of coöperatie, terwijl ook de weinige bedrijven, die over een eigen garnituur beschikken, voor het dorsen van de zaderijen nog vaak van de maaidorser van de loonwerker gebruik maken. Verder omvat deze rubriek het voor rekening van de boer laten drogen en schonen van granen door handelaar of coöperatie.

De tweede categorie betreft vracht en weegloon. Ook deze groep is van betekenis, daar de omstandigheden er steeds meer toe leiden dat men een vrachtrijder inschakelt bij de aflevering van de producten.

De laatste rubriek omvat het overige werk door derden. Het loonsproeien maakt hiervan een belangrijk onderdeel uit, doch ook het machinaal vlas trekken en de grondbewerking door derden zijn op tal van bedrijven van betekenis.

Zoals bij de analyse van de arbeidskosten al ter sprake is gekomen, is de betekenis van het werk door derden in de totale kosten en in de bewerkingskosten toegenomen. Het Zuidwesten vormt hierop een uitzondering. Op de gemengde bedrijven daalt het aandeel in de totale kosten zelfs. In dit gebied maakt men overigens minder gebruik van loonwerkers dan in het Noorden. In het bijzonder in tabel 24, waarin de kosten van het werk door derden uitgedrukt zijn in procenten van de bewerkingskosten, valt dit op. Dat het percentage in het Zuidwesten lager is dan in het Noorden moet o.m. toegeschreven worden aan de verschillen in bouwplan. Op de Noordelijke klei zijn de granen en handelsgewassen van meer betekenis, zodat daar meer te dorsen valt.

Tabel 24 *Werk door derden in % van de beweringskosten*

Gebieden	1948/49	1949/50	1950/51	1951/52
Noordelijke zeeklei				
Noordelijke Bouwstreek	14	18	15	17
Oldambt	10	13	14	15
Zuidwestelijke klei				
Overwegend akkerbouwbedrijven	8	11	10	10
Gemengde bedrijven	8	8	8	8
Veenkoloniën	8	9	8	10

Ook voor dit kostenbestanddeel is getracht een splitsing uit te voeren tussen hoeveelheid en prijs. Daaruit komt naar voren, dat de omvang van het werk door derden weer toeneemt.

Tabel 25 *Prijspeil en omvang van het werk door derden*

Gebieden	Prijspeil werk door derden				Omvang werk door derden			
	48/49	49/50	50/51	51/52	48/49	49/50	50/51	51/52
Noordelijke zeeklei								
Noordelijke Bouwstreek	90	90	100	115	84	114	100	108
Oldambt	89	89	100	115	78	104	100	107
Zuidwestelijke klei								
Overw. akkerbouwbedr.	88	92	100	106	80	111	100	108
Veenkoloniën	89	89	100	121	100	119	100	105

Om te kunnen nagaan door welke onderdelen van het werk door derden deze toenemende omvang wordt veroorzaakt, is in tabel 26 de procentuele verdeling hiervan over het totaal weergegeven. Dit is uitsluitend voor de beide groepen op de Noordelijke zeeklei gedaan omdat daar het werk door derden van veel meer betekenis is dan in het Zuidwesten. Uit deze gegevens blijkt, dat het aandeel van de rubriek dorsen etc. in 1951/52 opnieuw is verminderd. De graanoogst was echter groter dan het voorafgaande jaar en ook de dorstarieven zijn gestegen. Het ligt dus voor de hand, dat de dorskosten in het laatste jaar hoger zijn geweest dan in 1950/51. Dat de betekenis er van in de totale kosten van het werk door derden desniettemin is afgenomen, betekent dus dat de andere rubrieken in nog grotere mate hebben bijgedragen tot de toenemende betekenis van het totale werk door derden. Er heeft dus blijkbaar een verschuiving plaats in die zin, dat er hoe langer hoe meer toe wordt overgegaan, ook voor andere werkzaamheden dan het dorsen van de diensten van een loonwerker gebruik te maken. De grafieken 23 en 24 geven een overzicht van de ontwikkeling van het werk door derden.

Tabel 26 *Werk door derden; onderdelen in % van het totaal*

	Noordelijke Bouwstreek				Oldambt			
	48/49	49/50	50/51	51/52	48/49	49/50	50/51	51/52
Dorsen, drogen en schonen	70	58	61	57	87	77	76	71
Vracht en weegloon	{ 30	21	16	18	{ 13	14	13	15
Diversen	{	21	23	25	{	9	11	14
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100

c. *Trekkracht*

Hieronder vallen de kosten van alle op het bedrijf aanwezige trekkracht, dus zowel van paarden als van trekkers. Hoewel beide onderdelen verderop afzonderlijk worden behandeld, is het gewenst reeds thans nader in te gaan op de wijze, waarop de paardekosten worden berekend. Men weet dan welke betekenis aan de totale trekkrachtkosten mag worden gehecht en waarvoor men de berekeningen mag gebruiken.

Het voer vormt van de paardekosten het belangrijkste bestanddeel. Bij het bepalen van de kosten daarvan doen zich moeilijkheden voor daar het meeste voer uit eigen bedrijf wordt betrokken. Deze moeilijkheden betreffen zowel het vaststellen van de vervoerde hoeveelheden als het waarden daarvan op geld. Ze doen zich uitsluitend voor bij het ruwvoer. Voor de waardering van het krachtvoer uit eigen bedrijf kan van de marktwaarde worden uitgegaan.

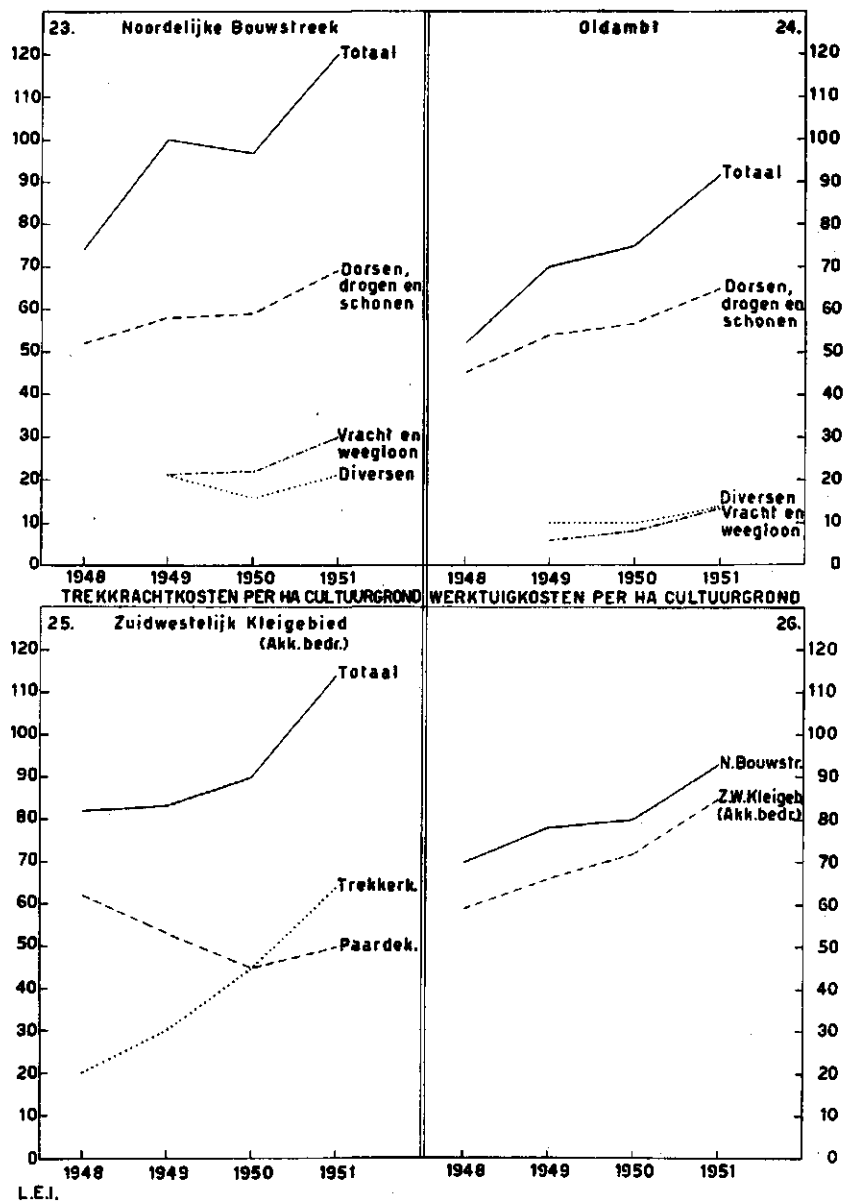
Het in eigen bedrijf voortgebrachte ruwvoer kan op verschillende wijzen worden gewaardeerd. Dit wordt bepaald door de omstandigheden, waaronder elk afzonderlijk bedrijf verkeert. In de boekhouding wordt uit utiliteits-overwegingen uitgegaan van de productiekosten. Ook voor dit verslag moest deze wijze van berekening derhalve worden gevolgd.

Principieel is dit systeem uitsluitend juist als de omstandigheden op het betreffende bedrijf zodanig zijn, dat bij vervanging van paard(en) door een trekker inplaats van deze voedergewassen geen andere gewassen kunnen worden geteeld. In de meeste gevallen zal dit echter wel mogelijk zijn. Dan dient men van de volgende redenering uit te gaan.

De aanwezigheid van paarden op een bedrijf brengt de noodzaak met zich mee voedergewassen te telen. Bij afschaffing van een paard kan een deel van de voedergewassen door marktbaar gewassen worden vervangen of er kan meer vee worden gehouden. Het inkomen, dat men derft doordat men voedergewassen teelt in plaats van marktbaar producten resp. door met deze voedergewassen paarden te voeren inplaats van rundvee, dient men als kosten van de voedergewassen te beschouwen. In deze gevallen kost een voedergewas meestal meer dan de productiekosten er van bedragen.

Daar in dit verslag bij de waardering van de voedergewassen van de productiekosten wordt uitgegaan, is de waarschuwing op zijn plaats, dat uit de hier weergegeven cijfers in geen geval conclusies mogen worden getrokken over de rentabiliteit van de motorisatie.

WERK DOOR DERDEN PER HA CULTUURGROND

Voorts zijn er nog een aantal praktische moeilijkheden aan de berekeningen verbonden, die maken dat deze voorzichtig moeten worden gehanteerd. In de eerste plaats is het vrijwel onmogelijk exact aan te geven, welk deel van de voedergewassen door het rundvee is gebruikt en welk deel de paarden ten dienste heeft gestaan. Er zijn dus altijd schattingen in het spel. In de tweede plaats zijn de productiekosten van de voedergewassen op de afzonderlijke bedrijven niet bekend, zodat normen moeten worden gehanteerd. Deze normen, waarin de productiekosten per ha voedergewas zijn uitgedrukt, zijn ontleend aan de typeberekeningen. Daar deze op genormaliseerde omstandigheden betrekking hebben, spreekt het vanzelf, dat ze geen geldigheid behoeven te bezitten voor het individuele bedrijf. Dit is zelfs niet waarschijnlijk.

Tenslotte dient er op gewezen te worden, dat zowel bij de berekening van paardenkosten als trekkerkosten bediening en verzorging resp. onderhoud door eigen personeel buiten beschouwing zijn gelaten. Deze zijn immers reeds in de post arbeidskosten opgenomen.

Het aandeel van de trekkrachtkosten in zowel totale kosten als bewerkingskosten is de laatste jaren weinig of niet toegenomen. In absolute maat uitgedrukt moeten ze dus gestegen zijn, daar dat voor de totale kosten immers ook het geval is. Met name in het Zuidwesten en in het Oldambt is de stijging van 1950/'51 op 1951/'52 groter geweest dan in één der voorafgaande jaren.

Tabel 27 *Trekkrachtkosten in % van*

Gebieden	Bewerkingskosten				Totale kosten			
	48/49	49/50	50/51	51/52	48/49	49/50	50/51	51/52
Noordelijke zeeklei								
Noordelijke Bouwstreek	13	12	13	13	8	8	8	8
Oldambt	17	16	16	17	11	10	10	11
Zuidwestelijke klei								
Overw. akkerbouwbedr.	15	14	15	16	9	9	9	10
Gemengde bedrijven	15	14	14	16	9	9	8	9
Veenkoloniën	11	10	10	10	6	6	6	6

Tabel 28 *Verloop van de trekkrachtkosten in verhoudingsgetallen*

Gebieden	1948/49	1949/50	1950/51	1951/52
Noordelijke zeeklei				
Noordelijke Bouwstreek	85	88	100	110
Oldambt	104	99	100	129
Zuidwestelijke klei				
Overwegend akkerbouwbedrijven	91	92	100	127
Gemengde bedrijven	90	95	100	124
Veenkoloniën	94	94	100	108

Hoewel de toeneming van de trekkrachtkosten dus aardig in overeenstemming is met de algehele kostenontwikkeling, blijken er binnen het totaal aanzienlijke wijzigingen te hebben plaatsgehad, althans in de eerste jaren. Er had toen een duidelijke verschuiving van paarden- naar trekkertractie plaats (grafiek 25). De conclusie ligt voor de hand, dat deze verschuiving geen invloed op de ontwikkeling van de rentabiliteit van de bedrijven heeft uitgeoefend, omdat het aandeel van de trekkrachtkosten in het totaal weinig is gewijzigd. Deze gevolgtrekking mag evenwel niet zonder meer worden getrokken. De wijze van berekening van de paardekosten is niet aan dit doel aangepast en te weinig exact. Daarnaast speelt ook de opbrengstkant een rol. Het probleem paarden-trekker is te ingewikkeld om met eenvoudige berekeningen te worden opgelost. Hiervoor is een uitvoerig afzonderlijk onderzoek vereist, waarbij met alle facetten rekening moet worden gehouden, zoals beïnvloeding van het bouwplan, risicovermindering, instelling van de boer, e.d.

Het aantal trekkers nam in 1951/'52 niet meer in alle groepen L.E.I.-bedrijven toe. Wel bleef het aantal paarden afnemen.

Hier doet zich het verschijnsel voor dat er enige tijd verloopt, voordat een bedrijf, waarop de wijze van werken verandert, het nieuwe evenwicht gevonden heeft. Blijkbaar weet men aanvankelijk nog niet precies hoeveel paarden men, na het aanschaffen van een trekker kan missen, zonder een goede uitvoering van het werk in gevaar te brengen.

De tabellen 29 en 30 geven een indruk van de verschuiving van paarden naar trekkertractie. In tabel 29 wordt aangegeven, hoe de totale trekkrachtkosten uit de kosten van paarden en trekkers zijn opgebouwd, terwijl tabel 30 aangeeft, hoeveel werkpaarden en trekkers er in de verschillende jaren zijn geweest. Tenslotte wordt in tabel 31 een overzicht gegeven van het percentage van de bedrijven, dat met een trekker werkt. Uit al deze tabellen komt naar voren, dat de motorisatie op de L.E.I.-bedrijven al ver is voortgeschreden.

Tabel 29 *Trekkrachtkosten; onderdelen in % van het totaal*

	Noordelijke zeeklei								Zuidwestelijke klei								Veenkoloniën			
	Noordelijke Bouwstreek				Oldambt				Akkerbouw- bedrijven				Gemengde bedrijven							
	48/ 49	49/ 50	50/ 51	51/ 52	48/ 49	49/ 50	50/ 51	51/ 52	48/ 49	49/ 50	50/ 51	51/ 52	48/ 49	49/ 50	50/ 51	51/ 52	48/ 49	49/ 50	50/ 51	51/ 52
Paardekosten	61	55	51	41	66	52	54	44	76	64	51	44	85	80	65	47	79	73	56	52
Trekkerkosten	39	45	49	59	34	48	46	56	24	36	49	56	15	20	35	53	21	27	44	48
Totaal . .	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Tabel 30

*Aantallen werkpaarden en trekkers
per 100 ha cultuurgrond*

Gebieden	Paarden				Trekkers			
	48/49	49/50	50/51	51/52	48/49	49/50	50/51	51/52
Noordelijke zeeklei								
Noordelijke Bouwstreek .	11,0	10,7	10,1	9,2	2,0	2,3	2,6	2,3
Oldambt	10,5	9,0	8,6	8,2	2,5	2,3	2,3	2,7
Zuidwestelijke klei								
Overw. akkerbouwbedr. .	10,4	8,7	8,0	6,8	1,3	1,8	2,6	3,0
Gemengde bedrijven . . .	12,2	12,0	9,4	8,0	1,2	1,6	2,0	2,6
Veenkoloniën	9,1	8,6	7,7	7,9	1,6	2,3	2,7	2,7

Tabel 31 *Aantal bedrijven zonder en met trekker(s) in %
van het totaal aantal bedrijven per gebied*

	Noordelijke Bouwstreek				Oldambt				Zuidw. klei akkerbouw				Zuidw. klei gemengd				Veenkoloniën			
	48/49	49/50	50/51	51/52	48/49	49/50	50/51	51/52	48/49	49/50	50/51	51/52	48/49	49/50	50/51	51/52	48/49	49/50	50/51	51/52
Bedr. zonder trekker .	13	20	13	10	—	—	—	—	53	38	17	8	57	47	32	13	67	50	34	36
Bedr. met 1 trekker .	56	53	56	70	75	86	83	63	44	53	67	69	43	53	68	79	33	50	64	62
Bedr. met 2 of meer trekkers .	31	27	31	20	25	14	17	37	3	9	16	23	—	—	—	8	—	—	2	2

1. Paarden

Naast de voederkosten bestaan de paardekosten onder meer uit rente, hoefbeslag en tuigen, veeartskosten, dekgelden. In de rentabiliteitsoverzichten wordt de afschrijving op de omzet- en aanwaspost in mindering gebracht. Als deze post dan nog positief is wordt ze van de totale kosten afgetrokken; in het andere minder voorkomende geval er bijgeteld. Het al dan niet fokken met de werkpaarden is van grote invloed op de kosten. De opbrengst die ten gevolge van de geboorte of de waardevermeerdering van een veulen ontstaat, wordt als omzet en aanwas op de totale jaarkosten in mindering gebracht. De stalling is niet onder de kosten opgenomen, terwijl evenmin met de waarde van de geproduceerde mest rekening is gehouden.

Hoewel het aantal paarden per 100 ha cultuurgrond het laatste jaar in alle groepen is afgenomen (tabel 30) blijkt uit tabel 32, dat dit voor de kosten slechts het geval is voor de Noordelijke Bouwstreek en de gemengde bedrijven in het Zuidwesten.

Tabel 32 *Verloop van de paardekosten per ha cultuurgrond
in verhoudingsgetallen*

Gebieden	1948/49	1949/50	1950/51	1951/52
Noordelijke zeeklei				
Noordelijke Bouwstreek	100	93	100	88
Oldambt	127	98	100	107
Zuidwestelijke klei				
Overwegend akkerbouwbedrijven	138	118	100	111
Gemengde bedrijven	116	116	100	89
Veenkoloniën	132	122	100	100

De voor de berekeningen gehanteerde afschrijvingsbedragen zijn de laatste jaren gelijk gehouden, zodat hierdoor geen invloed op de omzet- en aanwaspost is uitgeoefend. Overigens is deze post eerder gestegen dan gedaald. Aangezien verder in de overige kosten weinig wijzigingen hebben plaatsgehad, moet de verklaring van de relatief hoge paardekosten worden gezocht in de voederkosten. Er is geen reden aan te nemen, dat meer voer is verbruikt, want het aantal paarde-uren per ha cultuurgrond en ook per paard is niet toegenomen, doch in vrijwel alle gevallen gedaald.

Tabel 33 *Aantal paarde-uren per ha cultuurgrond*

Gebieden	1948/49	1949/50	1950/51	1951/52
Noordelijke zeeklei				
Noordelijke Bouwstreek	105	95	85	75
Oldambt	95	90	75	72
Zuidwestelijke klei				
Overwegend akkerbouwbedrijven	110	90	75	62
Gemengde bedrijven	105	110	80	66
Veenkoloniën	110	90	90	90

Tabel 34 *Aantal uren per paard*

Gebieden	1948/49	1949/50	1950/51	1951/52
Noordelijke zeeklei				
Noordelijke Bouwstreek	965	905	830	837
Oldambt	915	980	895	871
Zuidwestelijke klei				
Overwegend akkerbouwbedrijven	1050	1045	940	857
Gemengde bedrijven	870	925	870	826
Veenkoloniën	1230	1035	1180	1106

Uit het bovenstaande volgt, dat hogere prijzen de voederkostenstijging hebben veroorzaakt. Zo is de prijs van haver aanzienlijk gestegen. In het

algemeen wordt echter weinig haver meer vervoederd. Ook de in eigen bedrijf voortgebrachte ruwvoerders moesten echter — ten gevolge van de ontwikkeling van het prijspeil — in 1951/'52 hoger worden gewaardeerd dan het voorafgaande jaar.

Dat de paardekosten in enkele groepen zelfs toenemen, moet aan enkele toevalligheden worden toegeschreven, onder meer aan het krachtvoer-gebruik. Ook moet men niet uit het oog verliezen, dat de grootte van het areaal voedergewassen, dat ten laste van de paarden komt, op een schatting berust. Hierdoor kan men gemakkelijk verschillen krijgen, te meer, daar het door de paarden verbruikte deel van de voedergewassen van jaar tot jaar mede onder invloed van de verkregen opbrengsten staat.

2. Trekkers

De in Bijlage V weergegeven trekkerkosten bestaan uit rente, afschrijving, revisie, reparatie en ander onderhoud door derden, brandstoffen en smeermiddelen en tenslotte verzekering. De stallingskosten zijn er niet in opgenomen. Deze vormen immers reeds een onderdeel van een ander kostenbestanddeel, t.w. de pacht.

De gebruikte afschrijvingsnormen zijn verschillend voor lichte, middelzware en zware trekkers. De indeling is uitgevoerd op grond van het motorvermogen, nl. t/m 20 pk voor de lichte, 21 t/m 30 pk voor de middelzware en meer dan 30 pk voor de zware trekkers. Het aantal uren, waarin de in deze groepen vallende trekkers worden afgeschreven, is resp. 7.000, 8.000 en 10.000. Voorts is aangenomen, dat per jaar over minstens 1/15 van dit aantal uren moet worden afgeschreven in verband met de veroudering. (economische levensduur gesteld op 15 jaar)

Tenslotte wordt in de berekeningen een bepaald bedrag gereserveerd voor revisie. Hiertoe wordt het afschrijvingsbedrag met 1/3 verhoogd.

De bijzonder sterke stijging, die de trekkerkosten in de voorafgaande jaren hebben laten zien, heeft zich in 1951/'52 in onverminderde mate voortgezet. Voor de meeste groepen is deze zelfs groter. Slechts de Veenkoloniën vormen hierop een uitzondering.

De toeneming van de trekkerkosten is zowel te wijten aan de stijging van het prijspeil als aan de omstandigheid, dat er meer gebruik gemaakt wordt van trekkers. Van het eerste geeft tabel 35 een indruk. Hierin wordt weergegeven, hoe de kosten van een wieltrekker van gemiddeld vermogen zich bij een gelijkblijvend aantal werkuren per jaar zouden hebben ontwikkeld.

Tabel 35 *Prijspeil van de trekkerkosten*

Gebieden	1948/49	1949/50	1950/51	1951/52
Noordelijke zeeklei				
Noordelijke Bouwstreek	85	91	100	112
Oldambt	85	90	100	112
Zuidwestelijke klei				
Overwegend akkerbouwbedrijven	85	91	100	113

De ontwikkeling in het prijspeil is voor een groot deel het gevolg van de stijgende prijzen van trekkers en onderdelen. Tabel 36 geeft aan, hoe groot de vervangingswaarde van de trekkers, uitgedrukt per ha cultuurgrond, in een aantal jaren is geweest. Deze neemt meer toe dan de in tabel 30 vermelde aantallen trekkers per 100 ha cultuurgrond. Opvallend is, dat de vervangingswaarde in 1951/52 voor de groepen op de klei in vrijwel dezelfde orde van grootte ligt. Voor de Veenkoloniën is de vervangingswaarde van de trekkers echter heel wat geringer, in ieder geval veel lager dan het aantal trekkers zou doen vermoeden. Hieruit volgt, dat men in de Veenkoloniën in veel sterkere mate gebruik maakt van lichte trekkers dan op de klei. Dit is in overeenstemming met de verschillen in bewerkbaarheid van deze gronden.

Tabel 36 *Gemiddelde vervangingswaarde van de trekkers*
(per 1-3-'52) in guldens per ha cultuurgrond (afgerond)

Gebieden	1948/49	1949/50	1950/51	1951/52
Noordelijke zeeklei				
Noordelijke Bouwstreek	110	150	175	180
Oldambt	130	130	140	215
Zuidwestelijke klei				
Overwegend akkerbouwbedrijven	70	110	180	245
Gemengde bedrijven	60	80	125	195
Veenkoloniën	40	130	125	110

Het hoeveelheidselement in de trekkerkosten wordt bepaald door het aantal trekkers (tabel 30) en het gebruik dat er van wordt gemaakt. Beide factoren komen tot uiting in het aantal trekkeruren per ha cultuurgrond (tabel 37). Dit aantal is over het geheel sterk toegenomen.

Naast het aantal trekkeruren per ha, geeft tabel 37 ook het aantal uren per trekker weer. Dit aantal, dat in 1950/51 nog veel te laag was, blijkt aanzienlijk te zijn toegenomen, wat nog niet wil zeggen dat een rendabeler gebruik van de trekker werd gemaakt. Het is niet alleen de vraag hoeveel uren een trekker maakt, maar ook welke uren. Als het toegenomen aantal het gevolg is van het gebruiken van de trekker voor werk dat evengoed of beter met de nog aanwezige paarden had kunnen worden uitgevoerd, dan kan zeker niet van verbetering worden gesproken. Het aantal uren per paard (tabel 34) is nl. nog zodanig, dat deze paarden zich beslist niet zullen hebben overwerkt.

Tabel 37

Aantal trekkeruren

	Per ha cultuurgrond				Per trekker			
	48/49	49/50	50/51	51/52	48/49	49/50	50/51	51/52
Noordelijke zeeklei								
Noordelijke Bouwstreek	12	13	14	16	610	575	530	755
Oldambt	13	16	14	21	510	685	640	830
Zuidwestelijke klei								
Overw. akkerbouwbedr.	8	11	15	19	635	620	575	660
Gemengde bedrijven	5	6	10	18	420	385	500	700
Veenkoloniën	6	7	10	12	385	305	370	585

d. Werktuigen

De werktuigkosten zijn uit dezelfde onderdelen opgebouwd als de trek-
kerskosten, dus rente, afschrijving, onderhoud door derden en verzekering.

Zoals tabel 38 aangeeft, is het aandeel van de werktuigkosten in de be-
werkingskosten de laatste jaren weinig of niet veranderd. Ook 1951/'52 week
vrijwel niet van het voorgaande jaar af.

Tabel 38 *Werktuigkosten in % van de bewerkingskosten*

Gebieden	1948/49	1949/50	1950/51	1951/52
Noordelijke zeeklei				
Noordelijke Bouwstreek	13	13	13	13
Oldambt	12	14	14	15
Zuidwestelijke klei				
Overwegend akkerbouwbedrijven	11	11	12	12
Gemengde bedrijven	11	10	12	12
Veenkoloniën	10	10	12	13

Het aandeel van de werktuigkosten in de totale kosten (Bijlage VI, tabel 1)
verandert eveneens weinig. Over de laatste vier jaren valt een zeer lichte
stijging te constateren. De werktuigkosten zelf moeten dus gestegen zijn.
Dit komt ook uit tabel 2 van Bijlage VI naar voren. Ter illustratie wordt in
grafiek 26 het verloop van de werktuigkosten voor de Noordelijke Bouw-
streek en de akkerbouwbedrijven in het Zuidwestelijk kleigebied weerge-
geven. Op de kostenstijging in het laatste jaar is de prijsontwikkeling van
verreweg de meeste invloed geweest, hetgeen in de voorgaande jaren niet
zo was. De toename van de mechanisatie schijnt min of meer tot stilstand
gekomen te zijn. Van 1950/'51 op 1951/'52 lopen de indexcijfers voor de werk-
tuigkosten en die voor het prijspeil daarvan (tabel 39) nl. vrijwel parallel.
De laatste indexcijfers hebben betrekking op de werktuigkosten van de be-
treffende typebedrijven.

Tabel 39

Prijspeil van de werktuigkosten

Gebieden	1948/49	1949/50	1950/51	1951/52
Noordelijke zeeklei				
Noordelijke Bouwstreek	95	98	100	111
Oldambt	93	97	100	114
Zuidwestelijke klei				
Overwegend akkerbouwbedrijven	91	98	100	113
Gemengde bedrijven				
Veenkoloniën	95	99	100	111

Evenals dat voor de trekkerkosten het geval was, is het verloop van het prijspeil voor het grootste deel te verklaren uit de prijsstijging van machines en onderdelen. Hiervan geeft tabel 40 een goed beeld. Daarin wordt weergegeven, hoe de vervangingswaarde van een voor het gebied typische werktuigeninventaris zich heeft ontwikkeld.

Tabel 40 *Indexcijfers voor de vervangingswaarde van een werktuigeninventaris (exclusief trekker)*

Gebieden	1948/49	1949/50	1950/51	1951/52
Noordelijke zeeklei				
Noordelijke Bouwstreek	96	96	100	110
Oldambt	96	96	100	109
Zuidwestelijke klei				
Overwegend akkerbouwbedrijven	94	96	100	109
Veenkoloniën	98	95	100	109

Voor de bedrijven, die in elk van de jaren 1948/'49 t/m 1951/'52 in administratie zijn geweest, zijn voorts de wijzigingen in de omvang van de inventaris nagegaan. Dit geschiedde door de waarde van de afzonderlijke werktuigen in elk der jaren te herleiden tot het prijspeil van het basisjaar. Op deze bedrijven blijkt de mechanisatie nog niet geheel tot stilstand te zijn gekomen. Het aantal bedrijven is echter zeer gering. Voor het Zuidwestelijk kleigebied konden deze cijfers niet meer worden berekend, daar bij de overstroming in Februari 1953 de werktuigenregisters in Kruiningen verloren zijn gegaan. Tenslotte wordt in tabel 42 nog de gemiddelde vervangingswaarde van de werktuigen op alle bedrijven opgegeven. Hieruit blijkt, dat in dit deel van de dode inventaris reeds een aanzienlijk bedrag is geïnvesteerd.

Tabel 41 *Indexcijfers voor de omvang van de inventaris*

	Aantal bedrijven	1948/49	1949/50	1950/51	1951/52
Noordelijke Bouwstreek . .	9	90	95	100	102
Oldambt	5	91	98	100	106
Veenkoloniën	16	85	89	100	111

Tabel 42 *Vervangingswaarde van de werktuigen (1951/'52)
(exclusief trekker) in guldens per ha cultuurgrond*

Noordelijke zeeklei	
Noordelijke Bouwstreek	590
Oldambt	495
Zuidwestelijke klei	
Overwegend akkerbouwbedrijven	520
Gemengde bedrijven	515
Veenkoloniën	480

Het totaal van de beweringskosten

Het aandeel van de beweringskosten in de totale kosten is in 1951/'52 weinig veranderd ten opzichte van de voorgaande jaren (tabel 43). De ontwikkeling die de beweringskosten laten zien (tabel 44) loopt dan ook ongeveer parallel met die van de totale kosten.

De verschuivingen, die de eerste jaren (B.E.M. No. 7) in de beweringskosten hebben plaats gehad, zijn het laatste jaar grotendeels tot stilstand gekomen. Van een uitbreiding van het werk door derden kan — althans in de Noordelijke groepen — nog worden gesproken, evenals van een toeneming der trekkerkosten. Eén en ander werd gecompenseerd door de afnemende betekenis van de arbeid. Voor 1951/'52 geeft grafiek 27 de opbouw van de beweringskosten in de verschillende gebieden weer.

Tabel 43 *Beweringskosten in % van de totale kosten*

Gebieden	1948/49	1949/50	1950/51	1951/52
Noordelijke zeeklei				
Noordelijke Bouwstreek	61	63	63	62
Oldambt	67	65	62	64
Zuidwestelijke klei				
Overwegend akkerbouwbedrijven	62	64	63	62
Gemengde bedrijven	60	63	61	60
Veenkoloniën	57	57	57	58

Tabel 44 *Bewerkingskosten per ha cultuurgrond (afgerond)*

Gebieden	In guldens				In verhoudingscijfers			
	48/49	49/50	50/51	51/52	48/49	49/50	50/51	51/52
Noordelijke zeeklei								
Noordelijke Bouwstreek .	545	610	630	720	87	97	100	114
Oldambt	510	545	550	620	93	99	100	113
Zuidwestelijke klei								
Overw. akkerbouwbedr. .	535	590	620	695	86	95	100	112
Gemengde bedrijven . . .	520	610	630	690	83	97	100	110
Veenkoloniën	575	605	645	685	89	94	100	106

II. Andere kostenbestanddelen

e. *Meststoffen*

In dit kostenbestanddeel worden uiteraard uitsluitend de aangekochte meststoffen opgenomen, die in de betreffende jaren zijn verstrooid. Met de nawerking van phosphorzuur en kalimeststoffen kan moeilijk rekening worden gehouden. Dit is ook niet nodig. Men heeft immers van jaar tot jaar te maken met een in grote lijnen gelijk bouwplan, zodat de nawerking in een komend jaar wel ongeveer wordt gecompenseerd door die van het voorafgaande jaar.

Het aandeel van de bemestingskosten in de totale kosten is het laatste jaar in alle groepen, met uitzondering van het Oldambt enkele procenten gedaald. De werkelijke bemestingskosten laten dan ook alleen in het Oldambt een stijging zien. Voor de andere groepen kan eerder van een daling worden gesproken.

Dit laatste moet zowel aan een iets geringer verbruik als aan een gunstige prijsontwikkeling worden toegeschreven. Tabel 45 geeft de gezamenlijke prijsontwikkeling van de in de typebedrijven gebruikte meststoffen weer. Hierbij komen kleine verschillen tussen de gebieden naar voren. De prijsindex voor het Oldambtster en het Veenkoloniale sortiment meststoffen is nl. iets gestegen, terwijl die van de andere gedaald is. De weergegeven cijfers wijken af van de in de vorige publicatie vermelde. De oorzaak daarvan ligt in de andere samenstelling, waarvan thans is uitgegaan.

In tabel 45 zijn tevens indexcijfers weergegeven voor de verstrooide hoeveelheden van de meststoffen gezamenlijk. Hieruit komt voor het Oldambt een toenemend verbruik naar voren, terwijl het tegengestelde in de veenkoloniën het geval is geweest. De andere groepen laten geen wijzigingen van betekenis zien.

Tenslotte worden in tabel 46 de verbruikte hoeveelheden kunstmest weergegeven (in kg zuivere stikstof, phosphorzuur en kali). Het blijkt, dat het toenemend verbruik in het Oldambt op rekening van meer phosphorzuur en stikstof geschreven moet worden. Het indexcijfer voor de Veenkoloniën kan worden verklaard door de lagere kaligift. In tabel 46 bleven stalmest en compost buiten beschouwing. Daar evenmin kalkmeststoffen zijn vermeld

hoeft het verloop van het verbruik volgens tabel 46 niet steeds met dat van tabel 45 overeen te stemmen. Dit is het geval van 1949/'50 op 1950/'51 in de Noordelijke Bouwstreek.

Ook de gebiedsverschillen komen duidelijk uit tabel 46 naar voren. Over het geheel genomen verbruikt men op de Zuidwestelijke klei meer meststoffen dan in het Noorden. Dit is een gevolg van de omstandigheid, dat op de Zuidwestelijke klei meer hakvruchten in het bouwplan zijn opgenomen. De veenkoloniale giften zijn nog aanzienlijk hoger. Grafiek 28 geeft eveneens een goede indruk van de gebiedsverschillen.

Tabel 45 *Prijspeil van de bemestingskosten en omvang van het verbruik*

Gebieden	Prijspeil				Verbruikte hoeveelheden			
	48/49	49/50	50/51	51/52	48/49	49/50	50/51	51/52
Noordelijke zeeklei								
Noordelijke Bouwstreek	91	91	100	99	97	101	100	98
Oldambt	92	91	100	101	82	81	100	104
Zuidwestelijke klei								
Overw. akkerbouw bedr.	90	90	100	99	92	89	100	99
Gemengde bedrijven								
Veenkoloniën	92	91	100	101	89	97	100	96

Tabel 46 *Hoeveelheden meststoffen per ha cultuurgrond (N, P₂O₅, K₂O in kg/ha)*

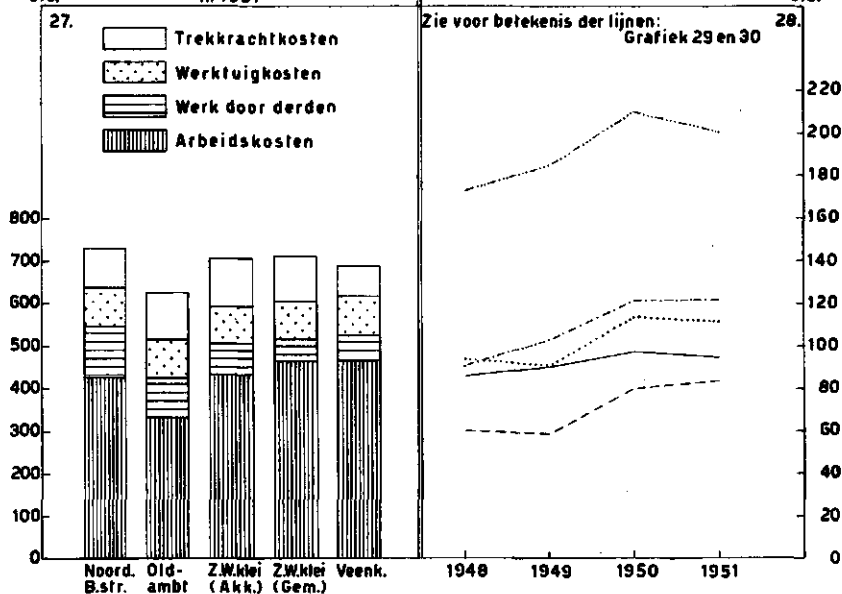
	Noordelijke zeeklei								Zuidwestelijke klei								Veenkoloniën			
	Noordelijke Bouwstreek				Oldambt				Akkerbouw-bedrijven				Gemengde bedrijven							
	48/49	49/50	50/51	51/52	48/49	49/50	50/51	51/52	48/49	49/50	50/51	51/52	48/49	49/50	50/51	51/52	48/49	49/50	50/51	51/52
N	57	57	65	60	47	52	55	58	—	66	82	81	—	71	79	80	—	108	118	116
P ₂ O ₅	44	49	50	45	24	20	24	25	58	51	52	52	60	60	56	56	71	72	76	77
K ₂ O	53	50	53	59	11	5	9	8	41	41	57	56	43	60	67	64	156	175	192	184

f. Zaaizaad en pootgoed

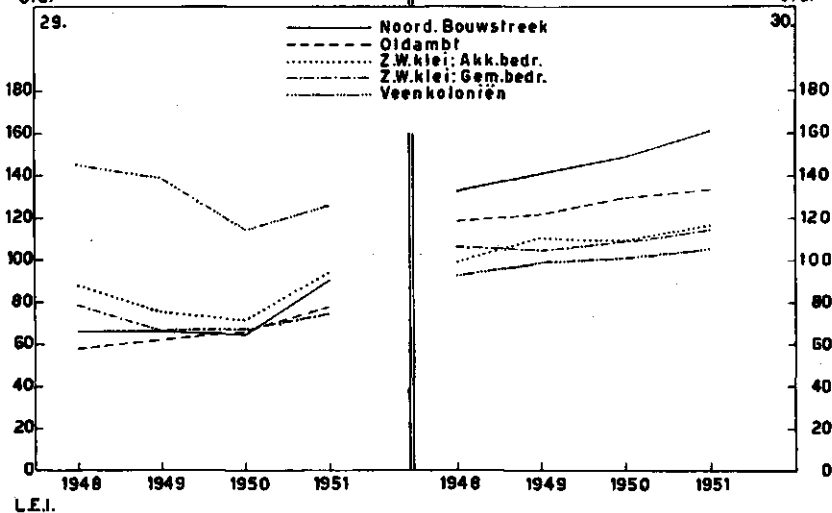
Hieronder vallen de kosten van al het verbruikte zaaizaad en pootgoed, dat wil dus zeggen zowel het aangekochte als het deel, dat uit eigen bedrijf wordt betrokken. Het laatste wordt gewaardeerd tegen de geldende prijzen af-boerderij. Op een bedrijf, waarop veel eigen zaaizaad en pootgoed wordt gebruikt, zijn de kosten in de boekhouding derhalve lager dan op bedrijven, waar dit niet het geval is, daar de bewaringskosten niet onder dit hoofd zijn geboekt.

De in het vorige verslag opgenomen gegevens vestigden de indruk dat de

TOTALE BEWERKINGSKOSTEN PER HA CULT.GR. in 1951 **AANGEKOCHE MESTSTOFFEN PER HA CULT.GR.**

ZAAIZAAD EN Pootgoed per ha cult.grond **PACHT per ha cultuurgrond**

betekenis van dit kostenbestanddeel aan het afnemen was. Uit de cijfers van het boekjaar 1951/'52 blijkt, dat dit toch niet het geval is. Voor alle groepen, met uitzondering van de gemengde bedrijven in het Zuidwesten, is het procentuele aandeel in de totale kosten (Bijlage VI) toegenomen. De werkelijke bedragen zijn dan ook aanzienlijk gestegen (Bijlagen V en VI en grafiek 29). In beide groepen op de Noordelijke klei en op de akkerbouwbedrijven in het Zuidwesten waren ze hoger dan in één der andere verslagjaren. De oorzaak daarvan ligt in de prijzen, zoals tabel 47 aangeeft.

Ook voor het zaaizaad en pootgoed wijken de indexcijfers van het prijspeil af van die in de vorige publicatie wederom omdat van een andere basis is uitgegaan. Met name voor de Veenkoloniën maakt dit nogal wat verschil. De thans weergegeven cijfers hebben nl. betrekking op een bouwplan met 33% aardappelen, terwijl dit percentage in de oude typeberekening veel hoger lag.

Tabel 47 *Prijspeil zaaizaad en pootgoed*

Gebieden	Prijspeil			
	1948/49	1949/50	1950/51	1951/52
Noordelijke zeeklei				
Noordelijke Bouwstreek	97	99	100	148
Oldambt	92	97	100	120
Zuidwestelijke klei				
Overwegend akkerbouwbedrijven	94	95	100	149
Gemengde bedrijven				
Veenkoloniën	92	84	100	128

g. Aangekocht veevoer

Al het vervoederde aangekochte voer, dus zowel het voor de paarden als voor het overige vee bestemde is hieronder begrepen. Aangekocht ruwvoer en betaalde weidegelden vallen ook onder deze post.

Bijlage VI geeft het procentuele aandeel in de totale kosten weer. Op de akkerbouwbedrijven — waar de veevoerkosten geen rol spelen — is dit getal in het laatste jaar eigenlijk niet veranderd. Op de gemengde bedrijven in het Zuidwesten is dat anders; het aandeel is hier van 4% tot 6% toegenomen. De kosten zelf zijn dan ook sterk gestegen, nl. met ruim 40%.

Het is moeilijk dit kostenbestanddeel nader te analyseren, omdat het uit zo verschillende posten is opgebouwd. Daar komt nog bij, dat verschillende factoren invloed op de verbruikte hoeveelheden uitoefenen t.w. de veebezetting; het areaal voedergewassen en de grootte van de oogst hiervan, een langere of kortere stalperiode, veel zwaar of licht werk voor de paarden etc. Zoals uit tabel 18 blijkt is de veebezetting op deze gemengde bedrijven iets toegenomen. Tabel 20 toont echter aan, dat voor de voedergewassen hetzelfde geldt, zodat het niet waarschijnlijk is, dat deze factor een grote invloed heeft uitgeoefend. Desondanks wordt de indruk verkregen, dat de verbruikte hoeveelheden veevoer op de gemengde bedrijven in het Zuidwesten in 1951/'52

inderdaad hoger zijn geweest dan in 1950/'51. De hieronder weergegeven prijswijzigingen van een aantal voedermiddelen tonen nl. niet zo'n sterk stijgend verloop als de kosten.

Tabel 48 *Prijzen van veevoer (in verhoudingsgetallen)*

	1948/49	1949/50	1950/51	1951/52
Rundveemeel (eiwitrijk) ¹⁾	84	87	100	132
Rundveemeel (matig eiwitrijk) ¹⁾	81	87	100	126
Paardemeel ²⁾	88	90	100	135

h. *Pacht*

De in Bijlage V weergegeven gemiddelde pacht van de L.E.I.-bedrijven berust ten dele op werkelijk betaalde bedragen, doch voor een ander deel op schattingen. In de boekhouding wordt nl. ook voor eigenaarsbedrijven pacht ingecalculleerd. Dit bedrag is gebaseerd op pachten, die in de desbetreffende gebieden voor soortgelijke bedrijven worden betaald. Tabel 49 geeft aan, in welke mate de onderzochte bedrijven in de verschillende gebieden in pacht of in eigendom worden geëxploiteerd.

Tabel 49 *Aantal pacht- en eigenaarsbedrijven (in % van het totale aantal)*

Bedrijven	Noordelijke zeeklei				Zuidwestelijke klei				Veenkoloniën	
	Noordelijke Bouwstreek		Oldambt		Akkerbouw- bedrijven		Gemengde bedrijven			
	50/51	51/52	50/51	51/52	50/51	51/52	50/51	51/52	50/51	51/52
Geheel in pacht	56	30	17	15	58	56	56	54	64	60
Geheel in eigendom	44	70	58	46	19	14	—	—	21	28
Gedeelt. in eigendom	—	—	25	39	23	30	44	46	15	12

Het aandeel van de pacht in de totale kosten (Bijlage VI) is maar gering. Met uitzondering van de Veenkoloniën is dit aandeel in 1951/'52 nog weer enigszins afgenomen.

Het pachtbedrag is in alle groepen toegenomen, doch maar zeer weinig. Deze stijging is veel geringer dan die van de meeste andere kostenbestanddelen. Grafiek 30 geeft de ontwikkeling van de pacht weer.

De in Bijlage V weergegeven pachtbedragen zijn op een betrekkelijk gering aantal waarnemingen gebaseerd. Ook het feit, dat de contracten voor meer jaren worden afgesloten maakt, dat deze cijfers geenszins een betrouwbare indruk van de pachtontwikkeling in de betreffende gebieden geven. Evenals in de vorige publicatie worden daarom ook de cijfers van het Centraal

1) Gemiddelde van November—Januari en Februari—April.
2) Jaargemiddelde.

Bureau voor de Statistiek weergegeven. Deze bedragen hebben betrekking op de in die jaren nieuw afgesloten contracten. Ze liggen mede daarom ook iets hoger dan die van de L.E.I.-bedrijven. Voor de Veenkoloniën is het verschil zelfs zeer groot. Oorzaak daarvan is, dat de C.B.S.-gegevens alleen op het Groninger deel betrekking hebben, terwijl een groot aantal van de L.E.I.-bedrijven in Drente ligt. De in Drente toegelaten pachten zijn lager dan in Groningen, ondanks het feit, dat de grond en de verkaveling in de nieuwere Veenkoloniën gemiddeld beter zijn. Een deel van de verschillen tussen de cijfers van het C.B.S. en die van het L.E.I. wordt verklaard door de omstandigheid, dat de eerste op kadastrale maat betrekking hebben en de tweede op gemeten maat. Bovendien is in de cijfers van het C.B.S. de huurwaarde van de woning opgenomen.

Het verloop van de pacht volgens de C.B.S.-gegevens wijkt enigszins af van dat wat de L.E.I.-bedrijven laten zien; de stijging in het laatste jaar is voor de Noordelijke klei iets groter.

Tabel 50 *Verloop van de pacht¹⁾*

Gebieden	Pachtprijzen in guldens per ha				In verhoudingsgetallen			
	48/49	49/50	50/51	51/52	48/49	49/50	50/51	51/52
Noordelijke zeeklei								
Noordelijke Bouwstreek .	140	139	144	163	97	97	100	113
Oldambt	113	120	127	135	69	94	100	106
Zuidwestelijke klei								
Zeeland	102	106	116	123	88	91	100	106
West-Noordbrabant .	102	97	116	116	88	84	100	100
Veenkoloniën (Gron.)	104	110	115	121	90	96	100	105

i. Overige kosten

De in deze laatste categorie opgenomen kosten zijn in te delen in drie groepen, t.w. kosten van het vee, kosten van de grond en diverse overige kosten. In de rentabiliteitsoverzichten worden deze echter niet afzonderlijk weergegeven.

Voor de veehouderij zijn deze kosten rente en afschrijving van paarden, veeartskosten, dekgelden, hoefbeslag en tuigen. De eigenlijk bij de pacht thuishorende bedragen zijn onderhoud van gebouwen en drainagemateriaal, terwijl de derde groep tenslotte omvat rente, kort omlopend kapitaal, omzetbelasting, verzekering, bestrijdingsmiddelen, marktbezoek en autokosten, boekhouding, administratie, porti, telefoon. Ook electriciteit, gas en water voor het bedrijf vinden onder dit kostenbestanddeel hun plaats.

Bijlage VI geeft het aandeel van de overige kosten in het totaal weer, alsmede de ontwikkeling, die dit kostenbestanddeel vertoont. Voor het Zuidwesten en de Veenkoloniën is de stijging er in iets groter dan in de totale kosten. Op de Noordelijke klei is het omgekeerde het geval.

1) Statistiek der pachtprijzen van het Centraal Bureau voor de Statistiek.

SAMENVATTING

In dit verslag zijn de uitkomsten weergegeven van een aantal bedrijven, waarvan door het L.E.I. een bedrijfs-economische boekhouding wordt bijgehouden. Deze bedrijven zijn ingedeeld in vijf groepen, die in verschillende landbouwgebieden zijn gelegen. Het betreft hier twee groepen op de Noordelijke zeeklei, één groep in de Veenkoloniën en twee groepen in het Zuidwestelijk kleigebied. In het Noorden wordt onderscheid gemaakt tussen de Noordelijke Bouwstreek en het Oldambt, terwijl in het Zuidwesten de overwegend akkerbouwbedrijven en de gemengde bedrijven apart zijn opgenomen. Voorts is in enkele gebieden nog een nadere detaillering gemaakt in ondergroepen, die t.a.v. bepaalde productieomstandigheden verschil vertonen, t.w. grondsoort, bedrijfsgrootte en type.

Dit verslag behandelt de resultaten van oogst 1951 (boekjaar 1951/52). Deze zijn beoordeeld en nader geanalyseerd tegen de achtergrond van de uitkomsten van de voorafgaande jaren, welke uitvoeriger is behandeld in een vroegere publicatie, Bedrijfseconomische Mededelingen No. 7.

Op de wijze, waarop de weergegeven cijfers worden berekend en op de betekenis, die er aan kan worden gehecht is in § 1 uitvoerig ingegaan. Hier werd geconcludeerd, dat de uitkomsten niet zonder meer kunnen worden geacht een afspiegeling te zijn van het gebiedsgemiddelde. Hiervoor is het aantal waarnemingen te klein, terwijl de productieomstandigheden, waaronder deze bedrijven verkeren, niet geheel met het gebiedsgemiddelde overeenstemmen. Het is echter niet waarschijnlijk, dat er een groot verschil in uitkomsten zal bestaan.

Binnen de groepen laat de eenvormigheid van de afzonderlijke bedrijven nog te wensen over. Het ligt in de bedoeling in de toekomst hierin te voorzien door een betere bedrijfskeuze.

Uit het verslag komt naar voren, dat het oogstjaar 1951 zeldzaam goed is geweest. Het netto-overschot was voor vrijwel alle groepen groter dan in één der andere na-oorlogse jaren. 1949, dat voor het Noorden tot dusver als topjaar moest worden beschouwd, werd verre overtroffen. In het Zuiden was 1949 naar verhouding minder gunstig. Hier lag 1950 dan ook reeds op een hoger niveau.

Het *netto-overschot* vertoont in de Noordelijke en Zuidwestelijke kleigebieden een duidelijk verschillende ontwikkeling. In het Noorden kan van een min of meer regelmatige toeneming worden gesproken, die echter wordt onderbroken door het betrekkelijk matige resultaat van 1950. Het Zuidwesten daarentegen laat, voor zover de overwegend akkerbouwbedrijven betreft, weinig verschillen zien, althans in de laatste drie jaren. De opbouw van kosten en opbrengsten is echter elk jaar anders. Bij de gemengde bedrijven valt zelfs een teruggang in netto-overschot op; hoogstwaarschijnlijk echter ten gevolge van de wisseling van de deelnemende bedrijven. De veenkoloniale ontwikkeling sluit aan bij die van de Noordelijke klei. In 1950/51 valt hier evenwel geen dieptepunt te constateren.

De oorzaak van het gunstige resultaat van oogst 1951 ligt aan de *opbrengstkant*. In het bijzonder de prijzen gaven de doorslag. Die van de voedergranen

waren tot een ongekeende hoogte opgelopen en ook de prijzen van de andere gewassen lagen merendeels op een buitengewoon hoog niveau. De opbrengsten in natura waren redelijk, doch zeker niet extra gunstig. Gezien de ongunstige weersomstandigheden vielen ze nog erg mee.

Ook de *kosten* zijn aanmerkelijk toegenomen sedert 1950/'51, echter op geen stukken na zo sterk als de opbrengsten. In het algemeen volgt het netto-overschot de grote schommelingen, die van jaar tot jaar in de geldopbrengst optreden, vrij goed. De kosten laten een veel regelmatigere verloop zien, al was de stijging het laatste jaar sterker dan in de voorafgaande.

De regelmatige kostenstijging kwam in grote lijnen overeen met het prijspeil er van, zodat men niet zou vermoeden, dat er binnen het totaal zo duidelijke verschuivingen hebben plaatsgehad. Dit is echter wel het geval, met name ten aanzien van de trekkracht. Het toenemen van de motorisatie van de na-oorlogse jaren lijkt tot stilstand te zijn gekomen, maar het nieuwe evenwicht in de trekkrachtvoorziening is nog niet bereikt. Het aantal paarden bleek nl. in 1951 weer te zijn verminderd. Verder nam de betekenis van de arbeidskosten wat af, terwijl het werk door derden toenam, vooral op de Noordelijke klei.

Op kosten en opbrengsten kan uiteraard behalve door de reeds genoemde factoren, nog grote invloed worden uitgeoefend door het *bouwplan*. Ten aanzien hiervan zijn de verschillen tussen beide laatste jaren in het algemeen niet zodanig, dat van veel invloed mag worden gesproken. Voor het Oldambt is dit echter wel het geval. De uitbreiding van de teelt van de handelsgewassen heeft hier een ongunstig effect gehad ondanks stijgende opbrengsten in natura. Van deze speculatieve gewassen daalde de prijs namelijk sterk. Ook voor de Veenkoloniën is er een verschuiving in het bouwplan geweest, wat echter door de gunstige prijsontwikkeling van de voergranen niet zo sterk in het bedrijfsresultaat tot uiting is gekomen.

Uit de *nadere analyse* kunnen nog enige opvallende verschillen tussen de jaren en tussen de gebieden worden verklaard, onder meer het exorbitant grote verschil tussen de jaren 1951 en 1950 in de *Noordelijke Bouwstreek*. Het waren nl. niet alleen de prijzen, die stegen maar voor een aantal gewassen ook de opbrengsten in natura en wel overwegend van die gewassen, die door de plaats, die ze in het bouwplan innemen van grotere invloed zijn op het resultaat. Het betrof hier vooral de tarwe en daarnaast suikerbietenzaad en koolzaad. Dit wil nog niet zeggen, dat de opbrengsten van 1951 tenslotte toch nog extra goed waren, maar wel dat ze in 1950 beneden peil lagen. Ten aanzien van de prijzen waren het vooral gerst, groene erwten, suikerbieten en vlas, die de doorslag gaven. Van het laatste gewas was bovendien het areaal uitgebreid. Tenslotte speelde de hogere opbrengst van de veehouderij ook nog een rol.

In het Oldambt was het netto-overschot eveneens toegenomen, echter niet in die mate als in de Noordelijke Bouwstreek. Dit is een gevolg van het vrij grote areaal handelsgewassen, want ook hier was de opbrengst in natura van de granen gestegen; sterker zelfs nog dan in de Noordelijke Bouwstreek. Van de erwten nam zowel de opbrengst als de prijs toe.

Het verschil in kostenniveau tussen beide groepen moet aan verschillen in bouwplan worden toegeschreven. Het Oldambt is aanmerkelijk extensiever.

Een volgende merkwaardigheid is, dat het verloop van het netto-overschot

in het Zuidwesten zo heel anders is dan in de andere gebieden. Dat de uitkomsten er aanvankelijk beter waren, vond zijn verklaring in het hogere opbrengstniveau. In 1951 waren het juist de opbrengsten in natura, die het lieten zitten en wel als gevolg van de weersomstandigheden en de optredende ziekten. Om te beginnen was de structuur van de grond al zeer slecht. Door de hevige slagregens in Juni werd bovendien veel schade aangericht. De zomergerst met 14% van het areaal, legerde en bracht veel minder op. De aardappelen stierven te vroeg af en in de bieten trad nogal wat vergelingsziekte op. Ook enkele voor het totale bedrijfsresultaat minder belangrijke gewassen ondervonden schade en wel blauwmaanzaad, bonen en erwten. Dat het resultaat in het Zuidwesten desondanks niet uitgesproken slecht is geweest, maar daarentegen nog beter was dan in 1950, is uitsluitend aan de zeer sterke prijsstijging te danken.

Ook het grote verschil tussen de twee bedrijfstypen in het Zuidwesten kan door de analyse worden verklaard. Het blijkt, dat de hogere kosten op de gemengde bedrijven moeten worden toegeschreven aan de veehouderij. De akkerbouwsector van de gemengde bedrijven is namelijk minder intensief dan die van de overwegend akkerbouwbedrijven. Ten aanzien van de opbrengstkant komt hier nog bij, dat de bruto-opbrengst van de veehouderijsector per ha lager is dan die van de gewassen, met uitzondering van de granen. Men moet echter voorzichtig zijn met de conclusie, dat de veehouderij minder rendabel is dan de meeste akkerbouwgewassen. Dit is in de beschreven gevallen wel zo geweest, maar het blijft een open vraag, of dit aan de veehouderij zelf ligt. Andere verschillen tussen de groepen, zoals bedrijfs-grootte en grondsoort kunnen evenzeer van invloed zijn geweest. Het is nl. zo, dat het grasland van de gemengde bedrijven hoofdzakelijk op grond ligt, die voor bouwland niet of minder geschikt is.

Ten aanzien van de akkerbouwsector bestaan eveneens verschillen tussen de bedrijfstypen. Zo is de geldopbrengst van de granen op de gemengde bedrijven het minst gestegen. Dit vindt enerzijds zijn oorzaak in het feit, dat er in verhouding minder gerst (hoge prijs) werd verbouwd, anderzijds speelt het interne verkeer een rol.

In de Veenkoloniën moet de sterke stijging van de bruto-geldopbrengst in de laatste twee jaren voornamelijk worden gezocht in de prijsontwikkeling van rogge en fabriksaardappelen. De prijsstijging was zodanig, dat de daling van de opbrengsten in natura van de fabriksaardappelen en het geslonken aardappelareaal meer dan gecompenseerd werden. Hiertoe heeft echter ook de hogere opbrengst in natura van rogge en haver bijgedragen.

De kostenstijging is in de Veenkoloniën de laatste twee jaren niet zo groot geweest als in de andere gebieden. De oorzaak ligt in de extensivering van het bouwplan. Ondanks stijging van het loonpeil namen de arbeidskosten praktisch niet toe.

Op de uitkomsten van de ondergroepen wordt thans niet nader meer ingegaan, te meer daar er nog weinig conclusies uit kunnen worden getrokken. De belangrijkste conclusie is misschien, dat de invloed van de capaciteiten van de boer niet mag worden onderschat. Onder minder gunstige productie-omstandigheden worden — vergeleken bij betere omstandigheden — immers nog vaak even goede resultaten bereikt.

	Noordelijke Bouwstreek					Ooldambt					Z.W. kleigebied akkerbouwbedr.					Z.W. kleigebied gemengde bedrijven					Veekolonien				
	1948/49	49/50	50/51	51/52		1948/49	49/50	50/51	51/52		1948/49	49/50	50/51	51/52		1948/49	49/50	50/51	51/52		1948/49	49/50	50/51	51/52	
Aantal bedrijven	16	15	16	20		8	7	12	13		32	32	64	64		14	17	25	24		21	24	42	50	
Gem. opp. cultuurground in ha	47,6	47,-	45,-	47,8		49,2	48,7	49,9	51,-		39,9	40,6	39,8	39,7		36,-	34,1	34,8	36,3		24,6	25,5	23,9	23,8	
Wintertarwe	19,8	18,1	17,4	11,9		32,3	19,1	19,1	16,3		13,9	14,8	14,8	10,6		12,8	13,6	13,8	10,5		1,9	0,1	1,5	1,4	
Zomertarwe		4,7	2,8	7,-			5,1	2,5	4,3		0,1	0,1	—	—			1,1	—	0,9			1,2	0,8	2,3	
Wintergerst		5,8	8,0	8,5			6,7	11,3	8,5		0,3	0,3	—	0,4			—	—	0,6			0,3	1,2	2,5	
Zomergerst		9,6	2,5	3,4	1,1		9,8	1,4	1,0	2,3		8,4	11,1	15,4	14,5		4,5	6,9	8,1	8,5		0,6	0,1	0,3	0,6
Rogge		3,9	2,6	0,8	1,0		8,7	7,2	2,2	0,6		0,5	0,2	—	0		0,1	0,3	—	—		18,5	19,8	22,4	20,8
Haver		8,4	10,0	11,2	14,6		9,3	9,2	11,5	14,8		5,9	2,5	2,0	4,5		5,2	3,7	2,6	3,4		12,4	14,8	14,4	19,9
Totaal granen	41,7	43,2	43,6	44,4		50,1	48,7	47,6	46,8		28,7	29,0	32,2	31,1		22,6	25,6	24,0	23,9		33,4	36,3	40,6	47,5	
Consumptie-aardappelen	0,8	0,5	1,6	1,9		—	—	—	—		9,8	8,1	10,2	9,8		13,1	10,5	10,0	9,7		—	—	—	—	
Fabrieksaardappelen	—	—	—	—		0,5	0,7	0,4	—		—	—	—	—		—	—	—	—		—	—	—	—	
Pootaardappelen	4,2	2,9	1,7	3,4		—	—	—	0,2		6,-	4,7	2,0	2,3		2,8	3,3	3,2	2,6		48,2	44,9	33,-	29,5	
Suikerbieten	8,3	10,0	7,8	8,5		1,5	4,0	3,2	3,6		12,6	17,6	16,6	16,0		9,1	11,4	12,4	10,0		5,2	3,5	4,5	4,2	
Voederbieten	1,4	0,9	1,7	1,8		1,5	0,9	0,8	1,-		2,3	1,6	1,8	1,6		3,2	2,6	2,9	3,0		1,1	2,8	3,8	5,2	
Groene erwten	3,9	3,5	4,9	3,5		6,5	5,9	8,2	7,4		2,8	3,-	3,-	3,6		2,9	3,1	2,7	3,4		0,7	0,6	0,5	0,6	
Schokkererwten	—	—	—	—		—	—	—	—		1,-	0,9	1,1	0,9		—	0,5	0,9	0,7		0,2	0	0,6	0,4	
Bruine bonen	—	—	—	—		—	—	—	—		0,9	1,5	1,7	1,6		0,4	0,1	0,6	1,7		—	—	—	—	
Witte bonen	—	—	—	—		—	—	—	—		1,8	0,5	0,2	0,1		0,4	0,3	0,5	0		—	—	—	—	
Veldbonen	2,4	0,9	1,3	0,4		4,-	2,1	4,2	2,2		0,1	0,1	0,3	0,1		—	0,3	0,3	0,3		0,1	0,1	0,1	0,3	
Overige peulvruchten	0,3	0,5	0,2	—		1,3	2,0	2,1	1,3		0,3	0,2	0,7	0,3		0,4	0,3	0,5	0,3		—	0,2	—	—	
Gerepeld vlas	6,2	6,3	6,1	9,0		0,9	1,1	0,7	1,1		—	—	—	—		—	—	—	—		—	—	—	—	
Ongerepeld vlas	0,1	0	0,3	0,3		0,3	0,4	—	0,2		4,-	—	—	—		1,5	2,4	2,5	1,8		—	—	—	—	
Olievlas	—	—	—	—		—	—	—	3,-		—	—	—	—		—	—	—	—		—	—	—	—	
Koolzaad	5,4	9,2	10,4	4,-		5,6	5,1	6,5	—		3,-	5,7	3,5	0,6		1,3	4,5	2,3	0,7		1,1	1,6	3,1	0,7	
Bietenzaad (incl. stekelingen)	5,2	4,1	2,7	2,7		3,8	3,0	3,3	2,0		—	—	—	—		—	—	—	—		0,1	0	0,1	0,1	
Blauwmaanzaad	0,2	0,1	—	0,5		0,4	—	0,3	0,3		1,8	1,1	1,8	2,7		1,1	0,3	1,3	1,3		—	—	—	—	
Karwijzaad	1,0	1,2	1,1	1,4		2,3	4,7	7,8	12,3		0,1	0,6	0,6	1,-		—	—	—	—		—	—	—	—	
Kanariezaad	0,6	0,5	0,4	1,5		2,2	1,1	1,2	4,9		0,1	—	—	—		—	—	—	—		—	—	—	—	
Mosterdzaad	0,3	0,6	0,1	0,2		2,2	1,1	—	2,6		0,5	0,2	0	0,1		0,3	1,6	—	—		—	—	—	—	
Spinaziezaad	—	—	—	—		1,6	0,7	1,1	0,5		0,5	0,2	0	0,1		—	—	—	—		—	—	—	—	
Graszaad	—	—	—	—		0,6	—	—	0,3	2,5	—	—	—	—		—	—	—	—		—	—	—	—	
Mais	—	—	—	—		—	—	—	—		—	—	—	—		—	—	—	—		—	—	—	—	
Verhuurd land, deelbouw en braakl.	2,7	2,0	1,5	1,8		0,5	0,3	0,7	0,4		2,3	3,8	3,2	3,9		3,2	4,2	3,7	4,5		0,3	0,2	0,1	0,8	
Diversen	—	—	—	—		—	—	—	—		3,1	2,2	1,1	2,9		1,6	—	—	—		—	—	—	—	
Grasland	7,3	6,0	7,4	6,8		9,8	10,1	7,2	3,5		11,7	10,6	11,3	12,2		30,3	25,3	26,2	29,3		8,7	8,6	7,7	8,9	
Klaver en lucerne	8,1	7,5	7,2	6,9		5,1	5,4	3,4	4,2		7,2	4,5	3,2	3,1		5,8	4,0	3,5	3,5		0,5	0,8	0,1	0,2	
Totaal	100	100	100	100		100	100	100	100		100	100	100	100		100	100	100	100		100	100	100	100	

Opbrengsten in natura

Bijlage II

Gebied/product	in kg per ha				in verhoudingsgetallen				in % van de normale opbrengst		
	1948/49	1949/50	1950/51	1951/52	1948/49	1949/50	1950/51	1951/52	1948/49	1950/51	1951/52
Noordelijke Bouwstreek											
Wintertarwe	4480	4920	3610	4510	102	112	82	103	114	124	90
Zometarwe	3980	4200	2770	3850	108	114	75	104	113	119	78
Wintergerst	3830	4490	3970	4370	92	108	95	105	108	118	98
Zomergerst	2960	3300	3180	3630	91	101	97	111	87	97	107
Haver	4640	5380	4180	4690	98	114	89	99	110	127	104
											109
Graanstro	5450	6380	4710	4440	104	121	90	85			
Groene erwten	2760	3280	2980	2850	93	111	100	96	103	123	106
Veldbonen (excl. wikken)	1990	3220	2100	1)					80	129	1)
Vlas: a. strovlas	5330	7090	5370	5510	100	119	89	93	108	129	96
b. lijnzaad	980	780	660	660	127	101	86	86			100
Koolzaad	2850	2870	1570	2710	114	115	63	108	124	125	68
Suikerbietenzaad	3260	2540	2420	2720	119	93	88	99	112	88	94
Suikerbieten	41000	39700	38500	38500	104	101	98	98	109	104	99
Pootaardappelen	23900	18900	19400	21700	114	90	92	103			96
Oldambt											
Wintertarwe	4000	4710	3410	4680	95	112	81	111	109	128	123
Zometarwe	1)	3990	2680	3840					1)	123	116
Rogge	2870	3230	2670	1)					—	—	—
Wintergerst	3220	4450	3900	4760	79	109	96	117	92	122	116
Zomergerst	1)	1)	3080	3670					1)	1)	106
Haver	4500	4980	4130	4550	99	109	91	101	116	126	114
Graanstro	5050	5890	4590	4420	101	118	92	89			
Groene erwten	2370	3500	2550	2830	84	124	91	101	95	141	113
Veldbonen	1360	1)	2050	1970					80	1)	116
Wikken (nevenvrucht veldb.)	420		660	690					84	132	138
Koolzaad	2680	2680	1810	—					128	128	86
Bietenzaad	3350	3940	3060	3140	99	117	91	93	112	131	105
Karwijenzaad	1860	1770	1270	1980	108	103	74	115	120	114	128
Kanariezaad	1)	2620	2620	2490					1)	105	100
Suikerbieten	38600	37000	39000	37800	101	97	102	99	112	107	105

Vervolg Bijlage II

Gebied/Product	in kg per ha				in verhoudingsgetallen				in % van de normale opbrengst			
	1948/49	1949/50	1950/51	1951/52	1948/49	1949/50	1950/51	1951/52	1948/49	1949/50	1950/51	1951/52
Z.W. Kiegebied (Akkerb. bedr.)												
Wintertarwe	3880	5150	4140	4270	88	118	95	98	100	130	104	107
Zometarwe	3150	4960	4380	3770	77	122	108	93	83	130	113	97
Wintgerst	3200	4630	4120	4280	79	114	102	105	86	122	107	110
Zomergerst	4290	3980	3690	3520	111	102	96	91				
Haver	2380	4160	3920	3440	67	120	113	99	73	128	119	104
Graanstro	2070	3550	4100	3280	64	109	126	100	75	98	140	122
Groene erwten	1810	2350	3870	2930	69	90	129	112				
Schokkerwten	1350	1660	2000	—	101	120	94	86	111	132	104	94
Bruine bonen	8890	10550	8290	7540	105	105	69	122	114	114	75	133
Witte bonen	2270	2270	1490	2650	70	129	113	88	67	124	108	84
Ongerepeld vlas	670	1240	1080	840	96	88	111	106	79	72	92	88
Koolzaad	23700	21700	27450	26300	92	116	102	91	104	127	109	98
Blauwmaanzaad	—	20800	23200	23100								
Consumptieaardappelen	45000	26500	49600	44300								
Pootaardappelen												
Suikerbieten												
Veenkoloniën												
Rogge	3010	3930	3090	3470	89	116	92	103	97	127	100	112
Haver	3690	4360	3880	4240	91	108	96	105	95	110	98	106
Wintgerst	—	—	3970	3970							104	104
Graanstro	4630	5940	4640	4620	93	120	94	93				
Fabrieksaardappelen	33500	37000	34400	33100	97	107	100	96	104	116	108	103
Pootaardappelen	24700	26900	23000	21800	104	109	96	91				
Suikerbieten	37400	36400	39400	34500	101	99	107	98	108	105	113	99

1) te weinig waarnemingen.

Verkegen prijzen van de voornaamste producten ¹⁾

	In gld. per 100/1000 kg					In verbodingsgetallen					In gld. per 100/1000 kg					In verbodingsgetallen				
	1948/49	1949/50	1950/51	1951/52		1948/49	1949/50	1950/51	1951/52		1948/49	1949/50	1950/51	1951/52		1948/49	1949/50	1950/51	1951/52	
Noordel. Bouwstreek																				
Wintertarwe	20,65	21,90	22,20	23,70		93	99	100	107											
Zometarwe	21,45	22,10	23,20	24,80		94	97	101	108											
Wintergerst	20,50	25,10	29,30	33,15		76	93	109	123											
Zomergerst	20,60	25,60	34,90	32,90		72	90	122	115											
Haver	19,00	24,80	31,20	32,50		71	92	116	121											
Groene erwten	37,60	36,60	39,00	50,70		92	89	95	124											
Veldbonen	32,40	40,75	37,50	45,80		83	104	96	117											
Vlas: a. strovlas	23,70	20,90	30,45	42,10		81	71	104	144											
b. lijnzaad	58,90	59,10	120,00	110,30		68	68	138	127											
Koolzaad	72,20	62,85	55,65	56,80		117	102	90	92											
Suikerbietenzaad	64,40	66,70	70,80	74,95		98	96	103	108											
Suikerbieten	36,80	38,20	38,40	44,90		98	97	97	113											
Pootaardappelen	—	14,35	14,40	20,50																
Oldambt																				
Wintertarwe	20,55	21,90	22,50	23,50		93	99	102	106											
Zometarwe	20,60	22,10	27,05	24,10		88	94	115	103											
Wintergerst	19,70	23,00	29,50	34,20		74	86	111	129											
Zomergerst	19,10	27,60	30,70	35,10		68	93	109	125											
Rogge	20,55	21,80	27,10	34,80		79	84	104	134											
Haver	18,15	23,25	27,90	30,60		73	93	112	122											
Groene erwten	—	41,35	38,90	52,70																
Veldbonen	22,50	32,20	37,50	43,70																
Wikken	67,20	—	60,90	43,70																
Olievlas	—	—	55,90	58,40																
Koolzaad	71,65	61,95	54,70	—																
Suikerbietenzaad	64,10	70,40	74,30	94		103	94	103	109											
Karwijenzaad	81,45	78,20	108,50	61,80		99	95	132	75											
Kanariezaad	239,80	35,55	52,70	41,80		94	84	124	98											
Suikerbieten	36,70	38,60	40,90	49,10		89	93	99	119											
Z.W. Kleigebied (Akterb.bedr.)																				
Wintertarwe	21,30	22,30	22,30	23,70		95	100	100	106											
Zomergerst	21,20	25,80	28,80	34,15		77	94	105	124											
Haver	18,60	23,20	30,60	29,25		73	91	120	115											
Groene erwten	34,80	37,80	40,75	50,70		85	92	99	124											
Schokkererwten	51,35	37,50	45,70	58,40		106	78	95	121											
Bruine bonen	54,55	62,85	52,15	42,95		103	118	98	81											
Witte bonen	66,55	55,95	62,10	—																
Ongerepeld vlas	16,60	15,65	24,05	27,00		80	75	116	130											
Koolzaad	71,25	63,00	56,90	56,80		115	102	92	92											
Blauwmaanzaad	78,75	90,00	128,40	96,20		80	92	131	98											
Cons. aardappelen	5,40	7,35	8,85	10,40		63	92	111	130											
Pootaardappelen	—	10,40	14,25	16,60																
Suikerbieten	37,70	38,10	42,80	43,30		93	94	106	107											
Veenkoloniën																				
Rogge	20,90	22,00	26,90	32,10		82	86	105	126											
Haver	18,80	23,70	31,80	33,60		71	89	120	120											
Wintergerst	4,85	4,60	6,50	7,35		87	82	99	132											
Fabriksaardappelen ²⁾	—	9,40	12,10	15,10																
Pootaardappelen	36,10	38,50	42,10	48,40		87	93	102	117											
Suikerbieten	—	—	—	—																

1) Op deze prijzen zijn de door de boer betaalde vrachtkosten niet in mindering gebracht.

2) Gegevens van slechts 1 of 2 waarnemingen.

3) Deze prijzen hebben betrekking op de aan de aardappelmeelfabrieken geleverde hoeveelheden.

Geldopbrengsten per ha gewas (excl. bijproducten)

Bijlage IV

	Noordelijke Bouwareek				Oldambt				Z.W. kleigebied				Veenkoloniën				
	1948/49		1949/50		1950/51		1951/52	1948/49		1949/50	1950/51	1951/52	48/49		49/50	50/51	1951/52
	1948/49	1949/50	1950/51	1951/52	1948/49	1949/50	1950/51	1951/52	1948/49	1949/50	1950/51	1951/52	48/49	49/50	50/51	1951/52	
Tarwe	910	1045	795	1050	815	990	765	1055	810	1125	925	1020	—	—	—	—	775
Rogge	840	725	745	1195	595	710	730	980	—	—	—	—	630	1010	835	1115	—
Gerst	705	1030	1155	1450	620	1045	1140	1515	670	1280	1275	1340	—	—	—	1275	—
Haver	910	1335	1310	1510	820	1150	1170	1405	580	1140	1195	1295	705	1080	1230	1355	—
Graanstro tegen vrije prijzen	160	95	115	280	150	90	115	270	110	60	90	165	135	85	115	265	—
Consumptie-aardappelen	1325	1705	—	2200	—	—	—	—	1330	1795	2380	2555	1690	1755	1985	—	—
Fabrieksaardappelen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2220	2390	2500	2425	—
Pootaardappelen	2305	2395	—	3510	—	—	—	—	—	2095	3010	3100	1985	1400	1645	1675	—
Suikerbieten	1480	1510	1475	1725	—	1425	1600	1870	1675 ¹⁾	2170 ¹⁾	2120 ¹⁾	—	1350	1400	1645	1675	—
Groene erwten	1040	1200	1180	1460	935	1445	1025	1505	810	1730	1610	1750	—	—	—	1410	—
Schokkererwten	—	—	—	—	—	—	—	—	1040	1350	1850	1945	—	—	—	—	—
Bruine bonen	—	—	—	—	—	—	—	—	1005	1455	1780	1168	—	—	—	—	—
Witte bonen	—	—	—	—	—	—	—	—	885	880	1340	—	—	—	—	—	—
Veldbonen excl. wikken	680	1315	805	1485	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Veldbonen incl. wikken	—	—	—	—	695	—	1125	1055	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Gerepeld vlas	1995	1965	2425	3070	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ongerepeld vlas	—	—	—	—	—	—	—	—	1360	1550	1995	2140	—	—	—	—	—
Olievlas	—	—	—	—	—	—	—	1100	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Vlas te velde of uit de schelf verkocht	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2020	—	—	—	—	—
Koolzaad	2055	1805	875	1540	1920	1665	990	—	1605	1440	795	950	1435	705	760	—	—
Suikerbietenzaad	2215	1785	1735	1750	2160	2615	2175	2320	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Blauwmaanzaad	—	—	—	—	—	—	—	—	570	1080	1305	835	—	—	—	—	—
Karwijzaad	—	—	—	1065	—	1415	1365	1295	—	—	—	1310	—	—	—	—	—
Kanariezaad	—	—	—	820	—	933	1390	1055	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Mosterdzaad	—	—	—	—	—	—	—	1065	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Mais	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1730	—	—	—	1000	—

1) Definitieve nabetalings onbekend.

Kosten, opbrengsten en netto-overschot per ha cultuurgrond

Bijlage V

	Noordelijke Bouwstreek				Oldambt				Z.W. kleigebied akkerbouw				Z.W. kleigebied gemengd				Veentkoloniën			
	48/49	49/50	50/51	51/52	48/49	49/50	50/51	51/52	48/49	49/50	50/51	51/52	48/49	49/50	50/51	51/52	48/49	49/50	50/51	51/52
a. Arbeidskosten																				
Berekend loon		25	30	34		15	19	28		96	65	71		146	146	120	146	128	110	153
Betaald loon	314	338	346	380	297	300	303	305	259	318	328	351	197	279	307	320	292	320	301	292
Totaal	336	363	376	424	312	315	322	333	355	381	399	436	343	425	427	466	415	430	454	467
b. Werk door derden																				
Dorsen, drogen en schonen	52	58	59	69	45	54	57	65		19	28	34		18	21	22		34	33	43
Vracht- en weegloon	22	21	16	21	7	10	10	14		21	17	17		15	11	10		4	5	4
Overig werk door derden	21	21	22	30		6	8	13		24	18	21		15	18	20		17	14	19
Totaal	74	100	97	120	52	70	75	92	44	64	63	72	44	48	50	52	46	55	52	66
c. Werktuigkosten	70	78	80	98	62	77	76	92	59	66	72	85	57	62	72	85	56	61	77	86
Trekkrachtkosten:																				
d. Trekkerkosten	28	33	41	54	30	40	39	61	20	30	45	64	12	17	30	57	13	17	29	34
e. Paardekosten	43	40	43	38	57	44	45	47	62	53	45	50	66	66	57	51	49	45	37	37
Totaal	71	73	84	92	87	84	84	108	82	83	90	114	78	83	87	108	62	62	66	71
f. Kosten grondverbetering en ontv. voor verrichte werkzaamheden	5	5	6	10	2	3	8	3	6	7	5	12	3	8	8	19	2	4	2	5
Totale bewerkingskosten (a t/m e minus f)	546	609	631	719	511	543	549	622	534	587	619	695	519	610	628	692	577	604	647	685
g. Aangekochte meststoffen	86	90	98	95	60	59	80	84	94	91	114	112	91	103	121	121	173	185	210	203
h. Zaaizaad en pootgoed	66	66	65	92	58	62	68	78	88	76	72	94	78	67	67	75	145	139	115	126
i. Aangekocht veevoer	11	9	16	20	9	11	14	16	19	22	18	28	40	44	45	64	16	23	26	29
k. Pacht	133	141	149	161	119	122	130	134	100	111	110	117	106	105	109	115	93	99	101	105
l. Diverse kosten	90	80	92	101	73	76	85	90	89	83	88	111	101	101	107	125	61	56	63	73
Totaal kosten (a+b+c+d+g+h+i+j+k + l minus kosten grondverbetering)	894	960	1011	1154	775	832	880	979	868	924	981	1113	872	972	1026	1148	1018	1065	1127	1188
Totaal opbrengsten	1236	1350	1270	1731	971	1144	1145	1422	991	1409	1481	1624	1015	1377	1409	1490	1299	1388	1517	1762
Netto overschot	342	390	259	577	196	315	265	443	123	485	500	511	143	405	383	342	281	323	390	574

Tabel 1

Verdeling in kostensoorten (in % van de totale kosten)

Bijlage VI

	Noordelijke Bouwstreek				Oldambt				Z.W. kleigebied akkerbouw				Z.W. kleigebied gemengd				Veenkoloniën			
	48/49	49/50	50/51	51/52	48/49	49/50	50/51	51/52	48/49	49/50	50/51	51/52	48/49	49/50	50/51	51/52	48/49	49/50	50/51	51/52
Arbeidskosten	38	38	37	36	40	38	37	34	41	41	41	89	39	44	42	40	41	40	40	39
Werk door derden	8	10	9	10	7	8	8	9	5	7	6	6	5	5	5	4	4	5	4	6
Werktuigkosten	8	8	8	8	8	9	9	9	7	7	7	8	6	6	7	7	5	5	7	7
Trekkerkosten	3	4	4	5	4	5	4	6	2	4	5	6	2	2	3	5	2	4	3	3
Aangekochte meststoffen	10	9	10	8	8	7	9	9	11	10	12	10	10	11	12	10	17	17	19	17
Zaaizaad en pootgoed	7	7	6	8	8	8	7	8	10	8	7	8	9	7	7	7	14	13	10	11
Aangekocht veevoer	1	1	2	2	1	1	2	2	2	2	2	3	5	5	4	6	2	2	2	2
Pacht	15	15	15	14	15	15	15	14	12	12	11	10	12	10	11	10	9	9	9	9
Diverse kosten	10	8	9	9	9	9	9	9	10	9	9	10	12	10	10	11	6	5	6	6

Tabel 2

Het verloop van de kostenbestanddelen in verhoudingsgetallen 1950/51 = 100

	Noordelijke Bouwstreek				Oldambt				Z.W. kleigebied akkerbouw				Z.W. kleigebied gemengd				Veenkoloniën			
	48/49	49/50	50/51	51/52	48/49	49/50	50/51	51/52	48/49	49/50	50/51	51/52	48/49	49/50	50/51	51/52	48/49	49/50	50/51	51/52
Arbeidskosten	89	97	100	113	97	98	100	105	89	96	100	109	81	100	100	109	91	95	100	103
Werk door derden	76	103	100	124	69	93	100	123	70	102	100	114	88	96	100	104	89	106	100	127
Werktuigkosten	88	97	100	116	82	101	100	121	82	92	100	118	79	86	100	118	73	79	100	112
Trekkerkosten	68	80	100	132	77	103	100	156	44	67	100	142	40	57	100	190	45	59	100	117
Aangekochte meststoffen	88	92	100	97	75	74	100	105	83	80	100	98	75	85	100	100	82	88	100	97
Zaaizaad en pootgoed	102	102	100	142	88	94	100	118	122	106	100	131	116	100	100	112	126	121	100	110
Aangekocht veevoer	69	58	100	125	64	79	100	114	106	122	100	156	89	98	100	142	62	88	100	112
Pacht	89	95	100	108	92	94	100	103	91	101	100	106	97	96	100	106	92	98	100	104
Diverse kosten	98	87	100	110	86	89	100	106	101	94	100	126	94	94	100	117	97	89	100	116

Bijlage VII

Gemiddelde arbeidskern per bedrijf in volwaardige arbeidskrachten (1951/52)

	Noordelijke Bouwstreek	Oldambt	Z.W. kleigebied		Veen- koloniën
			Akkerbouw- bedrijven	Gem. bedr.	
Boer en gezinsleden	0,6	0,4	1,1	1,7	1,2
Vaste arbeiders	4,7	3,7	3,0	2,9	1,0
Los-vaste arbeiders	0,4	0,5	0,6	0,3	—
Totaal	5,7	4,6	4,7	4,9	2,2
Gemidd. bedrijfsgrootte in ha .	47,8	51,0	39,7	36,3	23,3